

О. М. Кравчук, К. В. Завальнюк, А. М. Тростогон

**МИХАЙЛО ТРОСТОГОН
У ДОКУМЕНТАХ
ЕПОХИ**

Вінниця
«Нілан-ЛТД»
2015

УДК 80/82(081.2)
ББК 80/84я44
Т 75

Автори висловлюють щирю подяку за допомогу у підготовці книги
Наталії, Олександрю та Петру Осипенкам.

Кравчук О. М., Завальнюк К. В., Тростогон А. М.

Т 75 **Михайло Тростогон у документах епохи: збірник документів і матеріалів** / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, К. В. Завальнюк, А. М. Тростогон – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 152 с.
ISBN 978-966-924-076-7

Пропонована увазі читачів книга містить документальні матеріали про життя та творчість визначного українського науковця та освітянина М. А. Тростогона (1920-2010), уродженця с. Ворошилівка Тиврівського району Вінницької області, а також його вибрані наукові та науково-популярні твори. На сторінках цього видання М. А. Тростогон постає також як талановитий поет-лірик (у книзі досить широко представлена його поетична творчість) та непересічний майстер олівця і пензля.

Книга стане у нагоді науковцям, літераторам, викладачам та студентам вузів, красзнавцям, усім небайдужим до вітчизняної історії.

УДК 80/82(081.2)
ББК 80/84я44

ISBN 978-966-924-076-7

© Кравчук О. М., Завальнюк К. В.,
Тростогон А. М., 2015
© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015

ЗМІСТ

МИХАЙЛО ТРОСТОГОН: ЛЮДИНА, ПЕДАГОГ, МИТЕЦЬ.....	4
ЧАСТИНА I. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ	18
ЧАСТИНА II. ВИБРАНІ НАУКОВІ ТА НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІ М. А. ТРОСТОГОНА.	31
ЧАСТИНА III. ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА М. А. ТРОСТОГОНА (ВИБРАНЕ).....	115
СВІТЛИНИ ПАМ'ЯТІ.....	145

МИХАЙЛО ТРОСТОГОН: ЛЮДИНА, ПЕДАГОГ, МИТЕЦЬ

Такий талан: весь свій талант
Роботі, клопотам віддати,
Осердям? — серцем маси стати,
Своїм натхненням, як Атлант
Тримати світ добра. Встигати
Озватись першим, бути першим,
Горіти полум'ям високим,
Осяявши шляхи, до звершень
Нас, молодих, вести всі роки.

06.03.2000

Гедз М. С., Кіровська ЗОШ І-ІІ
ступенів Калинівського р-ну
*Тростогон М. А. Відгомін веселий,
відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 43.*

Культурно-освітній діяч Вінниччини 40-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., викладач Вінницького державного університету імені М. Коцюбинського (у 1946-1947 рр., 1962-2003 рр.) Михайло Ананійович Тростогон (1920-2010 рр.) прожив непросте життя. Його окремі віхи сталим предметом зацікавлення таких дослідників, як В. Барабан [1; 2], Ю. Зінько і О. Кравчук [7], Ю. Дзигаленко [6], Л. Кимак [9], В. Олександрів [13], М. Пашенко [14], А. Подолинний [16], В. Пустіва [17], Б. Хоменко [53; 54] та ін.

Це була неординарна особистість, життєвий шлях якої був позначений постійним духовним вдосконаленням в поезії і мистецтві заради Батьківщини (60 років трудового стажу!), друзів, колег і рідних – «... *бо крапельки праці твоєї / Вже радість приносять прийдешнім*» - як писав він у вірші [25, с. 5].

Михайло Тростогон родився 5 листопада 1920 р. в багатодітній селянській родині в с. Ворошилівці Тиврівського району Вінницької області, «де плакучі верби купають своє віття у тихоплинних водах Божої ріки – Південного Бугу» [54, с. 4].

Про тодішнє село лишив спогади один з вояків УГА В. Левицький: «Дорогою переїжджаю через село Ворошилівку, якого дядьки стріляли колись до українських частин. Це звикли робити вони зі всіма військами, які відступали і були ослаблені. Ворошилівка – це велике село, замешкале неспокойним елементом; після упадку царизму та демобілізації вже революційних російських військ, проголосила себе самостійною т. з. «Ворошелевская Республика», як це на їхній печатці стояло. Ця «Республика»

– не признавала нікого, як довго не було близько сильних військових частин. Населення має багацько зброї також із часів відвороту австро-німецьких відділів з України, які зазнали багацько горячого і болючого, в цих околицях. Ще й сьогодні гордо згадують дядьки, як «Германці та Венгерці» втікали швидко без зброї та награвлених річей звідсілля. Минаю с. Рижавку, союзницю Ворошилівки, які виступають проти всіх відступаючих військ. В селі місцевий фільварок розібраний і зовсім місцевими дядьками, і Перед кількома днями приїхали були підводи наших частин, щоби забрати рештки і дерева з фільварку для кухні. Однак місцеві дядьки не дали, мовляв, це наше «імення» [11].

Разом з Михайликом в родині Ананія Лук'яновича і Феодосії Іванівни було четверо хлопчиків і двоє дівчаток. Хлопчик змалечку привчався до роботи (у 5 років вже пас худобу і ходив у «нічне»). Змалку Михайло наслухався народних пісень, казок, переказів. Особливо вразили його розповіді про легендарних козацьких ватажків Вороша і Шила, які захищали від турків і татар підступи до Вінниці. А село, котре виросло навколо спорудженої ними фортеці було названо Ворошилівкою [54, с. 4]. Це й визначило його інтерес до літератури, яка з мовою стали його улюбленими предметами. Навчався він у семирічній школі, яку закінчив 1936 р., багато читав і іноді навіть при нічній свічці долучався до світу літературної класики. Згодом у вірші «Джерело» він писав:

*Ходив я не раз босоногий
По стернях сухих, будяках,
Шукав у життя я дорогу,
Надії шукав я в книжках* [23, с. 6].

Другу майбутню професійну справу – німецьку мову – Михайло опановував за допомогою вчителів уроджених німців. Спочатку це був німець, який лишився в селі з часів Першої світової війни, а потім німкеня зі знаннями семи мов – Юзефіна Жилко, яка вийшла заміж за українця. Вона подарувала своєму учню цінний подарунок – «Російсько-німецький словник» під редакцією Шмідта [9]. Незвичайним подарунком вона рекомендувала батькам Михайла далі вчити сина. Під час Голодомору 1932-1933 рр. родина Михайла змогла вижити тільки завдяки батьку, який працював у Гніванському кар'єрі і отримував як робітник хлібний пайок. «... Батькова доля крутою була / Бідність у хаті щоденно жила, / Гнала його вже з дванадцяти літ / Хліба шукати шматок. кров і ніт, / Сльози гіркі, шкарубкі мозолі - / Щастя таке він зустрів на землі ... / Роки ішли: не десяток, не два, / Сивою стала його голова... / ... Зранку до ночі сірий граніт / Бив і вантажив він тридцять п'ять літ» - писав М. Тростогон у вірші «Ремесло» [23, с. 10-11]. Про Голодомор М. Тростогон згадував у вірші «Липове листя, липовий цвіт»:

*Надворі лиш тиша та мертва спекота
І сонце палюче стоїть у зеніті...
І хоч би одна десь з'явилась істота*

*На цьому жорстокому світі!
Собак і котів вже давно всіх поїли,
В хатах і коморах – лиші стогін та пуста.
Хліб вивезли весь або в скиртах згноїли,
Усім нам створивши на смерть перепустку.
Як сили були, скойки в річці шукали
І тим, хто на березі, їх викидали,
Та об каміння, як могли, розбивали
І тут же схопивши, сирими з'їдали.
Наша старша сестра й наша рідная мати
Пішли на світанку поля обробляти,
А батько до світанку поплівсь на кар'єр...
І в хаті – лиші ми і тиша могильна тепер...
І нас п'ятеро біля вікна:
Босі, у дранті й холодні.
Як дожити до вечора нам,
Коли ми завжди голодні?
Вже за десять найстаршому з нас,
А найменшому – тільки за два... [25, с. 9].*

Повну середню освіту Михайло здобув у сусідньому селі – Потоках. Після цього працював у ній вчителем малювання [4, с. 311]. Шкільні захоплення спрямували юнака на навчання в Бердичівський учительський інститут (1939-1941 рр.). Він сформувався там як особистість. Йому були притаманні такі риси, як розум, надзвичайна працелюбність, делікатність, порядність. Він був вродженим інтелігентом, скромною, доброю людиною. Цінував гумор, який радував оточуючих його людей все життя.

Під час навчання Михайло вступив у листопаді 1940 р. до ВЛКСМ, членом якого залишався до 1947 р. До початку Великої вітчизняної війни він встиг закінчити II-й курс мовлітерфакультету Російського відділення цього вишу. У військкоматі йому відмовили в мобілізації через прогресуючу короткозорість. Але він прагнув робити все посильне для перемоги над ворогом. Насамперед, він разом з іншими ополченцями брав участь у спорудженні у Сутиському лісі майданчика посадки військових літаків. У вересні-грудні 1941 р. він працював вчителем російської мови, читання, історії в 5-6 класах (при цьому викладав за радянськими підручниками) і бібліотекарем в семирічній школі с. Рижавки. Сховані ним книги класиків марксизму-ленінізму жандарми знайшли під час обшуку, школу було закрито, вчителів розігнали. У серпні 1943 р. Михайло вступив у молодіжну підпільну групу в складі 15 осіб в с. Красне Тиврівського району, якою керував місцевий вчитель Л. Литвинов [4, с. 311]. Разом з членами групи він виконував завдання із знешкодження об'єктів румунських окупантів. З метою збору інформації. Михайло, який володів румунською мовою, влаштувався статистиком у Краснянський земельний відділ преторії (серпень 1943 - лютий

1944 рр.). Здобуті дані він передавав партизанам, загін яких знаходився у лісах на лівому березі Південного Бугу. А румунські бланки, «позичені» в преторії, слугували рятуванню людей від переслідувань і арештів. Михайло повідомляв людей про облави, розповсюджував листівки «Радінформбюро», які надходили з підпільної антифашистської організації з м. Вінниці під керівництвом І. Бевза, а також з таємної друкарні «Україна» [4, с. 312]. З них мешканці Тиврівщини дізнавалися правду про становище на фронті, поразки німецьких військ. Розповсюджувалися і листівки, виготовлені і власними силами підпілля. Не один раз в руки мешканців Тиврівщини потрапляли віршовані листівки М. Тростогона. В одній з них був представлений вірш «Не байка, а правда» (1944 р.), що закарбувалося справедливе ставлення Михайла до антилюдського нацистського режиму:

*В болоті й крові по коліна
Зібралась братія Берліна:
Тут Гітлер був – звірюка, підлий кат,
І Геббельс – мавполюд – це його брат,
І тупорилий Геринг.
Як відгодований на фермі мерин,
Та Гімmlер, мов ведмідь з печери...
Ну, словом, всі на літеру «Ге»... [15].*

Активність Михайла була помічена румунською окупаційною владою. Юнака арештували і відправили до Тираспольської в'язниці, на шляху до якої він застудив легені й відморозив ноги. В суді провини Михайла не змогли довести. Його відпустили. Після диверсії восени 1943 р. по зруйнуванню греблі біля с. Строїнці Михайло до березня 1944 р. перебував у партизанському загоні, який боровся з відступаючими румунськими окупантами [14].

Після вигнання румунських загарбників Михайло відновлював роботу школи у рідному селі, в якій викладав російську і німецьку мови і одночасно виконував обов'язки інспектора Гніванського райвно (червень-вересень 1944 р.). Продовжив він і вчитися. Вступив на філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського по спеціальності російська мова і література. Рішенням екзаменаційної комісії від 7 липня 1946 р. йому була присвоєна кваліфікація викладача 5-10 класів середньої школи [17].

Після завершення інституту його залишають викладати зарубіжну літературу й українську мову [9]. З 16 вересня до 21 грудня 1946 р. Михайло Ананійович працював лаборантом кабінету української літератури Вінницького державного педагогічного інституту. З наступного року М. Тростогон працював у Вінницькому обласному інституті удосконалення кваліфікації учителів. У 1945-1977 рр. його очолював Василь Федорович Парой, який вніс великий вклад у розвиток освіти області, організації методичної роботи з учителями. 6 січня 1946 р. Михайло Ананійович був

призначений на посаду завідуючого кабінетом педагогіки, а 6 березня – завідуючим кабінетом російської та української мови і літератури. На цій посаді він працював до 29 жовтня 1952 р. У повосенні роки, коли вкрай бракувало навчально-методичної літератури, Михайло Ананійович надавав відповідну допомогу сільським вчителям, багато їздив по районах, відвідував уроки [13]. Водночас, з 1946 до 1955 рр., з перервами, за сумісництвом він працював в різних школах Вінниці, де викладав українську і німецьку мови та малювання. Зокрема, 1944 р. це була середня школа № 4, 1952 р. – № 1 і 2, 1949 р. – № 2, 1960 – № 2, 6, 13.

Наступні роки свого життя Михайло Ананійович пов'язав з Вінницьким державним педагогічним інститутом. 2 листопада 1952 р. він був прийнятий на посаду старшого викладача кафедри російської і зарубіжної літератури ВДПІ. 1 вересня 1953 р. Михайло Ананійович був переведений на посаду асистента кафедри української мови. Водночас, у 1952-1955 рр. він закінчив Вечірній Університет марксизму-ленінізму при Вінницькому МК КПУ. В серпні 1955 р., у зв'язку з скороченням навантаження залишив роботу в педінституті.

З 5 жовтня 1955 р. до 30 грудня 1960 р. М. Тростогон знову працював у Вінницькому інституті удосконалення учителів на посаді завідуючого кабінетом іноземних мов. У зв'язку з цим виникла потреба здобуття ґрунтовніших знань з іноземної мови. 1957 р. Михайло Ананійович вступив на заочне відділення Київського державного педагогічного інституту іноземних мов, де навчався по спеціальності «Німецька мова».

У грудні 1959 р. Михайло Ананійович вступив до лав Комуністичної партії Радянського Союзу, в якій залишався до 1991 р.

30 грудня 1960 р. М. Тростогон переходить на посаду асистента кафедри педагогіки та психології ВДПІ. При цьому, він розробив курс психології так, що один московський викладач просив його у нього не зважаючи на українську мову тексту [17].

20 липня 1962 р. рішенням Державної екзаменаційної комісії Київського державного педагогічного інституту іноземних мов він отримав диплом про другу вищу освіту з кваліфікацією учителя німецької мови середньої школи і званням учителя середніх шкіл. Крім румунської і німецької, Михайло Ананійович згодом самостійно вивчив англійську, французьку, польську, читав іспанською, італійською, багатьма слов'янськими. Взагалі, він був поліглотом і знав сім мов. Мовознавчий матеріал він використовував у своїх дослідженнях походжень слів і термінів [13].

З утворенням у ВДПІ нової кафедри іноземних мов, якій були потрібні досвідчені спеціалісти, 1 вересня 1962 р. М. Тростогон перейшов на посаду викладача цієї кафедри, 28 жовтня 1964 р. – старшого викладача і виконуючого обов'язки завідуючого кафедри (затверджений на посаді 1 липня 1966 р.). На цій посаді він пропрацював 23 роки, поєднуючи

викладацьку, наукову, організаційну роботу. 1976 р. кафедра М. Тростогон стала однією з опорних (провідні кафедри, які удосконалюють організацію і методику навчальної та виховної роботи, запроваджують в практику передові методи викладання) [2]. У зв'язку з цим, він брав участь в роботі Всесоюзної наради-семінару завідуючих міжфакультетськими кафедрами іноземних мов педагогічних інститутів 12-20 вересня 1984 р. в м. Пятигорську. Михайло Ананійович виступав там з доповіддю на тему «Роль словотвірних моделей в семантизації іншомовної лексики».

Відразу після завершення Київського державного педагогічного інституту іноземних мов М. Тростогон приступив до написання кандидатської дисертації «Семантично-стилістичні категорії лексики іншомовного походження в творах І. Я. Франка». Її керівником була онука великого письменника Зиновія Тарасівна Франко, к. ф. н., тоді – старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. А. А. Потебні АН УРСР. Михайло Ананійович виділив в іншомовній лексиці Франка такі складові, як суспільно-політичну (600 слів-термінів), літературо-і мистецтвознавства (250 термінів), шкільно-педагогічна (125), мовознавча (85 термінів), адміністративно-державна і службово-канцелярська лексика (в тому числі фінансово-кредитна – 136 слів), воєнна термінологія (близько 800 слів), наукова термінологія (зокрема медична – 142 терміни, виробничо-професійна лексика. Вчений дійшов висновку, що *«І. Франко збагатив українську літературну мову новою, зокрема термінологічною лексикою, розширив семантико-стилістичні і структурні можливості української літературної мови...»* [33, с. 22], *«Своєю практичною діяльністю в різних галузях науки і культури І. Франко відіграв вирішальну роль в створенні єдиної загальноукраїнської літературної мови»* [33, с. 22], *«в працях І. Франка встановлюється велика кількість термінів і термінологічних поєднань з інших галузей науки, зокрема природничих і точних наук, що живуть і в сучасній українській літературній мові»* [33, с. 23]. *«Найважливішим показником великої науково-прогресивної діяльності І. Франка в розвитку наукової термінології є те, що переважна більшість термінів і словосполучень іноземного походження, зафіксовані в його працях, міцно закріпились в активному словнику сучасної української літературної мови»* [33, с. 23]. Після блискучого захисту, рішенням Ради Київського державного педагогічного інституту ім. О. М. Горького від 4 червня 1965 р. Михайлу Ананійовичу був присуджений вчений ступінь кандидата філологічних наук. Рішенням ВАК 26 липня 1967 р. він був затверджений в ученому званні доцента по кафедрі «іноземних мов».

Вийшов на пенсію за віком у 1983 р., проте продовжував працювати. Кафедру іноземних мов М. А. Тростогон очолював до 1 липня 1987 р. Надалі Михайло Ананійович працював на посаді доцента цієї кафедри на умовах строкового договору до 2006 р. 26 грудня 2001 р. отримав звання професора Вінницького державного педагогічного університету імені

М. Коцюбинського. 14 жовтня 2002 р. йому було присвоєне звання заслуженого працівника Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Різноманітною була педагогічна діяльність М. Тростогона: лекції, семінари, наукові гуртки. *«Лекції Тростогона для студентів – одне задоволення. Навіть ті, що ставляться до німецької мови як до другорядної навчальної дисципліни, не бувають на його заняттях байдужими. Бо проводить їх Михайло Ананійович неординарно, вміло застосовуючи методику наочного вивчення мови. Аудиторія, в якій працює Тростогон, завжди обвішана оригінальними плакатами, різноманітними посібниками його ж власного виробництва. І тут допомагає малярський талант. А скільки гумору, дотепності в самій манері викладання! На таких заняттях не нудьгуватимеш. Тим паче, що завжди Тростогон уміє зачарувати своїм предметом, пропонуючи для самостійної роботи цікаві теми»* - писав Л. Кимак [9].

Багаторічний педагогічний досвід Михайла Ананійовича вилився в низку публікацій методологічного характеру [5; 12; 24; 39; 40; 52], у яких, зокрема, висвітлювалося формування загальнокультурного рівня студентів на заняттях з іноземних мов [28; 32], роль самостійної роботи в життя людини. При цьому, було зроблено висновок про залежність успішності людини від рівня її самостійності [20-22; 29]. Йому належить декілька розробок з методики вивчення іноземних мов [5; 12; 24]. Шляхи до вивчення мов він показував на прикладі Армінія Вамбері, Г. Шлімана, А. Кримського [29], педагога О. Цукермана [47], М. Пирогова [41], поліглота С. Чернявського [21], мовознавців М. Калиновича [50], Л. Венгерова [48] та ін. Творчий шлях митців «Відродження» також цікавив вченого, що знайшло відображення в нарисі про Мікеланджело [51].

В історичному доробку М. Тростогона були нариси про окремі населені пункти Вінниччини (Літин [45], Сутиски [37], Гнівань [42], Теплик [46]), топоніми Ворошилівки [26], Самгородка [43] та ін., сторінки минулого освіти [18; 19; 27; 30; 34] і культури [44], зокрема, походження власних імен на Поділлі [49].

Загалом, науковий доробок М. Тростогона становить близько 300 праць [17], з них – тримовний (німецько-українсько-російський) словник граматичних термінів [35], довідник з іноземних слів в творчості І. Франка (налічує 5320 термінів!) [36].

За довголітню працю, участь у підпільному русі М. Тростогон був нагороджений 22 державними відзнаками, з яких два ордени - «Вітчизняної війни II ступеня» (указом Верховної Ради СРСР від 11 березня 1985 р.) і «За Мужність III ступеня». Останній він отримав згідно Указу Президента України Л. Кучми 14 жовтня 1999 р. з наближенням 45-ої річниці звільнення України від нацистських загарбників. Неодноразово Михайло Ананійович отримував подяки, грамоти, премії за сумлінну працю.

Ще з дитинства в Михайла Ананійовича було глибинне захоплення живописом, музикою і поезією. Сам він згадував про це так: *«Мама залишила мене на скрині, обклала подушками, щоб не впав, дала мені папірець і зелений олівець, який невідомо звідки взявся, намалювала кількома штрихами коника, а сама вийшла на вулицю. Я ж сидів і пробував намалювати такого ж коника. Увійшла мама, побачила мій малюнок, ухопила його і побігла хвалитися: «Подивіться, сусідки, яке шмаркате, а намалювало краще ніж я». От з тих пір я й малюю. Найчастіше малюю природу, тому що люблю її безмежно»* [17]. *«Природа – вважав М. Тростогон – особливо красива, різнобарвна на світанку: тихе небо в блідорожевому мареві, і птахи, що з плеском сідали в очеретах та осоках, шукаючи собі риби... Так хотілося відтворити на папері все побачене, але паперу не було. Бра усе, що було під рукою (сухі вербові гілки, очеретяні палички), й на піщаному полотні берега зображав човна, весло, спійману рибку»* [7, с. 328].

Згодом батько на останні гроші купував сину олівці й папір. З 1-го до 10-го класу Михайло малював загальношкільні газети. На третьому-четвертому курсах Вінницького педінституту намалював 16 портретів українських поетів та прозаїків, оформив кабінет української літератури.

У Вінниці його часто можна було зустріти в різних мальовничих куточках. Полюбляв він малювати на рідній Тиврівщині. Михайло Ананійович був неодмінним учасником обласних виставок образотворчого мистецтва [16, с. 3]. Зокрема, 1982 р. він мав персональну виставку у Вінницькому будинку природи. Свої враження Г. Касіяненко описав від неї так: *«Акварелі Михайла Ананійовича соковиті, якісь напрочуд теплі, по-своєму ніжні, в них вилита любов до самотнього дерева, і до замріяного лісового озера, і до передгрозового неба»* [8]. Багато інших очевидців лишили свої враження від картин митця. Зокрема, Л. Кимак писав: *«Я знову зупиняю погляд на етюднику Тростогона. У зимовому пейзажі, що вимальовується на папері, вловлюю якусь надзвичайну теплоту. І відчуваю, що її випромінює щедра на доброту душа. В цій доброті – загадка Тростоганового таланту, що квапиться озиватися до людей прекрасним»*[9].

Неодноразово ілюстрації (природнича графіка) Михайла Тростогона прикрашали публікації в пресі. Німецькі колеги М. А. Тростогона у 1972 р. навіть влаштували в Ерфуртському університеті його персональну виставку, про яку писали місцеві газети. А 1974 р. на Московській виставці самодіяльного образотворчого мистецтва акварелі і графічні роботи Михайла Ананійовича здобули II місце. Поряд з цим, займався Михайло Ананійович і художньою фотографією [54].

Друге захоплення Михайла Ананійовича, який мав чудовий голос, музика – проявилось в самостійному опануванні гри на мандоліні. Навчаючись у Києві (1957-1962 рр.) Михайло Ананійович був учасником студентських концертів, виступав навіть в київському Будинку вчителя, де виконував італійські пісні. Прикметно, що після цього він отримав від

присутнього на концерті професора запрошення навчатись в консерваторії. Цікавим є епізод творчої співпраці Михайла Ананійовича з відомими композиторами Р. Скалецьким. Він у липні 1959 р. на вірш М. Тростогона «Ніжні квіти» написав музику [25, с. 42].

Юнацьке захоплення поезією Михайло Ананійович проніс через усе життя. Свої перші вірші він написав ще до Великої вітчизняної війни [3]. Потім – це були віршовані листівки, які розповсюджувалися серед мешканців Тиврівщини. 1945 р. його вірш «В синяві далекій» сподобався М. Стельмаху і був надрукований у «Вінницькій правді». Був знайомий М. Тростогон і з М. Рильським. З 1955 р. почав друкувати свої твори в «Альманасі молодих письменників України» та в збірці «Перший заспів». Багато друкувався у пресі.

У січні-жовтні 2000 р. до свого 80-річного ювілею видав свій поетичний доробок у трьох збірках: «Природи вічної краса. Лірика» (Вінниця: «Віноблдрукарня», 2000. – 24 с.), «В небуття ідуть від нас роки: Вірші» (Вінниця: Континент-Прим, 2000. – 32 с.), «Відгомін веселий, відгомін печалі. Поезії» (Вінниця: «Віноблдрукарня», 2000. – 48 с.).

В них вміщені філософські роздуми автора. Наприклад вірш «Дивний сон приснився Землі»:

*Дивний сон понаснився Землі:
Ходять мирно граки по ріллі,
І весна – як весна. і зима – як зима...
І натхненно співають скрізь птиці,
Люди воду ще п'ють із криниці,
Зникли дири озону й нема
Рукотворної смерті - свавілля:
Випробувань в мирних цілях.
Жаль, що сон лиш наснився Землі...
Зникло все у туманній імлі:
Ні зими, ні весни, ні тепла...*

*Бо навколо – отруйна імла
Й ні від кого нема Землі нагороди!
... Бо виною всьому – Цар Природи!?* [31, с. 3].

Надією сповнені рядки вірша «Я вже давно нікуди не спішу»:

*Я вже давно нікуди не спішу,
А як спішу, то не встигаю.
Перед людьми і богом не грішу
І всі образи всім прощаю.
Я вже давно нікого не смішу,
А як смішу, то серцем плачу.
Я вже давно нікуди не спішу
І не чекаю на удачу.
Я вже давно нікуди не спішу,*

*А як спішу, то не встигаю,
Перед людьми і богом не грішу,
Лиш одного в житті благаю:
Природу рідну бачити завжди
Своїми власними очима,
Могти черпнути келишок води,
Нести торбину за плечима.
Почути пісню рідну між людьми,
Розмови щирі й задушевні
І не боятись брехень і пільми:
Вони такі минучі і непевні...
Я вже давно нікуди не спішу –
Землі ще вистачить для мене.
Печаль років з душі струшу,
Буяння трав люблю зелене. [25, с. 7].*

З літературного доробку М. Тростогона варто відзначити і його переклади пісень Й. В. Гете, байки «Не моя Ельвіра» та ін. [10].

Вдало склалося і подружнє життя Михайла Ананійовича. 1949 р. на першотравневій демонстрації він познайомився з студенткою медичного університету Вікторією Петрівною Заонегіною. «*Це лікар з великої літери*» - говорив він про дружину – «*чудова людина, добра, розумна, високоосвічена. Діти у нас теж добрі, співчутливі, готові допомогти іншим*» [17]. Глибокі почуття подружжя пронесло крізь усе спільне життя – близько 53 років. Родина мала двох дітей: Юрія і Аллу.

У вірші «В дорозі» він описав важке щоденне життя своєї дружини:

*... Стомлена, ледве приходиш,
Вдома – звичайні турботи.
Діти до тебе: Ма... Мамо!
Алочка каже: «На люки!»
Юра: «Читай мені казку!»
Ти ж не чекаєш на мене:
Я повернусь через тиждень... [23, с. 8-9].*

Про його ставлення до дружини свідчить вірш «Перед ранком небо рожевіє» (1979 р.):

*Перед ранком небо рожевіє,
В небуття ідуть від нас роки...
Хто мене житті теплом пригріє,
Не відмовиться подать руки?
Друзів є немало й не багато:
Кожен з них сердечний на свій киталт.
Серед них є друзі, які радо
У вогонь підуть без всяких плат.
У важку хвилину допоможуть,*

*Теплим словом сум розвіють вмиць.
І тоді людині кожній, може,
Стане легше в білім світі житиь.
Є, на жаль, такі, що зразу ж кинуть
І втечуть у найтрудніший час...
Як же важко жити в ту годину,
Коли близькі забувають нас!
Тільки ти зі мною тридцять років
Ділиш горе й щастя пополам...
Я тебе, голубко кароока,
Нізащо й нікому не віддам!*

Михайло Ананійович мав чимало друзів. Товариські стосунки в нього склалися з багатьма колегами по роботі, зокрема, з М. Кравцем, який залучив його до редакційної колегиї тез вінницьких обласних історико-краєзнавчих конференцій, В. Воловиком та ін. Найближчими друзями родини Михайла Ананійовича були родини поета В. Юхимовича, викладача педуніверситету Б. Буяльського, журналістів М. Гавриша, М. Дроздова і Я. Рекрута.

Останні роки Михайла Ананійовича були важкими. Старість загострила давні хвороби. Страждання згладжувалися турботою доньки Алли, але іноді біль ставав нестерпним ... Незважаючи на все це, він до кінця життя залишався оптимістом, жодного разу за півтора роки прикутості до ліжка він не поскаржився, намагався добрим словом підтримати рідних. Серце Михайла Ананійовича зупинилося 11 квітня 2010 р.

Джерела та література

1. Барабан В. Мольберт Михайла Тростогона // Комсомольське плем'я. – 1973. – № 115. – 29 вересня. – С. 4.; 2. Барабан В. Опорні кафедри // Комсомольське плем'я. – 1976. – 11 травня. – С. 4.; 3. Будь-ласка – знайомтесь! // Радянська освіта. – 1960. - № 59. – 23 липня.; 4. Вінничани на Великій Вітчизняній. Книга спогадів жителів над Бугом про свою молодість, опалену війною. Т. II. – Вінниця: «Віноблдрукарня», 2001. – 352 с.; 5. Власов Е. Н., Тростогон М. А., Куленко В. Е. Методические указания и задания для самостоятельной работы по немецкому языку. Ч. I. – Винница, 1978. – 52 с.; 6. Дзигаленко Ю. Життєвий політ / Ю. Дзигаленко // Студентська територія. – 2010. - № 4 (34). – Травень. – С. 4.; 7. Зінько Ю. А., Кравчук О. М. М. А. Тростогон: людина, педагог, митець // Матеріали ХХІІІ Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції «Освіта на Поділлі: минуле та сьогодення». (До 100-річчя заснування Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського). – Вінниця, 2011. – С. 324-332.; 8. Касіяненко Г. Акварелі природолюба // Вінницька правда. – 1982. – 28 лютого. – С. 4.; 9. Кимак Л. Вічна загадка таланту // Вінницька газета. – 1993. – № 15. – 5 лютого. – С. 3.; 10. Комсомольське плем'я. – 1975. – 13 вересня – С. 4.; 11. Левицький В. Останній акт трагедії Української галицької армії // Свобода. –

1932. – № 245. – 20 жовтня. – С. 2.; 12. Методические указания и задания по немецкому и французскому языку для студентов факультетов физического воспитания. Ч 1. / Сост. М. А. Тростогон, Ц. И. Рожковский, А. Г. Григорчук. – Вінниця, 1981. – 52 с.; 13. Олександрів В. Вклоняємось Вам, учителю! // Педагог. – 2010. – № 3(390). – Листопад. – С. 2.; 14. Пашенко М. А воля, як криця // Комсомольське плем'я. – 1970. – № 8. – 20 січня. – С. 3.; 15. Педагог. – 1995. – № 16. – 4 травня. – С. 2.; 16. Подолинний А. У слові і кольорі // Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки: Вірші. – Вінниця: Континент-Прим, 2000. – 32 с. – С. 3.; 17. Пустіва В. Таланту незбагненні грані // Слово педагога. – 2000. – № 11. – листопад. – С. 14-15.; 18. Тростогон А. М., Тростогон М. А. Створення реальних училищ у кінці XIX ст. // Матеріали III-ї історико-красназничої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. 5 жовтня 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 18-20.; 19. Тростогон А., Тростогон М. Єврейські та німецькі училища на Поділлі // Тези доповідей тринадцятої вінницької обласної історико-красназничої конференції. 6 вересня 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 35-36.; 20. Тростогон А., Тростогон М. Роль самостійної роботи в житті людини // Слово педагога. – 1999. – № 8. – Серпень. – С. 3.; 21. Тростогон М. «Працюй, надіючись на себе» // Педагог. – 1993. – № 9. – 23 березня. – С. 2.; 22. Тростогон М. ... Плюс наполегливість, самостійність. Як розвинути талант // Комсомольське плем'я. – 1974. – 5 травня. – С. 4.; 23. Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки: Вірші - Вінниця: Континент-Прим, 2000. – 32 с.; 24. Тростогон М. А. Вимоги до побудови і проведення занять з іноземних мов // Методичні вказівки по організації навчально-виховної роботи на уроках іноземних мов. – Вінниця, 1976. – С. 7-14.; 25. Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. Поезії» - Вінниця: «Віноблдрукарня», 2000. – 48 с.; 26. Тростогон М. А. Мікротопоніми та гідроніми с. Ворошилівки Тиврівського району // Тези доповідей п'ятої вінницької обласної історико-красназничої конференції. – Вінниця, 1987. – С. 93-94.; 27. Тростогон М. А. Навчання у подільській гімназії (1814-1830 рр.) // Матеріали III-ї історико-красназничої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. 5 жовтня 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 15-18.; 28. Тростогон М. А. Поглиблення філологічних знань учнів на уроках іноземної мови як фактор розвитку їх світогляду // Методичні вказівки по організації навчально-виховної роботи на уроках іноземних мов. – Вінниця, 1976. – С. 45-51.; 29. Тростогон М. А. Поліглоти світу // Особистість в культурі: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2001. – С. 206-210.; 30. Тростогон М. А. Початкова єврейська освіта у Вінниці в кінці XIX – на початку XX ст. // Матеріали II історико-красназничої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. – Вінниця, 1994. – С. 16-19.; 31. Тростогон М. А. Природи вічної краса. Лірика – Вінниця: «Віноблдрукарня, 2000. – 24 с. – С. 3.; 32. Тростогон М. А. Развитие

филологических знаний студентов – важный путь к овладению иностранными языками // Активизация процесса обучения иностранным языкам на неспециальных факультетах пединститутов. Межвузовский сборник научных трудов. – Пятигорск, 1981. – С. 75-80.; 33. Тростогон М. А. Семантико-стилистические категории лексики иностранного происхождения в произведениях И. Я. Франко. Автореферат дис. к. ф. н. – Киев, 1965. – 24 с.; 34. Тростогон М. А. Система освіти у ФРН (в історичному розвитку) // ВДПУ ім. М. Коцюбинського: Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2001. – Вип. 4. – С. 163-170.; 35. Тростогон М. А. Словник граматичних термінів (німецька, російська, українська мови). – Вінниця, 1997. – 106 с.; 36. Тростогон М. А. Словник іншомовної лексики наукових та публіцистичних праць І. Я. Франка. – Вінниця: Континент-ПРИМ, 2001.-96 с.; 37. Тростогон М. А., Богова В. І. До історії села Сутисок Тиврівського району // Тези доповідей дев'ятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 5 вересня 1990 р. – Вінниця, 1990. – С. 59-60.; 38. Тростогон М. А., Григорчук Г. Г. Лікарська діяльність М. І. Пирогова на Вінниччині // Тези доповідей четвертої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 4 вересня 1986 р. – Вінниця, 1986. - С. 80.; 39. Тростогон М. А., Лебедева Т. І. Методична розробка з аналітично-синтетичного читання для аспірантів та студентів старших курсів. – Вінниця, 1998. – 44 с.; 40. Тростогон М. А., Прахт А. Д. Разговорные ситуации по немецкому языку в неязыковом вузе: (метод. разработка). – Хмельницький: ХТИБО, 1983.-70 с.; 41. Тростогон М. А., Рожковский Ц. И., Тростогон А. М. Н. И. Пирогов как лингвист, педагог и общественный деятель // III объединенная научная медико-техническая конференция 22-23 ноября 1985 г. Тезисы докладов. – Винница, 1985. – С. 75-76.; 42. Тростогон М. А., Рожковский Ц. Й., Заонегіна М. П. До історії Гнівана на Тиврівщині // Тези доповідей шостої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1988. – С. 40-41.; 43. Тростогон М. А., Рожковский Ц. Й., Тростогон А. М. Топоніми та мікротопоніми Самгородка на Козятинщині // Тези доповідей десятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 6 вересня 1991 р. – Вінниця, 1991. – С. 52-53.; 44. Тростогон М. А., Тростогон А. М., Рожковский Ц. Й., Верховлюк В. М. Створення та відкриття типографії у Вінниці // Вінниці – 630. Матеріали I Вінницької науково-теоретичної конференції. 1363-1993. – Вінниця, 1993. – С. 76-78.; 45. Тростогон М. А., Тростогон А. М., Рожковский Ц. Й. До історії Літина // Тези доповідей одинадцятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 3 вересня 1992 р. – Вінниця, 1992. – С. 31-33.; 46. Тростогон М. А., Тростогон А. М., Рожковский Ц. Й., Рибаченко Н. Л., Григорчук Г. Г. До історії Теплика // Тези доповідей дванадцятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 7 вересня 1993 р. – Вінниця, 1993. – С. 31-32.; 47. Тростогон М. Визначний педагог, методист і мовознавець О. Б. Цукерман // Слово педагога. – 1998. - № 12. – Грудень. – С. 15.; 48. Тростогон М. Вчений, літературознавець і мовознавець Л. М. Венгеров // Слово

педагога. – 1999. – № 11. – листопад.; 49. Тростогон М. Індоевропейська основа власних імен на Поділлі // Тези доповідей шістнадцятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 11 лютого 1997 р. – Вінниця, 1997. – С. 76-78.; 50. Тростогон М. Михайло Калинович – визначний український мовознавець з Поділля // Тези доповідей п'ятнадцятої вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 14 вересня 1996 р. – Вінниця, 1996. – С. 33-35.; 51. Тростогон М. Один з титанів // Комсомольське плем'я. – 1975. – березень. – С. 4.; 52. Тростогон М., Власов Е. Н., А., Куленко В. Е. Методические указания и задания по немецкому языку для студентов-филологов и учителей. Ч 2. В помощь для самостоятельной работы над синтетическим чтением. – Винница, 1978. – 51 с.; 53. Хоменко Б. В. Тростогон М. А. // З-над Божої ріки. Літературний біобібліографічний словник Вінниччини. Видання друге, перероблене і доповнене. – Вінниця: Континент-Прим, 2001. – 408 с. – С. 345-346.; 54. Хоменко Б. З життєвих доріг // Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. Поезії» (Вінниця: «Віноблдрукарня», 2000. – 48 с. - С. 4.

Кравчук О. М.
Завальнюк К. В.
Тростогон А. М.

ЧАСТИНА І. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

№ 1.

1951 р. серпня 17. Вінниця. – Службова характеристика на завідувача кабінету мови та літератури Вінницького обласного інституту вдосконалення вчителів М. А. Тростогона.

Тов. Тростогон Михаил Ананьевич, 1920 года рождения, украинец, беспартийный. В 1946 году окончил Винницкий педагогический Институт, факультет языка и литературы.

Тов. Тростогон М. А. работает в Винницком Областном Институте усовершенствования учителей с 1.1.1947 г., часто выступает с лекциями и докладами на семинарах и курсах повышения квалификации учителей, много помогает в работе молодым учителям школ Винницкой области и пользуется среди них заслуженным авторитетом.

Тов. Тростогон М. А. много работает над методическими вопросами преподавания языка и литературы.

Тов. Тростогон М. А. глубоко вникает в учебно-воспитательный процесс в школе, умеет анализировать и обобщать работу и проявил большие способности в научной и исследовательской работе.

Тов. Тростогон М. А. имеет склонности к научной работе, систематически работает над повышением своего идейно-политического уровня, изучает труды марксизма-ленинизма.

Тов. Тростогон М. А. принимает активное участие в общественно-политической деятельности Института и является агитатором.

Винницкий Областной Институт усовершенствования учителей рекомендует тов. ТРОСТОГОНА М. А. в Киевский Педагогический Институт (на стационарную аспирантуру).

ДИРЕКТОР ВИННИЦЬКОГО ОБЛАСНОГО
ИНСТИТУТА УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
УЧИТЕЛЕЙ

(В. ПАРОЙ)

17.8.1951 г.

Особистий архів А. М. Тростогон.

№ 2.

Середина 1960-х рр. Вінниця. – Спогади М. А. Тростогона про діяльність в с. Красне теперішнього Тиврівського району Вінницької області у 1942-1944 рр. радянської підпільної групи.

Воспоминания

Начну со стихотворения, которое относится к тому времени (извините за несовершенство формы, ритма стиха):

Последние экзамены идут
в июне, месяце желанном.
Под мышкой нежно книги понесут
студенты для занятий рано.

У каждого была своя мечта,
Науки путь давно указан,
Сияла в каждой жизни простота
И каждый дружбою был связан.

Делили радости и горе мы
в родном кругу друзей-студентов:
Кто будет первым лыжником зимы,
других не зная конкурентов.

Отличником кто станет в полугод,
Иль кто войдет в состав профкома,
Иль драм, - иль хоркружок, что подберем,
Чтоб удивить друзей или знакомых.

Оценка знаний! Год работы шел,
Я сам не спал ночами лично,
Что получил оценку «хорошо»,
А друг мой получил «отлично».

Последний день экзамена идет,
Поднялся каждый на рассвете,
И радость в сердце ширится, растет,
Кто незнаком из чувством этим?

Все было знакомо...

Радости, заботы, дружба, сны.

Но было сначала незнакомо

Первое явление войны.

Воскресенье. День. Рассвет лиловый,
Проплывают в небе облака...
Где мне подыскать проклятья слово
На бомбежку адского врага?

Воскресенье – день разлуки нашей,

Мы уходим: каждый в свою часть...

Что было прелестней дружбы краше,

И какая ждет теперь участь?!

Нас роднила общая свобода,
Независимость Отчизны той,
Что создала жизнь всему народу
Правдою великой и простой.

Еще накануне в ночь с 21 июня на 22 июня – почти весь город не спал: уже несколько дней подряд бесконечной рекой (особенно ночью) шли войска, пехота, артиллерия, конница, грузовые машины. Дни жаркие, сухие,

вслед колонн, стелясь и поднимаясь, клубится дорожная пыль. В июне ночи короткие: не успело стемнеть, как где-то с другого края горизонта солнце поднимается опять.

В ночь на 22 июня мы не спали (мы – это студенты): поднялись на крышу дома и пристально смотрели на запад, туда, откуда должна была появиться черная смерть, где стояли наши мужественные пограничники.

Женщины, особенно старые, смотрели как-то непривычно грустно, некоторые тихо плакали: не за себя они тревожились, а за детей, мужей, внуков. Им, во всяком случае многим из них, война уже была знакома: Халхин-Гол, Финская война, у них уже были «похоронки» или вернувшиеся живые свидетели этих войн: инвалиды, калеки.

Еще за месяц до этого дня (или даже больше) все здание института было тщательно отремонтировано: все комнаты (аудитории) были выкрашены масляными красками, исправлены водопроводные краны, вся молодежь – хлопцы и девчата с особым усердием помогали рабочим - строителям.

Так готовят здания только под госпитали, под больницы, операционные: легче мыть, делать уборку, пыли нигде задерживаться.

И все-таки не хотелось верить. Правда, занятия по военному делу, которые мы проводили в поле, за горбом, на стрельбищах, проходили особенно строго, серьезно; военрук требовал жесткой дисциплины. Я старался изо всех сил хорошо стрелять: удавалось с трудом, так как близорукость мешала мне четко видеть мишень, но благодаря стараниям я не отставал от других.

Со стрельбища возвращались усталыми, но с чувством исполненного долга и проделанной, нужной для жизни работы. Винтовки казались особенно тяжелыми, рюкзаки (сумки с гранатами, противогазами) резали плечи своими ремешками, хотелось пить.

Рассвет 22 июня 1941 года был теплым, тихим, с крыш, листьев деревьев тихо сползали капли росы: признак того, что день будет солнечным, жарким. Мы сидим, молчим, иногда перекинемся словом, каждый думает о своем, о том, что уже никогда так не будет, как было, что кончилась беззаботность, что все невзгоды, трудности (казавшиеся) теперь будут совсем иными; мы еще не знали какими, но совсем другими. Что покой уйдет навсегда, что тоска по всему и за всем будет неопишуемая, несказанная.

На северо-западе города находился аэродром. Там начинало розоветь, но как-то густо. Над самой землей, у горизонта – темно-сизая полоса разорванных туч. А над ними: чистое небо... Тишину неба нарушил самолет, он шел очень низко, почти над нами, потому что можно было разглядеть его форму, цвет. Нас насторожил только непривычный гул мотора: к нашим мы привыкли.

И вдруг взрыв: один, другой... Вскоре с аэродрома начали подниматься наши самолеты, началась непрерывная стрельба, загрохотали зенитки...

От группы самолетов отделилось два: они летят на восток от города: один ниже, другой – над ним. Через несколько минут – где-то большой взрыв и клубы черно-бурого с пламенем дыма. Это горел самолет.

Через три-четыре дня начали поступать раненные, их размещали в аудиториях института. Занятия к тому времени прекратились.

До войны из-за прогрессирующей близорукости я был переведен в запас, признан годным к нестроевой службе. Находился на временно захваченной врагом территории, на территории Винницкой области, той ее части, которая была отдана немецкими фашистами Королевской Румынии – союзнику по агрессии. До вступления фашистов в мое родное село строил со всеми комсомольцами и молодежью района аэродром (посадочную площадку) под селом Михайловкой, возле Тыврова.

Когда однажды на рассвете мы проснулись в лесу, то заметили стада коров, телят ... , свиней, лошадей, которых сопровождали пастухи-колхозники. Они двигались на восток, вдоль дорог ветер поднимал клубы пыли. Спелые нивы потрескивали колосьями, шурашали, ждали уборки, но убирать было некому, да и никто не думал об этом. В небе появлялись вражеские самолеты, мы узнавали их еще задолго до появления по специфическому гулу: моторы гудели как-то «по чужому», враждебно. Приходилось наблюдать воздушные бои: до нестерпимой боли было страшно наблюдать, как нашему одному летчику (самолету) приходилось вести бой с тремя, а то и пятью самолетами.

В наш тыл фашисты забрасывали диверсантов: они старались переодеться под наших жителей, но все равно было заметно, что это чужие, мы их вылавливали.

Нельзя было спокойно смотреть, как самодовольно, с закатанными рукавами, выбритые, на велосипедах, повозках, колясках входили фашисты в село. Мы сидели на окраине, вдоль поселочной дороги: дети, юноши, старики. Проезжая, фашисты, то и дело, постреливали из винтовок, автоматов, размещенных между передней вилкой велосипеда. Выстрелы делали так, для страха, т. к. по этой дороге наши войска не отступали, а шли немного севернее по шоссе-дороге.

Потом остановка в селе, так сказать, привал. Фашистские солдаты позаволили ишаков в сады, сами ночами ломая яблони (если не могли достать ветку с яблоком), чтобы сварить компот. Яблоки были еще маленькие, незрелые (папировки), но гитлеровцы уже имели много награбленного в наших магазинах: сахара, масла, сала, одеколона, духов, мыла, кофе...

Все наши продукты были лучше немецких, они естественны. Мама, помню, говорит соседке: «Ви-но подивіться, що це за мило в них, як з глини чи з болота: милиня нема, а тільки якийсь пісок сиплеться».

Помню также, как плохо, когда не знаешь иностранного языка. Фашисты расположились по избам на ночлег, пьют, едят, веселятся, смеются над нами, о чем-то говорят, дают оценку: это было заметно по их лицу,

жестам, мимике. И хотя я учился неплохо (имел «пяť» по немецкому языку и учительница немецкого языка сама была немка), однако я почти не мог уловить ни одной мысли. А виноват сам: не хотел учить «язык фашистов» и другие ученики в школе тоже. Мы просто не понимали многого. Нужно было учить «немецкий язык, язык немцев». Мы же переносили нашу ненависть и презрение ко всему, что было связано с понятием «немец», «Німеччина».

Когда начало темнеть, слышались в нескольких местах села взрывы снарядов: это стреляла наша дальнoбойная артиллерия. Фашисты всполошились: бросили кухню, еду, начали поворачивать свои пушки в направлении выстрелов. Жестами приказали нам всем уходить из села. Мы (это соседи, братья, сестры) ушли недалеко к речке, некоторые на хутор, а мать моя осталась: самый младший брат мой (ему было 8 лет тогда) лежал, тяжело боля, он умирал: простудился осенью, другие дети-пастушки бросили его в потухший торф над речкой. Торф на самом деле глубоко внутри горел, только верхний слой его остыл и напоминал пепел. Когда старшие пастухи заметили, что одежда на моем брате горит, они быстро извлекли его оттуда и бросили в реку, находившуюся за метров 10 от горящего торфа.

С тех пор у брата остемиелит. Когда пришли фашисты, брат был в горячке, из нескольких нарывов на ногах выходили кусочки костей.

Мать, конечно, не могла его оставить одного и сказала: «Убейте, но я никуда не уйду! Я его не оставлю!». Фашисты поняли, вероятно, в чем дело, и оставили мать в другой комнате.

Через 2-3 дня немцы ушли, пришла вторая группа, эти отличались от тех первых (солдат), потом нам сказали, что эти немцы страшнее тех (то солдаты, а это фашисты: они не воюют на фронте, а воюют в тылу с мирным населением).

Еще через некоторое время пришли румыны: они расставили жандармские посты вдоль южного берега Буга, уничтожили мосты, якобы для того, чтобы фашисты-немцы не «помогали» им грабить население. Гитлеровцы оставили себе только железные дороги (Жмеринка – Могилев-Подольский).

Румыны образовали из бывших, оставшихся в живых кулаков и других «обиженных», местную власть: старост, полицейских, зав.хозяйством и др.

Время тумана и тоски наступило: ни газеты, ни одного живого слова, ни радио, все чужое, полная неизвестность, такое впечатление, будто тебя закрыли, запечатали в громадную бочку без единой щели и отверстия.

Вечером, когда стемнеет, появляться на улицах не разрешалось. Подняли головы представители новой власти, начали оскорблять молодежь (хлопцев и девчат), обвинять, угрожать («Вы, комсомольчики, запоете иначе»).

В селе оставалась часть учителей, комсомольцев, активистов. Незаметно собирались, беседовали, искали какой-то выход. Особенно тяжело

было полное незнание обстановки: где наши, что делается на фронтах? Только поздней осенью 1941 года сестра принесла наши листовки и газету (сестра жила по другую сторону Буга – там были немцы).

Бывшие учителя решили пойти работать в школу: детей нужно учить, да и учебники были полностью наши, т.е. те же самые, по которым учились до войны. Новый состав районного отдела народного образования дал указания повычеркивать в учебниках некоторые названия, предложения. Каждый же учитель, конечно, знал, как нужно (и как ему подсказывает совесть) обучать наших детей. Румыны ввели один урок Закона Божьего: учащиеся и учителя должны были перед основными занятиями прослушать беседу на религиозную тему.

Мне пришлось быть библиотекарем в семилетней школе, давал детям читать наших писателей и преподавал русский и немецкий язык. Так я проработал до Нового года. Потом школу закрыли. Румынские жандармы по команде свыше приказали собрать все книги и сжечь посреди (в центре) села. Все ценные книги я вынес, спрятал на чердаке школы (часть принес домой), прикрыл их там разными старыми предметами, обломками досок, жести и прочим.

Жандармы начали обыски: в школе нашли наш красный флаг, пластинки с советскими боевыми песнями, книги: художественные, произведения Маркса, Энгельса, Ленина, Сталина.

Почти два месяца длилось следствие, и только 2 марта 1942 года меня арестовали и повезли в Тирасполь на суд.

О суде в Тирасполе

В отличие от Могилев-Подольска, где судили за контрабанду, драки, кражи, воровство, в Тирасполе судили по политическим мотивам (или, как говорили, «за политику»). Везли на суд на возе два вооруженных жандарма. Они сидели слева и справа от меня. Было начало марта: снег с дождем и ветром, холод, земля превратилась в месиво. Останавливались только для смены лошадей. Так на возу под открытым небом проехали около 22 километров до Жмеринки. Один из жандармов изрядно выпил (сестра принесла мне бутылку самогонки к примарии (сельсовету), другой поменьше. И вот спрашивает один из них: «За что тебя будут судить? – Не знаю, - отвечаю. – Вообще, не знаю, куда меня везут.

- В Тирасполь. Мы должны доставить тебя туда, взять расписку и домой (т.е. в Жмеринку). Но если ты ни в чем не виноват, то должен говорить одно и то же».

Это был хороший совет.

Ехали от Жмеринки немного поездом. Потом на какой-то станции нас пересадили в кузов машины, стоявшей на платформе товарного вагона. Таким образом мы ехали до самого утра. Солома, какие-то ящики, не спасали от холода, дождя, снега, ветра. В Раздельной – пересадка, поворот на Тирасполь. Когда вышли в Тирасполе на станции, то ни у жандармов, ни у

меня ноги не сгибались, они совершенно окоченели, жандармы не могли даже винтовки держать в руках.

Только когда меня «сдали» и ушли жандармы, а другие забрали чемоданчик, вывернули карманы, сняли ремень, я понял, что, вероятно, что-то очень серьезное. Два или три дня – допрос. Прокурор, адвокат, их помощники, вообще, персонал суда, находился на втором этаже тюрьмы: на этом же этаже находились камеры. В большом коридоре – масса народу, из самых разных городов. Подошел как-то ко мне в коридоре адвокат (он так представился) и спрашивает: кто, откуда, за что? – Не знаю! – отвечаю. Тогда я тебе скажу: тебя обвиняют в распространении советских книг среди населения и собственно за то, что ты не сдал этих книг для сжигания. А вообще-то был приказ: собрать все книги в кучу и сжечь их посреди села. Такую бумажку я в свое время получил, но книги не собрал и не сжег. Я сказал, что, вероятно, где-то такое распоряжение затерялось или кто-то не принес его в школу.

Адвокат говорит, смотрит в глаза и держит руку возле кармана. Кто-то из обвиняемых посоветовал мне дать ему денег, если есть, я отдал около 300 марок, т. е. все, что смогли собирать родители у себя и у соседей.

На другой раз при допросе адвокат меня уже защищал: «Как можно обвинять за то, чего он не сделал? Он ведь спрятал книги, значит, никому не давал. И он (т. е. я) не получил распоряжения о сдаче книг».

Когда вышел после третьего допроса, мне сказали люди, находившиеся в коридоре: «Смотри: если тебя поведут вот в эту дверь, то, значит, ты на свободе, а если в другую – то будет плохо».

В общем, я попал в первую дверь. Сейчас уже не так ярко помню все, но, конечно, переживал и страшно было.

Интересен сам процесс суда, обстановка: столы буквой «П», посреди, перед столом, за которым сидел судья, почти двухметровый черный крест (перед ним вы даете слово, что будете говорить правду); слева, перед левой частью буквы «П», трибуна для обвинителя и адвоката, справа – за правой частью буквы «П» - секретари, канцелярия.

Запомнился такой случай: когда меня регистрировали, я заметил ошибку в написании своей фамилии и сказал по-румынски: «Aici este ogreseala». На что секретарь громко сказала: «El stit pe-rumuneste». Это в какой-то мере повлияло на исход дела. Еще до ареста я нашел грамматику румынского языка, мог читать и неплохо понимал устную речь.

Однажды в Тыврове встретил своего довоенного знакомого (Игоря Литвинова), мы с ним дружили еще до войны.

- Что делаешь? Чем занимаешься?

- А вот насилу уцелел от суда в Тирасполе, сейчас на подозрении у местных жандармов.

Вели обыск. Правда, кто-то из примарии подслушал разговор об обысках и передал мне: «Ночью будет обыск, все что сможешь – спрячь».

Мы с мамой выкопали яму в саду за погребом, бросили туда все книги, чернила, тушь, бумагу, затрамбовали, присыпали сухой землей.

Нам повезло, через полчаса пошел ливень, и вся местность (участок) сделался одинаковым.

Откопал я книги уже после освобождения, в марте 1944 года. Все они почти полностью сгнили.

Игорь предложил поехать с ним в Красное, поговорить с его отцом насчет работы, не сидеть спустя рукава. Это вызывало подозрение не только у жандармов, но в первую очередь у наших полицейских (сельских), которые еще до войны преследовали отца. Отец прятался в Брацлавском лесу.

Короче говоря, при помощи Игоря и его отца Леонида Ивановича (тогда я не знал, что он руководитель) и благодаря знанию румынского языка, я по заданию подпольной группы устроился в претуру помощником агронома (фамилия его Апостол?).

Что я делал: собирал сведения о ходе сева в колхозах, где, сколько, на какое число засеяно, каких культур.

Как-то агроном пришел расстроенный и говорит на ломаном русском языке: «Не понимаю, почему они не хотят сеять, ведь собирать урожай будете вы» (т. е. мы, советские люди).

Я от радости чуть не вскрикнул: ага, значит, не собираетесь здесь долго жить. Я сразу же сказал об этом руководителю.

Вывод мы сделали такой: нужно сеять, во чтобы-то не стало, урожай собирать должны мы, и хлеб нужен будет армии и народу. Ночью мы уходили в другие села, к товарищам, рассказывали им об этом, просили ориентировать людей в этом направлении.

Распространяли сводки Совинфорбюро, читая и переводя немецкие и румынские газеты, я сообщал о том, где и как идут бои. Хоть сообщения были и лживые, но все таки можно было получить нужную информацию, сопоставить данные (даже учитывать слова и выражения газеты), сделать необходимые выводы.

Составлял частушки, писал стихи, делал небольшие рисунки (размер открытки), где изображал румынских солдат и жандармов, ворующих что-нибудь на базарах и т.д.

О подпольной группе

О работе нашей подпольной группы (организации) лучше меня рассказывает наш руководитель-учитель физики и математики Литвинов Леонид Иванович. До войны он был лучшим из лучших: постоянно в поисках, организовал кружки фотолобителей, юных физиков, изобретателей. Он сам все это умел делать и учил этому детей (он пользовался особым авторитетом у детей). Вот как зарождалась наша подпольная группа.

В начале войны к Леониду Ивановичу явился партизан Кузнецов Константин Дмитриевич и предложил ему организовать в с. Красном

подпольную группу. Т. Литвинов Л. И. согласился, ибо искал связи с партизанами. Т. Кузнецов К. Д. поставил перед ним требования:

1. Расставить своих людей во всех румынских организациях.
2. Ни одного выстрела или нападения: в Красном находились партизаны на лечении, много было евреев, поэтому всякое явное сопротивление усложнило бы дело.
3. Приобрести радиоаппарат (радиоприемник).
4. Распространять получаемые листовки.
5. Если производить диверсии, то вдалеке от Красного.
6. Подрывать мероприятия румын.
7. Вести точный учет вражеских сил.
8. Организовать явочные квартиры.
9. Держать в панике румын.
10. Учить всех прихвостней румын и прочих.

Все требования тов. Кунецова К. Д. были выполнены. В подпольную группу было завербовано 15 человек, они получили задания. Далее перевозку дословно: «Т. Тростогон М. А. и Коромок Тимофей устроились в физотделе» (на самом деле, я был в сельхозотделе), Литвинов Игорь Леонидович (сын) – секретарем у старосты села Безуглого Ивана, Гливенко Василий Данилович – в румынском с/хозяйстве, Мартиросов Арминик – шофером у румын, Ковальчук Марк Андреевич – в сельхозотделе и прочее. Явочные квартиры были организованы в селах Качановка, Россосхе и Нове-Мисто.

Кроме сбора сведений о врагах, занимались распространением листовок и радиосводок (радиоаппарат СИ-235 был установлен у Л. И. Литвинова). Вначале он был у нас под полом, в комнате, которую мы снимали (мы – это сын Леонида Ивановича Игорь и я). Наша квартира находилась через дорогу (напротив) от жандармерии: дорога была очень узкая, да и хозяина мы побаивались, потом занесли к Леониду Ивановичу.

Из отчета следует, что группой была проделана следующая работа: для паники была подброшена шапка-ушанка с кумачевой красной лентой – в первый раз (это около жандармерии, потом – претуры); другой раз – лента от пулемета с некоторым количеством винтовочных патронов. Среди населения распространялись слухи о работе партизан (а каждый румын имел ухажерок, те рассказывали об этом румынским офицерам).

Силу партизанского оружия румыны испытали в с.Кобылецком, где два партизана остановилось у одной старухи, а учитель Нагорный в дождливую погоду явился в Красное и заявил об этом в жандармерию. Жандармы с полицией окружили дом, но партизаны, ранив одного жандарма, ушли. Паника доходила до того, что румыны спали одетыми, а в здании старой школы с. Красное повынимали окна для быстрого выхода. Эта паника вынудила усилить жандармерию и воинскую часть.

Перед уходом румын из Красного была получена телефонограмма – забрать у населения скот, перегнать его на Деревчинский сахаровод, где уже

была согнана часть скота, с тем, чтобы потом все это через Могилев-Подольский направить в Румынию (могу здесь прибавить: румыны забирали не только скот, но и весь хлеб, и ячмень, и горох, и все, что можно было вывезти). Транспорта у них не было (машин), а только бедарки – однодвухконные повозки.

Все это ожидало отправки. Но мы провели с ездовыми, сопровождающими, трактористами большую работу, посоветовав незаметно ночью пооткручивать некоторые детали, оставить машины и удрать в лес, по селам, кто куда мог).

Отpravку мы сорвали. Кроме того, был послан в сторону Дербчина тов. Качинский Алексей, которому было дано задание: если по дороге не встретит румын, то ночью вернуться в Красное и заявить в жандармерию, что он был задержан большим отрядом партизан. Паникеры-румыны после этого сообщили своему начальству, что выполнить приказ о реквизиции скота не могут, ибо все дороги блокированы партизанами.

Была проведена также диверсия: инженер по строительству дорог Зозуля строил в Строинцах плотину. К нему подослали Переварова Бориса Зиновьевича и меня. За стопкой водки уговорили его (чтобы мог оправдаться перед советской властью, когда придут наши, а фронт приближался) построить середину плотины так, чтобы она в дождливую погоду рухнула, расплзлась. Зозуля это сделал. Туда на разведку ходил и т. Ковальчук М. А. (сейчас, в 1965 году работает учителем Сутисской средней школы). Середину плотины немного скovyрнули, образовалось озеро, плотина рухнула. Вскоре немцы начали отступать. Для сохранения своих войск от бомбежек советских самолетов немцы искали второстепенные дороги.

Такая дорога на железнодорожную станцию вела через Тывровский район: Тывров – Красное – Строинцы. В течении трех дней через Красное на Строинцы проезжали штабные машины и расставляли знаки следования – стрелки с буквами. Но через 10-15 мин. машины возвращались: Строинецкая плотина срывала отход.

Немцы вынуждены были отступать другими, более опасными дорогами и несли большие потери. В то же время Тывровский район не очень пострадал от отступающей грабармии.

Румыны очень любили фотографироваться. Т. Литвинов Л. И. открыл фотографию как средство для существования, к нему под видом заказчиков являлись наши люди. Это снимало подозрение. Румыны приходили фотографироваться не только в одиночку, но и целыми звеньями жандармов. Все были с карабинами, с двумя пулеметами, с гранатами (в полном вооружении). Снимок был подготовлен и т. Литвинов Л. И. успел его послать Кузнецову К. Д. Вскоре румыны опомнились – забрали у Литвинова Л. И. негатив. Трижды делали обыск, но ничего подозрительного не заметили. Потом т. Литвинов Л. И. был арестован, судили его в Тирасполе, но т.к. он

показал на суде все сделанные им фотографии и что это фото он делал по заказу самых румын, то его оправдали.

Был и такой случай: через Красное фашисты гнали большую группу пленных. На ночлег загнали их в колхозные конюшни. Нами была организована помощь питанием. Люди варили суп, борщ, кашу и ведрами доставляли пленным.

Весь табак и папиросы были закуплены в Красном и переданы пленным. Младшего сына (тогда еще подростка) Л. И. Литвинова – Бориса, который передавал папиросы, фашисты закрыли вместе с пленными, но ему удалось бежать.

Немедленно был послан тов. Мартиросов с донесением о том, что в Красном наши пленные на ночлеге и что их гонят в Германию.

Эту колонну партизаны отбили, конвоиров перебили в дороге (об этом подпольная группа узнала спустя). Все это проверено и достоверность событий установлена нашими органами. Работу подпольной группы утвердили.

Описание работы подпольной группы, ее состав находится в Винницком партархиве (за 1944-1945 гг., № дела 72, кажется).

Состав подпольной группы:

1. Галинский Иустин Денисович – раб. на жел.-дор. Винница
2. Качинский Алексей Иосифович
3. Дзюба Филипп Филиппович – умер
4. Дидур Оника Афанасьевич – умер
5. Мартиросов Арминак – умер
6. Литвинов Игорь Леонидович – учитель в м. Тывров (умер)
7. Тростогон Михаил Ананьевич – Винница
8. Куба Иван – с. Бушинка
9. Переваров Борис Зиновьевич – Киев
10. Когут Дмитрий Степанович – г. Винница
11. Гливенко Василий Данил. – с. Россоше
12. Когут Никита («Миша») – г. Винница
13. Подлесный Роман Григорьевич – с. Кобылецкое
14. Ковальчук Марк Андреевич – Сутисская СШ
15. Литвинов Леонид Иванович – руководитель группы, м.Красное.

Патриоты, помогавшие нам:

1. Королук Тимофей
2. Гликман Мойсей А.
3. Ковальчук Соломея
4. Радишевич Н.
5. Колисниченко С.Т.
6. Антоненко Надя
7. Безуглый Иван
8. Колисниченко Ксения

И др.

Поскольку во всех учреждениях были наши люди, мы легко доставали бланки румынских властей и выдавали справки, кому следовало.

Игорь Литвинов – сын руководителя подполья – приписывал лиц, которые скрывались. В Красном скрывались:

1. Кузнецов К. Д. – болел, находился у Ксении Колисниченко, в с. Россоше.

2. Уполномоченный особого отдела НКВД Власов Иван.

3. Ст. лейтенант Романюк Дм.

4. Ст. лейтенант - «Саша».

5. К-н Григорьев Гр.

6. Лейтенант Косушкин.

7. Сандул – работник милиции и другие.

Если человек приходил к нам по условному знаку (паролю), мы не должны были спрашивать кто он и откуда.

Когда пришли наши, руководитель подпольной группы сдал в НКВД:

1. Приемник СИ – 235.

2. Фотоальбом, где сфотографированы все прихвостни врага, и прочие документы и характеристики на отдельных лиц.

Кроме того, мы перехватили списки «провинившихся», как их называли румынские жандармы, по селам, и таким образом люди, наши советские патриоты, оставались ненаказанными.

Далее: Литвинов Л. И. пишет: «И прочее и прочее всего не припомнишь» (5. 5. 1965 г.)

Подпись: «Руководитель подпольной группы с. Красное по Тывровскому району, учитель, ныне пенсионер».

Конечно, все это были события малого масштаба, местного значения, но они были направлены на одно: хоть на секунду, хоть на час ускорить победу, приблизить ее.

Особистий архів А. М. Тростогон.

№ 3.

2005 р. грудня 6. Вінниця. – Нарис М. А. Тростогона «Спогади про Валентина Пилиповича Воловика».

Вперше зустрівся з Валентином Пилиповичем Воловиком в інституті підвищення кваліфікації вчителів. Це було в далекому 1952 році. Валентин прийшов у якійсь справі до зав. кабінетом історії К. І. Степанова. В цій кімнаті тоді знаходилися й інші педагоги: педагогіки, мов, біології, хімії, географії.

Привітавшись, Валентин звернувся до зав. кабінетом історії, поцікавився матеріалами про історію Вінниці та Вінницької області. З розмови Валентина ми довідалися про дуже цінний краєзнавчий матеріал.

Відповідаючи на наші запитання, він радив нам постійно звертатися до обласного архіву, в якому він після закінчення Київського університету влаштувався на роботу.

Мова йшла також про історію багатьох райцентрів області: Брацлав, Тульчин, Жмеринку, Шаргород. В цих районах він уже побував і зібрав дуже цінний матеріал.

Я пішов провести Валентина, тим більше, що була вже обідня пора. У мене склалося враження, наче я знав Валентина з дитинства: він був дуже привітним, щиросердечним, вихованим і скромним.

Зайшли в їдальню, що біля банку, з'їли по тарілці супу і пішли по центральній вулиці. Мене вразила його щира розповідь про сім'ю, умови життя, важкі роки праці під час війни, коли він працював на заводі в Сибірі.

Наша дружба стала ще міцнішою, коли Валентин почав працювати на історичному факультеті, де я викладав іноземну мову. Коли в мене була можливість, я відвідував його лекції та практичні заняття.

На лекції Валентина Пилиповича приходили студенти з інших факультетів. Пам'ятаю одну з таких лекцій про історію міста Вінниця. Лекцію про історію громадянської війни для жителів Вінниччини він читав в клубі (будинку культури) на Старому місті: усі місця були зайняті.

Після лекції було дуже жваве обговорення: на запитання він відповідав, зупиняючись на багатьох епізодах, що мали місце в 1917-1920 роках саме на території Старого міста.

В лютому місяці 2002 року Валентин Пилипович важко захворів: не з'являвся вже на заняття. Я зателефонував йому додому. Дружина відповіла, що Валентин став себе погано почувати, лікарі рекомендували негайно пройти медобстеження. Я негайно пішов до лікарні, що на Вишенці, звернувся до медсестри, яка відповіла, що ваш друг лежить на обстеженні, на другому поверсі... «ось там, де відкриті двері».

Я тихо зайшов до палати... Валентин лежав на ліжку з двома подушками. Почекав трохи, підійшов ближче і прошепотів йому на вухо: «Валя, це – я...». А... Міша... тихо відповів Валентин. – Ти пробач, що тебе так приймаю...

– Тримайся, дорогий друже, треба надіятися на краще... не падай духом.

– Ні Міша, це, мабуть уже все. Ти теж тримайся, допомагай своїм близьким, дітям, внукам... Він заснув... Я тихенько вийшов, прошепотів «прощай, дорогий друже...».

Особистий архів А. М. Тростогон.

ЧАСТИНА II. ВИБРАНІ НАУКОВІ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРАЦІ М. А. ТРОСТОГОНА.

№ 1.

1966 р. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона «Літературно-критична термінологія іншомовного походження в творах І. Я. Франка».

Найрозвиненішим стилем української літературної мови другої половини ХІХ та початку ХХ століття цілком справедливо вважають стиль художньої літератури. Про це свідчить наявність численної літературно-критичної лексики та фразеологічних сполучень у художніх та публіцистично-критичних творах багатьох українських письменників і вчених, попередників та сучасників І. Я. Франка. Наприклад, у творах Т. Г. Шевченка, Б. Грінченка, М. П. Драгоманова, М. Коцюбинського, Лесі Українки, І. Нечуя-Левицького, В. Самійленка та інших. Літературно-критична термінологія широко представлена також у тодішніх періодичних виданнях – газетах, журналах, збірниках, альманахах (напр. «Русалка Дністрова», «Основа», «Слово» тощо).

Джерелом літературно-критичної термінології української мови були найдавніші пам'ятки писемності: літописи, житійна, полемічна, оригінальна, віршована та драматична література, перекладне письменство, підручники з поезики. Названі джерела говорять про те, що літературно-критична термінологія досить давня і що серед неї чималу частину складають запозичені елементи, які увійшли в українську мову як безпосередньо, так і посередньо – через російську та польську мови.

За складом і жанрово-поетичною належністю літературно-критичну термінологію творів І. Франка можна розподілити на:

1. Терміни, що служать для вираження загальнолітературних понять (розкривають специфіку художньої літератури), а також терміни, що стосуються композиційних елементів літературного твору. В цій групі маємо: загальні поняття та найменування (автор, автобіографія, афоризм, проза, поезія, стиль, лірика); найменування композиційних елементів твору (дигресія, дедикація, епілог, персонаж, герой, сюжет, колізія, прототип).

2. Лексику, що служить найменуваннями літературно-критичних напрямів, течій, родів і видів (жанрів) художніх творів: декаданс, епігонство, золяїзм, імпресіонізм, ультрареалізм; епос, роман, етюд, новела, дебют, сага; балада, дифірамб, ода, сатира, пасквіль; драма, водевіль, трагедокомедія, комедіо-опера тощо. Твіттер

3. Термінологію для позначання поетичної мови художніх творів: алегоризм, алітерація, епітет, мотто, паралелізм, персоніфікація.

4. Лексику на позначення термінів теорії віршування: анапест, гекзаметр, дактиль, дистих, просодія, строфа, терцет і т. п.

5. Терміни на позначення діячів літератури, критики; послідовників і представників різних напрямів і течій: арабіст, байроніст, декадент, імпресіонізм, сатаніст, реаліст та ряд інших.

Цей далеко не повний перелік літературно-критичної термінології творів І. Я. Франка свідчить про досить великий лексико-семантичний матеріал, яким користувався письменник.

В яких же контекстах і яких значеннях виступає ця термінологія, які нові значення і їх відтінки надавав письменник іншомовним термінам в галузі літератури і критики?

Перед літературою і письменниками І. Франко ставив «високі завдання і напрями, високі ідеали, котрі вона (л-ра) має вказувати чоловікові...», відзначав вплив літератури на найбільш «передову» частину суспільності, при чому цей вплив «огромний і благодотворний... ідеали тоті високі і завдання також високі» (т. XVI, стор. 5). Перекликаючись з «неистовым» Віссаріоном, І. Франко ставив перед українською літературою такі ж великі і відповідальні завдання, як Белінський перед російською літературою. Література, відірвана від життя, від мислі, це «плісень, що вкриє гниле багно», література повинна служити трудовому народові і його інтересам, боротися з брехнею та пустослів'ям в суспільному житті, будити громадську відвагу та совість.

Вчений подає всебічну характеристику літературного процесу, спираючись також на філологічне розкриття терміну «література», від якого утворилося ряд споріднених слів та словосполучень, що відбивали нові, ширші поняття суспільно-політичного та літературного життя, напр., літературна вартість, літературний напрям, літературний рух, літературний принцип, літературна мова тощо¹).

Так само часто зустрічаються утворення з двох прикметникових основ, першим елементом яких є слово «літературно»: літературно-історична критика, літературно-політичний журнал тощо.

Таким чином, за терміном «література» та похідними формами закріплено їх термінологічне значення, проте, вступаючи в сполучення з іншими словами (іншомовного та українського походження), ці форми набувають суспільно-політичного, літературного-публіцистичного звучання.

Термін «критика» має у працях І. Франка кілька значень: як важливий розділ літературознавства (спеціальна галузь науки); як «літературна продукція», результат літературної діяльності; як оцінка (оцінювання) чогонебудь – предмета, якостей людини тощо.

Багатьом термінам І. Франко надавав не лише літературної, але й політико-публіцистичної оцінки. До них належать терміни на позначення літературно-

1 Приклади подаються за XVI-XX тт. творів І. Франка.

критичних напрямів і течій, послідовників та прибічників цих течій. Різко негативну оцінку дає І. Франко декадентству: «Сучасний декадентизм – симптом хворобливого рознервування, безідейності і відчуття бездіяльності життя серед буржуазної молодіжі різних країв» (XVI, 249).

І. Франко засуджував відрив поета від життя, копірвання в своєму «Я», кожний справжній твір повинен бути органічно зв'язаний зі своєю епохою, тому він не визнавав поетів і письменників, які «найсистематичніше тікають від усяких соціальних тем, найзавзятіше відхрещуються від зв'язку з суспільністю» (XVI, 249).

Негативно оцінює І. Франко також інших представників різних течій у статті, присвяченій сотим роковинам народження Віктора Гюго. В ній він називає «епігонів, парнасистів, сатаністів, символістів та декадентів», пам'ять про яких «давно покриється заслуженим забуттям» (XVIII, 419).

Поповнення і формування літературно-критичної термінології української літературної мови у працях І. Франка проходило різними шляхами.

В генетичному плані тут переважають латинізми та грецизми, запозичені українською мовою безпосередньо через польську мову. Ряд термінів з латинської (дедикація, дигресія) вживається в сучасній польській мові і, отже, може розглядатися як полонізми, крім того, в цій категорії лексики є германізми (культуркампф), запозичення з романських мов (італійської та французької), наприклад, імпресіонізм, пасквіль, мотто, трувер і т. п.

Завдяки багатогранній літературно-критичній та науково-публіцистичній діяльності І. Франка іншомовна термінологія даної категорії стала виступати у різних контекстах, набуваючи при цьому поруч з фаховим також переносного значення.

Закріпленню у словнику української мови великої кількості літературно-критичної термінології сприяло також використання І. Франком словотворчих засобів іншомовного та українського походження.

Спостереження над практикою вживання І. Франком літературно-критичної термінології, а також зіставлення її з науково-довідковою літературою (термінологічними словниками) дають право зробити висновок про те, що ця лексика виступає у творах письменника переважно у своєму основному (тобто спеціальному) значенні. Проте ряд термінів набув нових відтінків і значень, зокрема суспільно-політичних та публіцистичних.

Нарешті треба зауважити, що з-понад 350 термінів іншомовного походження і похідних від них форм, зафіксованих у наукових працях І. Франка, 90 процентів слів міцно увійшли в літературно-критичний багаж сучасної української мови. Виняток становлять лише деякі архаїчні форми, історизми та полонізми.

Наявність такої кількості літературно-критичної термінології іншомовного походження, вживаної у найрізноманітніших наукових працях

І. Франка, ще одно свідчення великих заслуг його як вченого і письменника у збагаченні, формуванні та розвитку наукової термінології сучасної української літературної мови.

Великому Каменяреві. Тези доповідей і повідомлень наукової конференції, присвяченої 110-річчю з дня народження і 50-річчю з дня смерті І. Я. Франка. – Вінниця, 1966. – С. 72-76.

№ 2.

1985 р. вересня 4. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона «Архівні документи з історії Вінницької гімназії».

Вінницька чоловіча гімназія, що існувала в 1814-1831 рр., мала спочатку 6 основних і 2 підготовчі класи. У 1825 р. її перетворено на чотирикласну, а підготовчі класи замінено трикласним повітовим училищем.

У Вінницькому обласному державному архіві збереглися цікаві документи, які дають можливість простежити навчальний процес у ній. Вони писані переважно польською мовою.

У школі викладали математику, історію, топографію, ряд мов (польську, російську, французьку, німецьку, латинську, грецьку). Її метою було готувати кадри польських чиновників для роботи в різних установах і закладах.

Вчителі дотримувалися правила: не переводити учнів у наступні класи, якщо вони не оволоділи передбаченим планом навчальним матеріалом.

Застосовувався так званий зворотний метод при вивченні іноземних мов. При вивченні мов взагалі зверталася увага на орфоепію, правопис, пунктуацію та заучування напам'ять. Засвоєння часових форм дієслова проходилося на прикладі одного, часто вживаного дієслова.

Навчання було платним. Пропуски занять майже не траплялися. Великого значення надавалося самостійній роботі учнів.

Проте навчальні предмети були перевантажені різноманітним матеріалом на релігійні теми, не кажучи вже про викладання релігії на спеціальних уроках.

Загалом навчальний процес у гімназії характеризувався вузькодворянським, консервативним характером, притаманним середній освіті в царській Росії взагалі.

Тези третьої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції (4 вересня 1985 р.). – Вінниця, 1985. – С. 71.

1985 р. листопада 22-23. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона, Ц. Й. Рожковського, А. М. Тростогон «Н. И. Пирогов как лингвист, педагог и общественный деятель».

Изучая языки, Н. И. Пирогов на первое место ставил целенаправленный труд, постоянное чтение литературы по специальности, использование наглядности и педагогическое искусство преподавателей. Латинский язык он изучил самостоятельно, т. к. поп – учитель-латинист не владел ни методикой, ни предметом. Н. И. Пирогов «один, без руководителя, с наслаждением» читал римских классиков. Исключительно актуальны мысли Н. И. Пирогова о методических основах изучения языков. Он резко осуждал бессмысленные, бесцельные упражнения, не связанные с действительностью, жизненной необходимостью. Заслуживают внимания высказывания Н. И. Пирогова и о том, что можно и надо усвоить язык по какой-либо узкой специальности (в современной методике это называется «микроязыком»). Иначе внимание ребенка, уже владеющего родным языком и мыслящего на нем, будет останавливаться не на сущности предметов и явлений, а на форме, что сделает его мышление поверхностным и односторонним. Эту мысль он иллюстрирует словами: «Пушкин, например, писавший и говоривший по-французски не хуже природного француза, был бы, верно, плохим французским поэтом» (Пирогов Н. И. Севастопольские письма и воспоминания. М., 1950, с. 248). В изучении иностранных языков, как и других предметов, всегда надо исходить из здравого смысла, часто говорил Н. И. Пирогов. Он свободно читал специальную литературу на латинском, немецком, французском языках, участвовал в беседах с немецкими, французскими и английскими учеными-медиками, когда был в Германии, в Париже. Он был знаком с основами итальянского языка. Многие научные работы написаны ученым на иностранных языках, что свидетельствует о прекрасном знании грамматического строя этих языков и научной терминологии. Назовем хотя бы знаменитую «Хирургическую анатомию артериальных стволов и фасций» (1837-1841), изданную на немецком и латинском языках и удостоенную Академией наук Демидовской премии, или не менее знаменитые «Анналы хирургической клиники», изданные на немецком языке, и др. Н. И. Пирогов как выдающийся педагог и общественный деятель внес огромный вклад в развитие образования в России: он ратовал за введение общего гуманитарного образования, за гуманное отношение к личности, чтобы школа в каждом ученике видела человека, не унижала его достоинства. Непреходящее значение для воспитания личности, подготовки учителей-наставников, организации системы образования имеют его педагогические труды, его первая педагогическая статья «Вопросы жизни» (1856) и «Дневник старого врача», над которыми великий ученый работал в своей усадьбе Вишня (возле Винницы).

Как общественный деятель Н. И. Пирогов проявил себя сначала на посту попечителя Одесского учебного округа (1856 г.), затем Киевского учебного округа. Он посещал занятия, беседовал с преподавателями, учащимися, интересовался их жизнью. Он разработал проект превращения Одесского лицея в университет, поощрял организацию студенческих концертов и спектаклей, активизацию студенческой самодеятельности. При нем в ведение лицея было передано издание газеты «Одесский вестник». Когда столичная пресса начала затрагивать крестьянский вопрос, «то и редакция «Одесского вестника» издавала коснулась этого горячего материала» (там же, с. 277). Во время пребывания Н. И. Пирогова в Киеве в должности попечителя Киевского учебного округа происходили события, отражавшие недовольство передовых людей России, крестьян, студентов крепостничеством. Герценовский «Колокол» «читался всеми, не исключая и учеников гимназий, нарасхват», писал Н. И. Пирогов (там же, с. 277).

III объединенная научная медико-техническая конференция 22-23 ноября 1985 г. Тезисы докладов. – Винница, 1985. – С. 75-76.

№ 4.

1986 р. вересня 4. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона і Г. Г. Григорчук «Лікарська діяльність М. І. Пирогова на Вінниччині».

Протягом перебування в садибі Вишня біля Вінниці (1861-1881) М. І. Пирогов написав ряд відомих праць, серед яких «Начала загальної военно-польової хірургії», «Щоденник старого лікаря» та ін.

Хоч М. І. Пирогов любив займатися своїм господарством, основний свій час віддавав лікуванню хворих. Він створив першу на Поділлі сільську лікарню, а в одній з сільських хат обладнав операційну, де майже щоденно робив операції. В 1866 р. М. І. Пирогов збудував аптеку, в якій хворі могли купувати ліки. Дуже бідним людям ліки відпускалися безкоштовно. До видатного хірурга приїжджали хворі з Москви, Петербурга, Поволжя, Уралу. Серед пацієнтів в М. І. Пирогова був П. І. Чайковський, який у той час перебував у Браїлові на Вінниччині. Хворі розташовувалися в готелі або в селянських хатах сіл Вишні, Шереметки, Людвигівки. Цінними були поради М. І. Пирогова щодо організації земської медицини. Вчений завжди допомагав лікарям Поділля порадами щодо лікування різних хвороб, використання лікувальних властивостей рослин тощо. До речі, він сам вирощував лікарські рослини для виготовлення ліків. Жителі Вінниці й навколишніх сіл з любов'ю говорили про М. І. Пирогова не лише як про славетного лікаря, але й як добру, чуйну людину, до якої можна звернутися за допомогою й порадою. М. І. Пирогов безкоштовно передав селянам 167 десятин землі й 2202 сажени сіножаті, допомагав грішми, інвентарем, худобою, в будівництві хат.

№ 5.

1987 р. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона «Мікротопоніми та гідроніми с. Ворошилівки Тиврівського району».

Ономастична лексика конкретного населеного пункту допомагає глибшому вивченню історії рідного краю. Розкриття будови, етимології окремих топонімів, оронімів, апелятивів тощо дає змогу простежити взаємозв'язок екстра- та інтралінгвістичних чинників, їх роль і місце в соціально-економічному розвитку місцевості.

У самій назві села Ворошилівки лежить антропонім «Ворошило». За переказами, тут першим поселився козак Ворошило. (Аналогічне походження назви сусіднього с. Шершнів – від прізвища першого жителя Шершуна). Топонім Ворошилівка зафіксований уже в першій половині XVII ст. Як зазначає Н. Л. Остап, у списках Брацлавського полку в Реєстрі Запорізького війська 1649 р. зафіксовано топонім Ворошилівка (поряд з назвами сіл Дзвониха, Стіна, Тиманівка тощо). Антропонімічного походження також назва гідроніма «Танська криниця» (від прізвища панів Танських). Вода з цього джерела тече глибоким ярмом зі стрімкими берегами і впадає в Південний Буг. На місці злиття цього струмка з Південним Бугом утворився кут, який дотепер називають «Замчиськом». Колись тут було укріплення, збудоване населенням для боротьби проти татар і турків. Гідронім «Польова», «Полівка» - назва невеличкої річки, що також впадає в Південний Буг. Заслуговує уваги гідронім «Буг». Ще й сьогодні люди старшого віку називають ріку «Богом» («мешкає за Богом» і т. д.).

Центр села називається «містом» («Куди ідеш?» – «Іду в місто»), оскільки тут розташовувалася ратуша (будинок зберігся). Навколо ратуші (досить великого одноповерхового будинку) розміщалося до трьох десятків крамниць. Під ратушею містилися погребі і склепи. Треба гадати, що ратуша певний час відігравала роль фортеці. Про це свідчить, зокрема, підземний хід, що з'єднував її з костолом, який знаходився на віддалі 200-300 м. Вимошені гранітом вулиці оточували ратушу з трьох боків. Навколо неї щотижня проводилися великі ярмарки (торговиці). На ярмарок приїжджали також дрібні торгівці – маркітани (маркітанти). Вони продавали різні товари (не їстівні), але найчастіше – міняли ножі, пугачі, голки, гудзики тощо.

До мікротопонімів села належать ще й такі: Березина – східна частина села, де ще до початку нашого сторіччя густо росли берези; Горбанівка – частина села, де переважають невеликі горби; Гураляня на південному сході села, де до початку 20-х років XX ст. були цегельня та винокурня. На захід від центру села розташована Самарівка («самі рови», які утворили струмки – один витікає з Танської криниці, а другий зі ставка, що в

народі називається Фосою). Південна частина села має назву «Садиби». Це порівняно молодий мікрорайон села, який почав заселятися в повогнєвий період.

Серед мікротопонімів села можна назвати ще ряд інших, наприклад, «грудка», «узбич»; урочища – «грабина», «ліщинки», «упуст», «лотоки», «сажавка», «левада» та деякі інші. Вони відбивають давню топографію місцевості та характер господарювання мешканців села.

Тези доповідей п'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1987. – С. 93-94.

№ 6.

1987 р. Кам'янець-Подільський. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона «Організація навчального процесу в гімназіях та повітових училищах Поділля у 1814-1830 рр.».

На основі архівних документів за 1814 – 1830 рр. можна чітко визначити стан навчально-виховного процесу в гімназіях та повітових училищах Поділля.

Як правило, вся документація в гімназіях велась польською мовою. З розкладу занять видно, які предмети вивчалися, а саме: релігія грецько-російського та римсько-католицького віросповідання; мови: російська, польська, французька, німецька, латинська та грецька; природна історія (опис трьох царств природи), математика, архітектура і топографія та інші. А в повітовій школі при гімназії вивчалися мови: польська, латинська, французька, німецька, історія і географія тощо. В Барському повітовому училищі, наприклад, у 1825 р. в навчальному плані було 22 предмети: крім п'яти мов, логіка та риторика, наука про торгівлю, практичне землеробство (геодезія), топографічне малювання, мінералогія, технологія, садівництво та інші.

Заслуговує уваги те, що вчителі гімназії та училищ не переходили до вивчення нового матеріалу і не переводили учнів до наступних класів, якщо не засвоєно попереднього матеріалу. Варті уваги також методичні прийоми, якими користувалися вчителі. Так, уже на перших заняттях з фізики, математики, мінералогії тощо вони розкривали етимологію термінів цих предметів. Такий прийом, як відомо, сприяє свідомому засвоєнню нового матеріалу. При вивченні мов велика увага зверталася на орфоепію, правопис, пунктуацію та заучування напам'ять. Навчання читанню та письму проводилося на високохудожніх віршах, байках, уривках прозових творів. Що стосувалося вивчення іноземних мов, то вчителі широко користувалися методом так званого «зворотного перекладу». Вивчення та пояснення часових форм дієслова проводилося на прикладі найчастіше вживаних дієслів, що методично виправдано,

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити такі висновки: а) навчальні плани, програми з різних предметів в усіх класах неухильно виконувалися; б) здійснювалися міжпредметні зв'язки; в) точно, чітко визначався навчальний матеріал, планування і розподіл його по класах; г) вчителі вимагали від учнів пунктуальності у виконанні домашніх завдань, заучуванні напам'ять, постійного повторення пройденого, виконання творчих робіт тощо; д) у більшості навчальних предметів використаний різноманітний матеріал на релігійні теми, наприклад з катехізису, ветхого завіту тощо.

VII Подільська історико-краєзнавча конференція (секція історії дожовтневого періоду). Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1987. – С. 50-51.

№ 7.

1988 р. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона, Ц. Й. Рожковського і М. П. Заонегіної «До історії Гніваня на Тиврівщині».

Гнівань, розташований на лівому березі Південного Бугу, виник у давнину. У документах уперше згаданий у 1629 р. У «Трудах Подольського єпархиального історико-статистического комітета» (випуск 9-й) назва «Гнівань» згадується декілька разів лише принагідно, коли мова йде про інші населені пункти, як-от Слобода Сутиська, Сутиска Стара, Витава, Селище та ін. Залізнична станція Гнівань виступала як орієнтир, як точка відліку для позначення віддалі у верствах вищезгаданих поселень. Опис Гнівані не дається тому, що тут не було церкви, а лише костьол, який не міг бути віднесений до Подільської єпархії.

Є підстави вважати, що назва Гнівань походить від слова «гнів». На жаль, відповідні аргументи достоту не з'ясовані.

Окремі мікротопоніми збереглися в ужитку дотепер.

Бурга (Бурти) – південно-східна частина Гніваня, де раніше був ставок, мочарі та багато піску, який згортали в насипи (бурти) й використовували для будівництва.

Дещо північніше розташувалися Слобідка та Зруби. На Слобідці було невелике поселення з 10-12 хат. Мікротопонім Зруби свідчить про те, що там був густий дубовий ліс, який поступово зрубували. Причиною для вирубки було те, що у 80-ті роки минулого ст. основним видом палива на цукрорафінадному заводі були дрова. Залишки від колишнього лісу бачимо зараз уздовж центральної вулиці, де ростуть столітні дуби. Цю частину Гніваня старі люди ще й сьогодні називають Дубиною.

Центральну частину Гніваня називають Parcelями. Цей топонім прижився тут з латинської через польську мову. Спочатку тут були невеличкі земельні наділи (10-15 арів), якими поміщик наділяв тих жителів, які працювали на кар'єрах та на заводі. Пізніше ця частина села стала місцем для

продажу та купівлі різних продуктів та товарів власного виробу селян з Селищ, Сутисок, Витави, Ворошилівки. Значення мікротопоніму «Парцели» розширилося. Тепер він означав «ярмарок», «базар». Тут же, в центрі, височів костюл напівготичного стилю.

У зв'язку з добрим кліматом у даній місцевості одну з вулиць Гнів'яна названо Курортною.

У північно-західній частині Гнів'яна було дві вулиці – циганська та панська. На першій уздовж берега Бугу часто стояли табором цигани, на другій проживали заможні мешканці.

У південно-західній частині, де нині працюють нові кар'єри, протікала Семенова річка. Вона названа за ім'ям селянина, що мав там землі. Зараз річечка зникла.

На схід від центру було ще два мікротопоніми – Кишенщина (де знаходилася Дубина) та Довгі Гони. Етимологія першого слова від «кишити».

Тези доповідей шостої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1988. – С. 40.

№ 8.

1989 р. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона, Ц. Й. Рожковського, М. П. Заонегіної, С. О. Шатківської, Г. Г. Григорчук «Походження топоніма Голендри».

Селище Голендри й однойменна назва залізничної станції розташовані в Калинівському районі Вінницької області.

Топонім Голендри дуже поширений: зафіксовано понад 24 назви «Голендри», переважна більшість яких знаходиться на території Польщі. Словом «Голендри» (Олендри, Голлендер) називали осади (селища), засновані в низовинах понад річками, буйними луками та пасовищами, придатними для годівлі худоби. Сама назва Голендри походить найшвидше від вихідців з Фризії (Голландії, Нідерландів), які в XVI ст. зазнавали релігійних переслідувань, оскільки належали до меннонітів – релігійної секти, що виникла в 30-х роках XVI ст. в Нідерландах як відгалуження анабаптистів. Менноніти охоче осідали в Польщі, спочатку в жулавах (осушених ділянках в дельті Вісли), де їм наділяли ділянки землі за чинш. Пізніше «голендрами» називали взагалі поселення, навіть якщо воно засновувалося поляками на подібних умовах.

Щодо походження топоніма Голендри на Вінничині, то можна припустити, що який-небудь поляк орендував у поміщика землю (не будучи, звичайно, голландцем або меннонітом). Відповідно до законів полісемії назва «Голендри», «голлендер» переходила на будь-яку людину, що ставала орендарем. Німецький (пруський) історик Буттке, намагаючись підкреслити значення та розміри німецької колонізації в Польщі, пояснював назву

голендри від німецького слова «гаулендер» (hauen – рубати, lander – землі): викорчовувач, відрубні землі.

Цікаво, що слово голендерія, яким позначали обору для дворів, для скотарень, гноярок, семантично споріднене зі словом голендри (голендер).

Наш земляк, поет Андрій М'ястківський назвав один з віршів «Голендри». Йому розповідали, що ця назва походить від німецького слова «Holunder» (бузина). Німець-поміщик, приїхавши на завод, який там будували, був вражений великими чагарами бузини й вигукнув: «Holunder!»

Час виникнення топоніма Голендри в наявних джерелах не зафіксовано. Мешканці села розповідають, що власник цукрового заводу (на сьогодні лишилися лише руїни) сам був механіком, збудував ряд будинків, два з яких залишилися до сьогодні. Залізничну колію будували голландці, французи, бельгійці: на вагонах та платформах, в яких перевозили рейки, стояло тавро згаданих країн. Устаткування для заводу, що був розташований півкілометра звідси, двигуни, верстати і труби перевозили за допомогою колод та балок. Навколо заводу стояв дрімучий ліс, селища не було, а лише залізнична будка.

Нарешті слід зупинитися на слові «голодраниць», яким називали (за законами народної етимології) бідних селян або тих, що приїжджали на роботу й не мали з собою ніякого майна.

Тези доповідей восьмої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. – Вінниця, 1989. – С. 112.

№ 9.

1990 р. вересня 5. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона і В. І. Богової «До історії села Сутисок Тиврівського району».

З давніх давен існує інтерес у людей до тлумачення географічних назв населених пунктів, в яких вони живуть. Це пояснюється тим, що люди самі є творцями тих чи інших топонімів.

Селище міського типу Сутиски знаходиться на лівому березі Південного Бугу, за 5 кілометрів від райцентру Тиврів. На правому березі Південного Бугу, навпроти Сутисок, розташоване село Шершні. Умовно селище Сутиски ділиться на дві частини – західну, яка називається Старина (Старі Сутиски), і східну – Слободу.

Крім названих двох ойконімів – Старини та Слободи, - слід назвати оронім Могилянський (Могилянський ліс), розташований на захід від Слободи, та гідронім Мокриця – невеличка річечка, береги якої навіть на певній віддалі від води завжди мокрі.

Щодо етимології самого топоніма Сутиски (Сутиска, Сутеска), то можна припускати, що він пов'язаний зі словом сутичка. Він міг виникнути під час боротьби, яку вів український народ проти турків і татар. У селі

колись було дві церкви і великий п'ятиповерховий вальцювальний млин. Обидві церкви – дерев'яні, на кам'яному фундаменті. Церква св. Миколи містилася у Старій Сутисці (Старині); була відкрита для служби 22 травня, тобто в розквіт весни, проте свято називалося бідним, бо усі запаси були спожиті, а нового врожаю ще не було. Церква, що на Слободі, була освячена 28 серпня на честь першої пречистої. Тут це свято вважалося багатим, оскільки вже настали жнива, й люди мали що їсти, ставали багатшими. Жителі, що бачили, як руйнували церкву на Слободі, зауважили, що вона була збудована без жодного цвяха.

Важливі дані про господарство, населення й побут мешканців Сутисок містяться в таких виданнях: Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета, вип. 9-й, 1901; *Źródła dziejowe*. – W., 1894. – t. XXI; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. II. – 1881.

Дослідник знаходить у «Трудах Подольского епархиального историко-статистического комитета» відомості про клімат, землю, ліси, сади, чисту воду в Південному Бузі. Усі мешканці, за винятком п'яти лютеран, сповідували християнську віру. В селі Стара Сутиска була церковно-приходська школа.

У «Словнику географічному» розповідається про винокурню, збудовану в 1879 р. В ній було вироблено в 1886-1887 рр. велику кількість спирту, а в 1884 р. за 335 днів перероблено 261300 пудів меляси та 26130 пудів зерна на дріжджі. Слід мати на увазі, що на заводі працювало 15 спеціалістів та 60 робітників. У селищі була також фабрика по очищенню оковитої. Крім того, працювали цегельня та паперова фабрика. Село Сутиски належало Родоцьким, а з 1884 р. – Олександрю Беккерту.

В «Трудах Подольского ... комитета» говориться про те, що до 1870 р. маєток знаходився у володінні Ігнатія Францова і Вільгельма Собещанського, а в 1870 р. його купив генерал-губернатор, граф Федір Гейден. З 1896 р. маєток перейшов у власність його дочки, графині Ольги Гейден. У 1870 р. Гейден подарував будиночок з садом для школи. В 1897 р. на засоби прихожан і графа Гейдена була збудована нова цегляна школа.

«Витяги з підсумкових актів трибунальних» дають змогу приблизно визначити рік заснування ряду населених пунктів, бо в них ідеться про продаж маєтків, сіл, передачу їх у спадщину, причому вказуються роки, коли це відбулося. В цих «Витягах» понад 30 разів згадується даний топонім Сутиски. Найдавнішою датою слід уважати 1545 рік. Звичайно, село Сутиски виникло значно раніше, але достовірних підтверджень цього немає.

Тези доповідей дев'ятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 5 вересня 1990 р. – Вінниця, 1990. – С. 59-60.

1991 р. лютого 21. Вінниця. – Машинопис статті М. А. Тростогона «Іншомовна лексика у «Щоденнику» Т. Г. Шевченка».

«Щоденник» Т. Г. Шевченка – невичерпне джерело для пізнання душі, характеру, світогляду велета української літератури. У ньому зроблено об'єктивний аналіз і дана оцінка жандармській системі російського самодержавства з його бюрократично-поліцейським апаратом та кріпацьким закабаленням селян, безпросвітнім рабським життям солдатів та нижчого офіцера.

Завданням даного дослідження є спроба визначити словниковий склад чи не єдиного прозового твору Т. Г. Шевченка російською мовою, зокрема дослідити категорії лексики іншомовного та інтернаціонального походження; дати відповідну класифікацію лексичних запозичень. Інтереси поета, звичайно, у першу чергу стосувалися літератури, поезії, прози, драматургії, мистецтва, архітектури, характеристики визначних представників російської та української літератури тощо. Проте умови життя (зокрема у період заслання), в яких прийшлося жити поетові, тісно пов'язані з життям армії, що не могло не позначитися на житті та діяльності автора «Щоденника». Мемуарний твір Т. Г. Шевченка являє собою неабияку цінність також з мовознавчого, лексико-стилістичного боку, зокрема з точки зору іншомовних запозичень.

В цьому творі Т. Г. Шевченка нами зафіксовано понад п'ять тисяч запозичень з різних мов. Їх можна розподілити на такі групи:

1. Загальноживана лексика іншомовного та інтернаціонального походження, без більш детальної класифікації, наприклад, назви предметів побуту, соціальні стосунки, обряди, екзотизми тощо: монета, квартира, почта, карандаш, казус, персону, публіка, результат, антипатія, церемонія, фігура, коридор, плани, флігель, група, претензія, парк, форма тощо.

2. Запозичена лексика з сфери культури, мистецтва, театру, живопису, музики, архітектури, науки і тому под.: театр, драма, водевіль, сатира, спектакль, тенор, мазурка, увертюра, мелодія, барельєф, архітектор, ренесанс, гравюра, зоолог, астроном, географія, доктор, хімік, енциклопедист і т. п.

3. Запозичення, що стосуються військової справи, посад, видів зброї. Сюди належать терміни іншомовного походження, які активно вживаються в наш час: крейсер, корпус, артилерія, армія, амуніція, кітель, мундир, офіцер, гвардія, команда, ранг; архаїзми: лейб-гусар, ротмістр, унтер-офіцер, фельдфебель, фельд'єгер та інші.

4. У «Щоденнику» зустрічається ряд реалій, що позначають предмети побуту, їжу, одягу, посуд, географічні назви: чихір, чубук, аул, бакчи, намаз, канаус (татарське: вид тканини), кумис, барка, табун, орда, мінарети, пашалик (тур. область), чапан ((чепан) туркм. верхній одяг), фанданго (ісп. нар. тан.), курган, аульє, абу (гробниця), тулуп (тюрк. шкура), кебаб (тат. шматок баранини), кутум (річка), капкан (тюрк.), ялик (лодка) тощо.

5. Серед запозичень заслуговують на увагу різноманітні, різнопредметні історизми та архаїзми. Слід зазначити, що Т. Г. Шевченко часто розкриває значення вжитого слова, подаючи в дужках переклад: барка (подчалка), фактор (урядник); нижче подані терміни, розкриті автором статті: шканечні журнали (шканці – почесне місце на кораблі), диліжанс, хламида (гр. короткий плащ), арапчик (абіс. дрібна монета), офіція, міледі, сатрап, фермуари (фр. намисто, коралі), шваль (з фр. шевальє – кляча, кавалер), кандали (араб.), прафос (профос) - нижчий чин, палач (кат) в армії; шпіцрутени, кошма (повстяний килим), сибарит, дезабільє (фр. дом. костюм), онери ((оньори) фр. козирні карти), ліврезон (фр. випуск част. книги), нанковий (від Нанкін, бавов. тканина) та інші.

6. Зустрічаємо також ряд українізмів: сліпий лірник, кобзар, криниця, батько-атаман, гетман, хата, курчата, хутір, козаччина, чарівник, свитка, щирий земляк, приборканий.

Як уже було зазначено, письменник використовує ряд прийомів для розкриття, уточнення значень багатьох слів (пояснення, через слова «т. е.», через прикладку, пояснення: зелена аляя, т. е. шпіцрутены), изящная сатира (умная, благородная), ветер из Астрахани, т. е. норд-вест; ряд слів вживаються з означеннями, які конкретизують певний відтінок семантики слова: абонированный пароход, ионические портики, антикварная любознательность, сентиментально-патриотическая драма, кирасирский юнкер, человек-материалист, кумпиха-гастрономка, помещик-инквизитор, младенец-комендант, адрес-календарь, изгнанник-апостол, статистико-юмористик, филантроп-помещик, откупщик-литератор тощо.

Нарешті необхідно підкреслити, що Т. Г. Шевченко виявився в певній мірі новатором-словотворцем, поєднуючи іншомовні корені – основи з префіксами та суфіксами російської мови: форменно, полугоспиталь, расфантазировался, фабрил ((нафабранный) від нім. «фарбе»); обскуражить, трагишутка, лукулловый обед, спиртомор, намагнетизировать, друбометр, суп-вассер, портфелья, гомерическая попойка, заштилело (от нем. «штиль»), сконфуженный, попунтировать (йти по пунктах), кубическая старушка, сгруппировался, наметаморфозил та інші.

З викладеного матеріалу видно, що поет володів надзвичайно багатим лексиконом російської мови та величезною кількістю загальноживаної і термінологічної лексики інтернаціонального походження. Сюди можна було б віднести також реалії біблійно-міфологічного походження, а також прізвиська всесвітньо відомих філософів та письменників; імена героїв їх творів, міфологічні образи: Гіппократ, Август-язичник, Назон, Гета, Аврора, Харон, Морфей, сатрап і дервіш; Данте Аліг'єрі, Телемон (Филимон) і Бавкида, Едіп, Фінгал тощо.

Особистий архів А. М. Тростогон.

1991 р. вересня 6. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона, Ц. Й. Рожковського, А. М. Тростогон «Топоніми та мікротопоніми Самгородка на Козятинщині».

Населений пункт Самгородок у 50-ті роки був районним центром, сьогодні – це селище міського типу, що знаходиться за 12 км від залізничної станції Голендри та за 69 км від Вінниці й належить до Козятинського району. До 1917 р. містечко Самгородок належало до Київської губернії Бердичівського повіту й налічувало 3100 мешканців.

Про історію та походження Самгородка основні відомості знаходимо у відомій праці за редакцією Є. Сіцінського «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета» (1901) та «Słowniku geograficznym» (Т. X). В «Історії міст і сіл УРСР. Вінницька область» (1972) говориться, що село засноване на початку XVII ст., не раз спустошувалося татарами та що селяни виступали проти поміщика під час проведення реформи 1861 р. Головна увага звернута на опис стану села (70-ті роки XX ст.). У зв'язку з цим доцільно зупинитися на історичному минулому Самгородка, його мікротопонімах, гідронімах, етронімах, апелятивах тощо. Щодо походження самої назви «Самгородок», то, на жаль, у джерелах не зафіксовано будь-якої версії. Нам здається, що назва цього топоніма могла мати таке ж значення, як і аналогічний топонім «Самгородок» (раніше – Велика Березна) – село Київської губернії Сквирського повіту, над річкою Березанкою. Це село отримало свою назву від дерев'яного укріплення містечка, що було розташоване біля нього. Етимологія топоніма досить прозора – сам + городок, тобто самі мешканці села змушені були для своєї оборони від ворогів робити огороди. Це слово зафіксоване в багатьох назвах міст і сіл різних країн світу (Петроград, Червоноград, Новгород). Можна простежити значення цього слова у готській «garda», англ. «yard», латин. «hortus», грецькій «chortos». Первісно означало «огорожене місце». Таке ж значення має литовське «gardas», старослов'янське «граду» (кріпость, місто).

Сучасний Самгородок розташований у невеликій балці на річці Десні при злитті Десни й Десенки, притоки Південного Бугу. В польських джерелах назва поселення була двояка: «Самгородек альбо Самгородок». У 1863 р. тут було 1040 православних, 375 католиків, 261 єврей. У 1851 р. на місці старої церкви збудовано нову дерев'яну богословську. До православної парафії належало село Лопатин та католицький парафіяльний костьол святого Вінсента а Пауло (Поль). Заслуговує уваги те, чому саме костьол носив ім'я цього святого. Вінсент родом з бідних селян, самотужки здобув освіту, турецькими розбійниками був проданий як невільник у Туніс. Повернувшись з полону, він заснував добродійне братство, допомагав в'язням. За добрі справи Клеменс XII канонізував його в сан святих. Оскільки мешканці села Самгородок часто боролися за свою свободу, жертвуючи своїм життям, то їхній храм був названий ім'ям цього святого. В 1858 р. на кошти власника

Самгородка графа Потоцького збудовано новий кам'яний храм із бляшаним дахом. З давніх часів Самгородок належав до погребещенських володінь (разом з залізницею) князів Збараських, Вишневецьких, Радзівілів та Моравських. У цих останніх містечко купив протектор, воєвода київський, поміщик Махнівецької вотчини Потоцький, який незабаром збанкрутував, і Самгородок перейшов до Копчинських. У 1889 р. власником Самгородка став Станіслав Ребіндер.

За переказами, на цьому місці було колись два міста: одне – грецьке, за річкою Десною (мало 50 будинків та грецьку церкву), а друге – єврейське. В місті був невеликий замок, оточений з трьох боків Десною, з четвертого ж була фоса, вода з якої впадала до Десни. Місто Самгородок разом із Збаражем чинило опір татарам, але зазнало поразки. Його спалено, а мешканці змушені були втікати за Дніпро. Внаслідок пожеж навколо Самгородка постала пустеля, де паслися дикі коні, про що свідчило стійло, яке звали «дикі коні». Про це писав український літописець С. Величко. За Моравських тут були муровані магазини. Протектор Потоцький поселив у 1791 р. на самгородських землях голландців та надав їм привілеї, санкціоновані Станіславом Августом. Про це говорилося так: «Протектор на золотім потоці Потоцький, воєвода київський, орденів Орла Білого і кавалера святого Станіслава, володінь Махнівки й Самгородка з навколишніми поміщиками (спадкоємцями) надає без будь-якої попередньої суми та капітальної оплати землі, що знаходяться за Махнівкою; належать відтепер до Самгородка і з цього часу Михалін (нині село Михайлин) хоче називатися Голлендром, менноністам з їх наступним правом вічного чиншу (орендної плати)».

Землі Самгородка (як і всі інші), в той час ділили на морги, по триста пректів; один прект становив біля 4,5 метрів довжини, а один морг мав 56 арів.

Землі навколо Самгородка були родючі. Селяни займалися тваринництвом, садівництвом, бджільництвом та огородництвом.

Тези доповідей десятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 6 вересня 1991 р. – Вінниця, 1991. – С. 52-53.

№ 12.

1992 р. вересня 3. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. А. Тростогона, А. М. Тростогон і Ц. Й. Рожковського «До історії Літина».

Районний центр Літин розташований за 33 км від Вінниці. Час заснування Літина невідомий. Назва Літин уперше згадується у грамоті князя Свидригайла за 1431 р. Більше ранніх письмових відомостей про Літин поки що не знайдено. У першій половині XV ст. Літин називали слободою Літин. Він уходив до литовських володінь. З метою захисту кордонів польської держави ці володіння дарувалися частинами різним особам. У той час

пустощі, де зараз знаходиться Літин, були подаровані брацлавському поміщику Олександрю Кміті, у якого було два сини – Криштофор та Семен. Першому дістався Коростишів. А другий одержав Літин, Пиків і Глинськ з Селищами аж до Чорного шляху. У березні 1566 р. Літин з околицями перейшов у володіння короля Сигізмунда II Августа. У 1578 р. король Стефан Баторій окремою грамотою надав Літину різні торговельні привілеї та магдебурзьке право. В 1614 р. місто згоріло, а в 1672 р. після завоювання турками західного Поділля воно стало їх власністю. У «Словнику географічним» (1884) дана характеристика не лише Літина, але й таких сіл, як Старе Село, Вонячин, Новоселиця, Пултівці, Ілліківці, Чортки та Слобода Бруслинівська. Тут перелічені ставки, млини, фільварки. Розповідається і про збудований на острові замок (1631 р.), в якому було 8 ручних двозарядних пишалей, 200 ядер та кілька гармат з написом латинською мовою: «Освальду(су) Бальдіну(су) дає (вручає) А. Д. 1568». Поселення розташовувалося на лівому похилому березі річки Згар. Східна частина Літина прилягала до великого ставу, за яким знаходилося передмістя Селище. Річка Згар разом зі струмком Шмигавкою створювала острів, що був одночасно центром міста. На площі розташувався будинок міського собору. На подекуди залитому водою березі Згару височів старий замок, який існував ще у XVII ст. За переказами, замок мав звідний міст через річку та підземний хід до міста. В 1748 р. споруджено дерев'яний римсько-католицький костьол. Тут були також молитовні: одна для попівців, друга для розкольників непопівського напрямку та синагога. Пізніше в місті збудовано поштову контору, двокласне міське училище, аптеку, тютюнову фабрику, питель (млин для питлювання), свічково-лойову фабрику та цегельню. На ставу було два млини. Кожен з мешканців мав право ловити тут рибу. Окрасою ставу були альтанка, чотири резиденції та їдальня, до якої пролягав міст (вона була побудована на палях). З одного боку замку ріс занедбаний італійський парк. В центрі міста знаходилася ратуша з піддашшям для крамарок і сидух. Біля ратуші під одним дахом було 18 крамниць, 20 шинків, з них 5 для приїжджих.

За даними перепису 1762 р., в Літині були різні цехи – шевські, ткацькі, гончарні та слосарські. Всі вони були звільнені від усяких повинностей. У 1856 р. на місці старого костьолу збудовано новий парафіяльний костьол, а на цвинтарі каплицю. Крім того, в місті було три церкви (одна мурована). Більшість будинків міста була дерев'яною. Літин славився майстернями, де виготовлялися сани («літинянки» або «літинські»). Вони були відомі далеко за межами повіту.

Після підкорення Поділля Росією Літин залишився повітовим містом Брацлавської губернії, а після ліквідації Подільської губернії йому надано герб, на якому зображено чотири берези на фоні срібного поля.

Походження та етимологія деяких населених пунктів, що навколо Літина, досить умотивовані. Деякі села перебрали на себе назву мікрогідронімів, наприклад, Кулига лежить над річкою Кулигою, Грузьке –

над Грузькою. Рядо топонімів має також прозору назву: Новоселиця (нове село, нове поселення), Сосни (сосновий бір), Бруслинів (від назви рослин). Ще на кінець XIX ст. зберігалися годоніми, за допомогою яких можна глибше пізнати історію міста. Одна з перших вулиць звалася «Старинська», на південь від собору пролягала вулиця «Завальна» (біля земляного насипу, що служив укріпленням на випадок нападу татар). Вулиця, яка проходить за рукавом Згару, називалася «Заріччям». Там проживали розкольники, а тих, хто переселився з села Лопатинці, називали «лопатинцями».

За дві версти від Літина (у східному напрямку) було місце, яке називали «Звіринцем». За переказами тут розташувалися звіринець і сад для розваг графа Холоневського.

Тези доповідей одинадцятій Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 3 вересня 1992 р. – Вінниця, 1992. – С. 31-33.

№ 13.

1993 р. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона, А. М. Тростогон, Ц. Й. Рожковського, В. М. Верховлюка «Створення та відкриття типографії у Вінниці».

У фондах Вінницького облдержархіву знаходяться цікаві дані про створення міської (державної) типографії. Ми не висвітлюємо ролі приватних типографій, що були у Вінниці до 1917 року, оскільки це тема окремого дослідження.

Перші згадки про міську типографію відносяться до лютого 1912 р. Міська Дума листувалася з різними інстанціями з цього питання. Особливо ділову активність у справі створення міської типографії виявив купець 1-ї гільдії Іосиф Черкаський з м. Києва. Він мав великий склад типографських машин різних модифікацій, запасних частин до них, шрифтів, фарб та інших матеріалів. На його телеграфних бланках вказувалась адреса та шрифт – «ШРИФТ-ЧЕРКАСЬКИЙ».

У заяві до Вінницької міської управи він писав: «Настоящим имею честь предложить Винницкой Городской Управе оборудовать и поставитъ в г.Виннице типографию для акцидентных (дрібних друкарських робіт: бланків, анкет, афіш) и газетных работ, согласно прилагаемой смете...» Потім він запропонував умови, на яких зміг би завезти необхідне обладнання, зазначив строки, визначив вартість всього устаткування. 13 березня 1912 року Вінницька міська управа відповіла І.Черкаському, що приймає його умови, але просить зробити скидку на 10% від загальної суми.

В цей же час управа жваво листувалася з іншими акціонерними товариствами, напр., з Одеською конторою, акціонерним товариством Словолітні О. І. Леман з С.-Петербургу та Москви, з постачальниками Двору його імператорської Величності та комісіонерами державної типографії.

У кошторисі Вінницької міської управи дається перелік замовленого: типографська скородрукувальна машина фабрики «Аугсбург», паперорізальні та інші приладдя; американка «Діамант» Гогенфорста, паперорізальна машина «К. Краузе», проколювальна машина, шпонова лінійка, гранки, верстаки тощо.

З С.-Петербурга зазначається кошторис для Вінницької міської управи (3 квітня 1912 року). Постановою міської думи від 10 лютого 1912 р. за № 17 міській управі доручено «... озаймитися устройством городской типографии, указать размер и условия платежей фирме, с которой городская управа войдет в соглашение».

Вінницька управа погодилася з пропозицією І. Черкаського, який обіцяв обладнати типографію на загальну суму 10 390 карбованців. З рахунку Вінницької міської управи видно (23 лютого 1912 р.), що саме було завезено до типографії. Щоб мати уяву про друкарську базу, назвемо деякі машини та комплекти: друкарські машини, шрифти, гарнітурні кеглі, комплекти шпаций, асюре (друкарська лінійка для друкування чеків, квитанцій), ельзевір (назва формату та шрифту, від прізвища голандських друкарів-видавців), російські, французькі типографські каси, каси для дробів тощо.

Слід підкреслити, що замовники та постачальники надзвичайно оперативно і своєчасно відповідали один одному, чітко виконували замовлення. Постачальник зазначав розміри устаткування та необхідні для цього розміри приміщення (в аршинах).

Для відкриття типографії Вінницька міська Управа звернулася до Подільського губернатора за дозволом (від 10 лютого 1912 р.): «Городская Управа просит Ваше Сиятельство разрешить Винницкому городскому Управлению в находящемся на Николаевском проспекте глинобитном доме Шехтмана городскую типографию...» У зверненні зазначалося, які саме види робіт зможе виконувати типографія, додавався план приміщення, кількість робітників (на початку -10 чол.), в робочій кімнаті планувалося поставити електромотор у 4 кінські сили, одну швидкодрукарську машину системи «Універсал», вказувалося на протипожежні засоби.

Вартий уваги лист віце-губернатора Чарторижського про те, що влаштування типографії у м. Вінниці «может последовать лишь после представления гербовых марок на 2 р. 50 коп. на оплату...».

12 червня були надіслані усі типографські машини та різне приладдя. Повітовий справник на бланку М.В.С. цього ж числа писав: «Мною получены сведения, что на днях будет выпущена разрешенная к изданию в г. Виннице газета «Подольский край»..., считаю необходимым довести до сведения Вашего Высокоблагородия, что на право открытия и содержания типографии должно быть предварительно испрошено разрешение...»

На бланку від 21 червня 1912 р. за № 2513 канцелярія подільського губернатора (секретний відділ) «препровождает при этом свидетельство за № 10565 на открытие в г. Виннице типографии...»

Починаючи з квітня 1912 року, до Вінницької міської земської управи стали надходити заяви про прийом на роботу до типографії. Постійно підтримувалися зв'язки типографії з різними купцями та їх базами. Наприклад, в одному листі говорилось: «Вами буде видаватися газета, дозволю собі надіслати Вам зразки паперу подвійного розміру, вагою ... фунтів (Київ, червень, 1912), подається перелік сортів паперу, що буде відпущено: альбомна (червоно-оранжева), світло-голуба, світло-зелена, рожева, палева, жовта, бузкова, фіолетова; книжкова, брошурна тощо.

Є документи про розмаїтість фарб, отримуваних типографією: меліора темна, берлінська лазурова темна, кремове-вейс, гераній лак, кіновар червоний тощо. Одночасно зростали зв'язки Вінницької типографії з типографіями інших міст.

З 1 липня почала виходити газета «Юго-Западный край», проводилася передплата на газету «День» (до 1 січня 1913 року), виходив журнал «Вестник спиртовой промышленности» (березень, 1913 р.).

Зростала матеріально-технічна база Вінницької типографії: в 1913 році було придбано машини «Лінотип», що мали перевагу над «Монотипами», «Лінотип-Ідеал» з мергентальських заводів у Берліні та Нью-Йорку (липень, 1913 р.), а у вересні цього ж року придбано букволиварну машину «Монотон-Монотип». Завдяки міцній базі типографія змогла вже з травня 1915 року друкувати різноманітні замовлення: книги, підручники, математичні тексти, але не більше ніж 180 друкованих аркушів, в кожному з яких по 16 сторінок.

Оплата праці проводилася чотири ради на місяць (щотижня). В «Требовательных ведомостях о выдаче содержания служащим акционерного отделения типографии Винницкой городской управы за неделю...» зазначалися прізвища та імена працівників, потім записувалась сума заробітної плати та підписи кожного робітника про отримання зарплати.

Серед штатних працівників (службовців редакції та контори типографії, наприклад, за грудень 1916 р.) переважали євреї, усі вони були освічені та сумлінно ставилися до роботи. Варто назвати декілька прізвищ: Натанзон Бузя, Кац Яша, Тулер Ізраїль, Броварник Давид, Сирота Айзик, Найдорф Кельман, Окопник Самуїл, Аксельрод Борис та інші.

У Вінниці існувала також польська типографія, де було у 1918 р. надруковано «Початковий підручник французької мови задля самонавчання в перших класах гімназії.» (Автор підручника Софія Федорівна Русова (уродж. Ліндфорс) – відома українська культурно-освітня діячка).

Таким чином, Вінницька друкарня відіграла велику роль у культурно-освітньому житті міста та Подільського краю.

Вінниці – 630. Матеріали I Вінницької науково-теоретичної конференції. 1363-1993. – Вінниця, 1993. – С. 76-78.

№ 14.

1993 р. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Працой, надіючись на себе».

До видатних поліглотів належить наш сучасник Євген Михайлович Чернявський. Працюючи інженером, він самотужки оволодів десятима мовами, а вже після цього закінчив інститут іноземних мов. Далєбі, для всіх цікаві його поради щодо вивчення мов.

Отже, коротко про унікальний талант Чернявського. Він володіє 40 мовами світу, практично користується усіма європейськими. Шведи сприймають Чернявського за шведа, англійці – за англійця, іспанці – за іспанця. Теоретично Євген Михайлович знає індонезійську, перську, китайську, арабську, при необхідності перекладає з них і фахову літературу. За його свідченнями німецьку він вивчав при допомозі домашньої вчительки. До речі, спершу на цих уроках він байдикував, а то й для швидшого закінчення уроку переводив наперед стрілки годинника. Та згодом у нього прокинулася пристрасть і запал до мов. Роздобув підручник з англійської і самовчитель з французької і теж розпочав вивчати їх. Проте понад усе захоплювався автомобілями й подався у Бакинський політехнічний інститут, де захотів вивчати іспанську.

То були тридцять роки. В усіх на устах були події в Іспанії. На жаль, підручника з цієї мови не вдалося розшукати, до рук потрапила лише граматика іспанської мови, написана французькою. Італійську мову вчив за німецьким самовчителем, японську – під час служби в армії. А шведську під час читання роману Карла Бріка Фюрслюнда «Серцеїд Ян».

Після служби в армії Є. М. Чернявський працював інженером на авторемонтному заводі в Баку й екстерном закінчив інститут іноземних мов, де, крім сучасних європейських, вивчав латинську.

Під час вивчення мови, зауважує Чернявський, слід мати перед собою такі три речі: першу – «талант» до вимови, другу – добру пам'ять, але тут одне залежить від іншого, – вивчаючи мову, ми розвиваємо пам'ять. І третя вимога – сміливість: потрібно говорити й розмовляти, незважаючи ні на які труднощі. Як і інші мовознавці, Є. Чернявський стверджує, що найбільше зусиль і часу вимагає вивчення першої іноземної мови. Якщо взяти час, затрачений на її вивчення за одиницю, то на вивчення другої мови витрачається всього 50 відсотків, третьої – одна четверта, решта – одна восьма. Ця закономірність особливо яскраво проявляється під час вивчення споріднених мов.

Чернявський повторює думки своїх попередників у цій галузі: не всі вундеркінди, потрібно просто наполегливо працювати, уїдливо вчити мову, використовувати будь-яку нагоду для вдосконалення її. А ось й ілюстрації до цього. З другом Євген Михайлович листувався англійською, італійську вчив у трамваях, добираючись на роботу. Він вважає, що люди надто мало

завантажують свій мозок з його колосальними можливостями й резервами корисною роботою.

Є. Чернявський вважає, що використання гіпнопедії у вивченні мов розраховане на лінєвих. До всіх новинок, сенсаційних методів ставиться з часткою скептицизму. Якщо є й успіхи при використанні цих методів, то слід пам'ятати: більш активно оволодівають мовою люди, кровно зацікавлені у ній. А це найголовніша умова: зацікавлена людина й сорок мов вивчить.

Є. Чернявський не згоден з тими, хто обвинувачує в усіх гріхах вчителів, викладачів, підручники. Лише в постійній, упертій праці людина відкриває свої можливості.

Знання мов допомагає по-справжньому ознайомитися з літературою, наукою, культурою, життям різних народів і країн світу. Є. Чернявський переклав російською багато творів данського драматурга, історика й філософа Людвіга Хюльберга (1684–1754), шведської письменниці Сельми Лагерльоф (1859 – 1940), фінського письменника Ларні Мартті. Проте, як зауважує він, жодний переклад не замінить оригіналу. За образним вірменським афоризмом, переклад – це наче троянда під скляним ковпаком: квітку видно, аромату нема. Коли ж натрапляємо на чудові переклади, скажімо, Жуковського, Фета, то це вже в певній мірі нові твори, що перестають бути німецькими чи французькими оригіналами.

Поліглот зізнається, що у нього ні таланту, ні якоїсь особливо доброї пам'яті. Мати його знала українську, а батько російську. Проживання у Баку, де розмовляють багатьма мовами, позначилося на вивченні мов. Він згадує свою знайому, яка протягом чотирьох років жила в Парижі, а повернувшись додому, так і не знала французької. Навчаючись у політехнічному інституті, він для тренування записував лекції то німецькою, то англійською, то французькою мовами.

Знання мов пригодилося Чернявському, коли він працював на московському автозаводі, куди прибували представники іноземних фірм. Під час війни він був військовим перекладачем. Зараз викладає шведську, дружить з відомим поліглотом з Тарту – академіком Паулем Арісте.

Для нас, дорослих – студентів та учнів – має особливе значення такий його підхід до тих, хто вчить чи збирається вивчати мови: «Як вчитель я розподіляю учнів на чотири групи. До **першої** належать ті, кому вивчення приносить радість; до **другої** – ті, кому іноземна мова потрібна в їх роботі, для подорожей тощо; до **третьої** – ті, які легко можуть засвоїти мову; до **четвертої** – ті, хто вивчає іноземну мову лише для того, щоб скласти екзамен.

Перша група вивчить мову в будь-якого вчителя, за будь-яким методом, підручником. **Четверта група** не вивчить мови НІКОЛИ. Слід, на жаль, зауважити, що більшість учнів та студентів належить саме до четвертої групи.

У 70–80 роки в пресі йшлося про так званий закон Чернявського. Ось його правила-рекомендації:

1. Працюйте над вивченням мов регулярно. Краще щоденно по півгодини, аніж раз на тиждень сім годин.

2. Майте при собі завжди компактно й щоденно записувані матеріали: слова, парадигми, правила, тексти.

3. Практика усіх форм при будь-яких умовах, – запорука успіху. При найменшій можливості розмовляйте виучуваною мовою.

4. Читайте якомога більше, навіть коди погано розумієте текст. Слід дише підбирати матеріали під силу, не дуже важкі.

5. Використовуйте час, який часто марно пропадає: поїздки в транспорті, очікування у чергах, на прийоми тощо.

Усі ці п'ять вимог зводяться до одного: **працюй, надіючись на себе!**

Педагог. – 1993. – № 9. – 23 березня. – С. 2.

№ 15.

1993 р. Дунаївці. – Тези наукової доповіді Ю. К. Савчука і М. А. Тростогона «До питання про герб міста Дунаєвця».

Час та обставини надання Дунаєвцям магдебурзького права, а відтак і появи міського герба можна визнати типовим для подільських поселень. Воно даровано місту наприкінці XVI століття (XVI – перша половина XVII сторіччя – час найбільшого поширення магдебурзького права на українських землях) привілеєм польського короля Сигізмунда III. На жаль, історико-краєзнавчі студії не подають свідчень щодо герба та печатки міста. На коротку згадку про печатку магістрату, на якій зображено журавля, що тримає в носі камінь, натрапляємо лише при описі дослідниками подій 1605 року, коли король Сигізмунд III вдруге конфірмає Дунаєвцям право на користування Магдебургією.

Зображення журавля в геральдиці має давню традицію в багатьох народів: його зустрічаємо в родових, земельних, міських гербах та на військових знаменах. Журавель, що вважається дуже обережним птахом, **став символом пильності, особливої уваги й обережності**. В геральдиці звично зображати журавля саме з таким тлумаченням. Як правило птах зображується з піднятою ногою, в якій в пазурах тримає камінь або ж кулю (в окремих випадках як от в гербі міста Нойгерсдорф – кінську підкову, або ж, схрещені стріли (див.: малюнки гербів для знамен слобідських полків, розташованих в містах Суми, Харків, Ізюм, Ахтирка, Острогоськ, підготовлені І. С. Бекенштейном. В кн.: Н. А. Соболева «Российская городская и областная геральдика XIII – XIX в. в. – М., 1981, с. 238// Він, стоїть, мовби на варті, й стеже всю зграю від ворога.

Отже, з огляду на обставини влаштування міста (про що зазначалось в королівському привілеї 1592 року: «позаяк земля подільська постійними нападами татар та інших ворогів плондрується, внаслідок чого вкрилася пустками, дозволяємо Є. Лянцкоронській, вдові каштеляна галицького, свій

масток – село Дунаївці – перевлаштувати на місто, що відтепер має називатись Дунайгородом, в якому б жителі мали постійний захист та охорону), та необхідність перебувати на варті, пильнуючи ворога, вибір згаданої емблеми для герба міста є вдалим.

Окремий предмет дослідження складає питання походження та появи (хронологія та територія) емблеми журавля. Для його з'ясування можуть виявитись корисними дослідження герба «Тачала» (Taczala), вживаного у польській гербовій традиції. Його опис вміщено в «Хербажі польським»: «Журавель сірий, в лівий бік на щиті обернений, з головою ледь догори, та лівою ногою піднесеною, або ж як вишукаєш у Папроцького, обидві ноги біля себе, стоїть. Поле щита має бути жовтим, втім зверху, по шию журавля, чорне, на якому дві зірки, одна з одного боку голови журавля, друга з іншої, обидві білі. Інколи, - робить примітку дослідник, - дехто цей герб вживає без зірок». Важливим є зауваження дослідника, що геральдичні розвідки мовчать про те, коли і кому наданий герб. «Лише Окольський, - зазначає Несецький, - замислює, що наданий (герб. – Ю. С.) якомусь пильному рицареві, залишеному на варті, що викривши нічну засідку ворога, врятував військо від загибелі: допомогли йому в цьому, як зорі, що яскраво вночі світили, так і пильність, обережність журавля». Наприкінці повідомлення про герб «Тачала» автор «Хербажу...» звертає увагу на однаковість дослідників щодо питання походження герба: «Те, однак, певним видається всім, що герб з Чехії до Польщі прибув». До якої, ймовірно, або ж, вірогідно, з якої потрапив до Німеччини та інших європейських країн. Побутування емблеми журавля в міських, а також родових, зокрема князівства Ройс, Гербах фіксує у видрукуваному в Лейпцігу довіднику з геральдики німецький дослідник Освальд Герт. Додамо, що журавель, який стоїть на одні нозі й у піднятій тримає в пазурах камінь, складає емблему герба міста Гробіна Курляндської губернії.

Таким чином, аналіз використання джерел не дозволяє визначити час та місце, причини появи емблеми журавля, однак дає змогу визнати її типовою в загально-європейському масштабі.

Особливе місце в геральдичній науці займає питання усталеності графічного зображення емблем (колір, розмір), їх відповідності прийнятим канонам. Кольорові сполучення відомих зразків гербів з використанням емблеми журавля нестійкі. Так, в гербі міста Гробін Курляндської губернії журавель зображується в срібному полі, в геральдичному словнику Освальда Герта журавель з червоним дзьобом та лапами – на синьому тлі, лише в гербі «Тачала» емблема, як правило, наносилась на золоте тло. На жаль, скупі відомості про магістратську печатку Дунаєвця не дають змоги визначити вживаного кольорового сполучення герба міста.

Тези доповідей республіканської наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля». – Дунаївці, 1993. – С. 39-41.

1994 р. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Початкова єврейська освіта у Вінниці в кінці XIX – на початку XX століття».

В останню чверть XIX століття на Поділлі, як і по всій Україні, функціонували заклади різкого ступеня, в яких навчалися єврейські діти. Серед цих закладів переважали однокласні навчальні єврейські училища, обцинні (громадські) Талмуд-Тори, приватні жіночі та чоловічі єврейські училища, двокласні початкові училища. Крім цього, існували єврейські учительські інститути (наприклад, у Житомирі). Єврейські училища знаходились, як правило, у повітових містах, містечках та відносно великих населених пунктах Київської, Подільської та інших губерній: Житомирі, Вінниці, Дунаївцях, Літині тощо.

У м. Вінниці в 1877 році було створено двокласне початкове чоловіче єврейське училище, яке розташовувалось у найманому будинку за 825 крб. При училищі існував підготовчий клас. На утримання училища використовувалися суми, виручені з продажу свічок (свічковий збір) – 4031 крб. 92 коп., частина збору за продаж коробок (50 крб.) та пожертвувальницького доглядача училища (60 крб.). Всього на утримання училища в 1877 році було витрачено 4141 крб. 92 коп. На той час у ньому навчалось 134 хлопчики, а успішна закінчили його лише 10.

Кількісний набір учнів, зростає повільно, про що свідчать дані за 1901 рік: набір – 141 хлопчик, а закінчили училище так само – 10, що свідчить у першу чергу про досить високі й безкомпромісні вимоги вчителів до учнів. Почесним доглядачем училища був кандидат права І. Б. Бронштейн, завідуючим училища – М. Гершфельд, який закінчив курс богослов'я Житомирського єврейського учительського інституту й займав цю посаду з серпня 1877 року. Жалування його становило 350 крб., столування – 190 крб., крім того за завідування училищем та підготовчі класи – 100 крб., за викладання предметів єврейською мовою – 120 крб. та за чистописання 50 крб. Назвемо інших штатних вчителів училища: Л.Біблер, який також закінчив Житомирський єврейський учительський інститут. Його утримання становило 735 крб. (жалування – 350, столування – 190 крб., квартира – 75 крб. та за викладання єврейських дисциплін – 130 крб.).

У підготовчих класах працювало два вчителі: першим – А. Гершман, другим вчителем був І. Я. Рубінштейн, обидва вони також закінчили Житомирський Єврейський учительський інститут.

Як і при будь-якому навчальному закладі, так і тут, працював училищний лікар – колезький радник І. Й. Шафір, що закінчив курс С.-Петербурзької медико-хірургічної академії. Жалування він не отримував. Характерно, що лікарі того часу, в якому б навчальному закладі вони не працювали, жалування не отримували. Те саме становище було в усіх інших школах, училищах, семінаріях. В училищі проводилися також заняття з гімнастики (плата за рік – 75 крб.).

Талмуд-Тора була відкрита у Вінниці в 1892 році; до неї було набрано 140 хлопчиків, а в 1901 році тут навчалось 160 хлопчиків. Завідував школою раввін Т. Поллак, який закінчив Житомирське раввінське училище, а вчителями були ті ж самі меламенти (меламенти – вчителі, як було прийнято їх називати), що й у двокласному училищі. Крім того, тут працювали також М. Співак, З. Діменберг, У. Левенберг та інші.

У школах Талмуд-Тора (від стародавньоєврейського «талмуд» – навчання, вивчення і «тора» – вчення, закон) вивчали П'ятикнижжя, тобто п'ять перших книг Ветхого Завіту: Буття, Вихід, Левіт, Числа та Другозаконня. Книга «Левіт» розповідає про жреців у стародавніх іудеїв.

Отже тут вивчали давньоєврейську мову (іврит), біблію і талмуд (Єврейський тлумачник до розуміння Біблії, він складався з 4 ст. до н.е. до 5 ст. н. е.).

У цій школі (Талмуд-Торі) навчалися в основному сироти та діти бідняків; навчання тут було безкоштовним. Щодо історії виникнення Талмуд-Тор, то слід сказати, що перші з них на території Європи були засновані в XVI ст. в Італії, Нідерландах, Польщі, значно пізніше – в Білорусії та на Україні.

Надзвичайно працювиті й талановиті учні з 14 – років могли поступати до вищого духовного училища, яке називалося Ешибот (від староевр. Ешиба – зібрання вчених). У цих школах готували раввінів та вчених талмудистів, тобто знавців, тлумачників Біблії.

У царській Росії існували місцеві Ешиди (нижчого типу, класу), вони доповнювали єврейські початкові школи-хедери (досл. кімната), початкові школи для хлопчиків і талмуд-тори. У ешибот-школах вищого типу запроваджувалися загальноосвітні предмети за 6 класів чоловічої гімназії. Талмуд-Тори проіснували до початку Жовтневої революції, в деяких з них вивчали такі предмети як російська мова, арифметика, географія, основи інших наук.

Слід підкреслити, що починаючи з 80-х років XIX ст., у Талмуд-Торах мали змогу навчатися не лише хлопчики, але й дівчатка. Наприклад, у приватному жіночому єврейському училищі м. Вінниці навчалось 67 дівчаток. Засновницею училища була Міна Рубінштейн, викладачами працювали В.Ейдельмашан, Ілля Рубінштейн, Маргаріта Горенштейн, Аврам Скульський та Марія Ліницька. Інше Вінницьке єврейське жіноче училище, де навчалось 33 учениці, очолювала Малка Гранова, викладачами були Олена Назаренко, що мала звання вчительки початкової школи, Любов Гершфельд, Раїса Розенман та Арон Гершман. Усі вони закінчили Житомирський учительський інститут.

Заслугує на увагу те, що у Вінницькій Талмуд-Торі, крім уже зазначених предметів, було відкрито ремісниче відділення, в якому діти оволодівали ковальською та слюсарською справою.

Підсумовуючи сказане, необхідно ще раз зауважити, що викладачі усіх типів єврейських навчальних закладів мали належну закінчену освіту,

дотримувалися актуальних методичних та дидактичних принципів навчання, послідовно й постійно домагалися від своїх учнів глибокого й повного засвоєння навчального матеріалу, про що свідчить співвідношення між кількістю прийнятих та випущених учнів.

Серед багатьох сумлінних учителів, які добре володіли своїми предметами й методикою їх викладання, мені б хотілося назвати видатного педагога не лише Вінниччини – Бенціона Хононовича Шульмана, з яким я мав щастя кілька років працювати в Інституті удосконалення вчителів. Б. Х. Шульман прожив довге, важке і чесне життя, мав енциклопедичні знання з дуже багатьох предметів. Ще до революції, приїхавши з Білорусії до Москви, він намілювався здобути вищу освіту. Йому вдалося успішно скласти вступні екзамени у Московський університет А. Л. Шанявського, куди приймали осіб чоловічої та жіночої статі незалежно від національності та «черты оседлости».

Перед численною пишною комісією він почував себе поникло й зніяковіло. На екзамені з Закону Божого йому було задано десятки запитань, він напам'ять переказував цілі сторінки з Біблії. Члени комісії довгенько переглядалися, перешіптувалися, радились, аж поки архієпископ не сказав: «Этот иудей ответил блестяще и заслуживает отметки превосходной». Б. Х. Шульман увійшов до складу авторів «Большой Советской Энциклопедии». Він належав до небагатьох вінничан, які володіли давньоєврейською мовою, знав латинську і грецьку, французьку та німецьку, старослов'янську, білоруську, українську. Він був цікавим оповідачем різних смішних епізодів з життя вчителів та учнів єврейських, українських та російських шкіл.

Спогади про нього надихнули мене до написання цих тез.

Джерела і література

1. Державний архів Вінницької області. – Ф.844. – Оп.1. (1781 – 1832 рр.).

2. Памятная Книжка Киевского учебного округа на 1899 г. – Ч. II. Подольская губерния. – Издание управления учебного округа. – К., 1898.

3. БСЭ. – Т. 51. – 1958 г.

Матеріали II історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення м. Вінниці від німецько-фашистських загарбників. – Вінниця, 1994. – С. 16-19.

№ 17.

1994 р. вересня 6. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона, Ц. Рожковського, Г. Григорчук «Заснування Немирівської чоловічої гімназії».

У 1838 році в Немирові Брацлавського повіту засновано чоловічу гімназію. Розмістилася вона в державному будинку, фінансували уряд й

частково Потоцькі. Навчалось понад 300 учнів. При перших-третіх класах існували паралельні відділення. Плата за навчання в кожному з них складала 50 карбованців.

У 1897-1898 н. р. при гімназії було відкрито пансіонат на 50 вихованців.

При гімназії існувало товариство допомоги незаможним учням чоловічої та жіночої прогімназії – навчального закладу з неповним гімназичним курсом (лише 4-6 класів), яка була заснована в 1868 р., тобто на 30 років пізніше, ніж чоловіча. В гімназіях постійно проводився облік основного та видаткового капіталів. Існувала при чоловічій та жіночій гімназії позичково-ощадна каса. Була ще каса братства при Немирівській гімназійній церкві.

Значною допомогою гімназії були стипендії імені графа Б. С. Потоцького, імені дворянки М. Білецької, стипендіальний капітал імені таємного радника В. Віллібальдовича Бессера, імені колишнього директора Немирівської гімназії П. Б. Кизимовського та імені колишнього вчителя гімназії С. Г. Стрибульського.

Почесним попечителем гімназії був Г. С. Строганов, директором – Т. В. Тихомиров.

У гімназії вивчалися такі предмети: російська мова та словесність, латинська, грецька, французька, німецька мови, математика і фізика, історія та географія, малювання та чистописання (краснопис). Українська мова ігнорувалася. Були ще вчителі підготовчих класів, гімнастики, помічники класних наставників і наставники.

Усі вчителі, як правило, мали відповідальну фахову освіту. Німецьку та французьку мови викладали німець і француз, малювання та краснопису навчав С. В. Репін, який закінчив курс знаменитого Строгановського училища зі званням вченого рисувальника. Заняття з гімнастики проводив підполковник у відставці. Про вимогливість викладачів, їх об'єктивність і безкомпромісність свідчить, приміром, те, що лише за один рік (перший випуск) з 337 гімназистів курс навчання успішно закінчили 24, тобто кожен чотирнадцятий.

Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції: 6 вересня 1994 р. - Вінниця, 1994. – С.34-35.

№ 18.

1994 р. вересня 6. Вінниця.- Тези наукової доповіді А. Тростогона і М. Тростогона «Єврейські та німецькі училища на Поділлі».

Відкриття єврейських та німецьких (лютеранських) училищ відбувалося протягом XIX ст. У пам'ятній книжці Київського навчального округу на 1899 рік перераховані навчальні школи в Могилеві-Подільському, Літинському, Брацлавському, Вінницькому, Гайсинському, Ямпільському,

Ольгопільському та інших повітах. Єврейські однокласні початкові училища існували переважно в містах та інших великих населених пунктах. У Могилеві-Подільському таке училище засновано в 1879 р. При цьому існували слюсарсько-ковальське та столярне відділення.

В Могилеві-Подільському з 1897 року функціонували громадська (єврейська) школа, в якій навчалося 270 хлопчиків, та приватне жіноче початкове єврейське училище, в якому навчалося 52 дівчини. Тут існувало також приватне училище, яке утримував міщанин Я. Ш. Фарбер. Такі ж приватні училища були в Старій Ушиці, Дунаївцях, Літині, Тульчині, Жмеринці, Гайсині, Теплику, Чечельнику, Іллінцях та інших містах і містечках.

3 травня 1898 року в Томашполі існувала Талмуд-Тора, в якій почалося 93 хлопчики, а в 1900 р. тут були відкриті чоловіче та жіноче училища. Слід зазначити, що у Томашпільській Талмуд-Торі вивчали також російську мову. Протягом 1895-1900 рр. відкрито училища в Дашеві, Монастирищі, Піщанці, Бершаді. Жіночі училища розпочали свою роботу в 1900-1902 рр. Вони, звичайно, не могли охопити всіх бажаючих вчитися, оскільки не всі батьки мали змогу вносити відповідну плату за навчання. На станції Жмеринка чоловіче училище було відкрите у 1896 р. (навчалось 33 хлопч.). Воно знаходилось в найманому будинку й існувало на гроші, зібрані з батьків. У Янові існувало чоловіче та жіноче училища.

Слід зауважити, що в усіх цих училищах одна й та ж особа була господарем і вчителем.

На жаль, не залишилося ніяких документів про методику навчання, підручники, заняття, оцінку знань тощо.

Початкові училища відігравали важливу роль у поширенні освіти серед євреїв.

Німецькі училища називалися колоністськими. Одне з таких училищ було відкрито в 1888 р. місті Дунаївцях. Школу утримували самі німці. Тут навчалося 88 хлопчиків і 73 дівчинки. Завідував школою вчитель Маас.

1838 р. була заснована німецька школа в Немирові при лютеранській церкві. Школа, розміщена у власному будинку, утримувалась на кошти прихожан та проценти з капіталу, пожертвуваних графом Потоцьким. В той час у школі було 8 учнів і одна учениця. Інше лютеранське німецьке училище знаходилося в с. Антонівці, біля Кам'янки. Воно було засноване в 1834 р. Навчалося 177 хлопчиків і 26 дівчаток. Та закінчили школу лише двоє: один хлопчик і одна дівчинка. Вчителем тут працював Х. Ейзенбарт. Також нема документів про навчальний процес. Закінчував школу кожен 15-20 учень.

Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 6 вересня 1994 р. – Вінниця, 1994. - С. 35-36.

№ 19.

1994 р. жовтня 5. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Навчання у Подільській гімназії (1814-1830 рр.)».

Відповідно до шкільної реформи 1804 року гімназії були засновані у багатьох губернських містах. Така губернська гімназія з 6-ма основними та двома підготовчими класами була відкрита 1814 року у Вінниці, в Мурах. У будинках Мурів розміщалося тоді 14 навчальних класів, а в 30-ти кімнатах мешкали службовці. При гімназії існувала тюрма та казначейство. Гімназія мала солідну бібліотеку, ботанічний сад та різні кабінети. Навчання тривало чотири роки, після трирічного навчання в школах нижчого ступеня (рівня): у приходському та повітовому училищах. Гімназійна освіта мала енциклопедичний характер, тобто охоплювала універсально-галузеві предмети, у першу чергу – вивчення класичних мов (грецької та латинської) і нових живих мов: французької, німецької, польської, російської. Отже, значне місце в навчальних планах та програмах посідали гуманітарні предмети: історія, мови, елоквенція (риторика), проза та поезія тощо.

Про діапазон морально-виховних засад у цьому напрямку свідчать рапорти учителів різних предметів. Так, учитель російської мови та історії у своєму рапорті писав про незадовільний (низький) загальний рівень учнів 4-го класу, що не мали навіть початкових відомостей з мови та історії, тому він розпочав прискорене інтенсивне навчання учнів за 3-й клас, подавши початкові легенди-оповістки про жителів держав, які були завойовані Росією, про найдавніших жителів цих територій: скіфів, сарматів, гуннів, камер'янів (кімерійців) та інших, про найперші житла слов'ян, їх спосіб життя, подвиги, віросповідання, мови цих народів. У 4-му та 5-му класах учні знайомилися з умовами життя людей, подіями, які відбувалися від Рюрика до Ізяслава II-го Мстиславича, отримували відомості про заснування російської держави та про нашествя татар, а в 6-му класі отримували короткі відомості про Росію, включно до вступу на престол сім'ї Романових.

При вивченні російської мови (2-й клас) вчителі звертали увагу на переклади на польську мову, читання 4-х євангелій, апостольські діяння, декламацію повчальних віршів з різних російських життів.

У 2-му класі повторювали відміни та дієвідміни, правила правопису та виробляли навички перекладу на польську мову, використовуючи при цьому граматичний аналіз виписок з різних творів, надрукованих у Віленській університетській типографії, навчали декламації віршів різних поетів. Прямий та зворотній переклад з мов мав місце також у 4-му класі: учні дотримувалися правил сполучення слів, словотвору на двох мовах (польською та російською). До домашніх завдань також належали: переклад прозових та віршованих зразків польського та російського красномовства. Значно ускладнювалися завдання, починаючи з 5-го класу, тут формувалися уміння передавати думки; риторичні фігури прозою та віршами.

Надзвичайно цінним було навчання учнів написанню листів, прохань, відношень, скарг. У 6-му класі прищеплювалися уміння користуватись відповідним набором лексико-стилістичних засобів: при спілкуванні (приватному та офіційному), прямі та зворотні переклади, критичний аналіз прозових та віршованих творів самими учнями.

З рапортів законовчителя, вчителя фізики, природничої історії за 1824-1825 рік випливає, що у вищих класах гімназії багато уваги надавали розвитку загальноосвітнього рівня, моральності: про нещастя у світі, про створення людини, походження церкви, вдосконалення розуму та волі людини. Учні ґрунтовно знайомилися з будовою тварин та пташок, комах, черв'яків. На заняттях з мінералогії вивчали природні запаси землі, її надра. Такий же серйозний підхід до роботи був характерний для уроків з арифметики, алгебри, геометрії (аналітичної), грецької, французької, німецької мов, з естетики; при вивченні літературно-художніх творів: поезії, драми, комедії, опери, трагедії.

Заслугують уваги такі навчально-методичні принципи в роботі вчителів з усіх предметів: перед поясненням нового – постійне повторення раніше пройденого; заучування матеріалу (віршів, прози, правил тощо) напам'ять; розкриття значення, будови, походження термінології різних дисциплін. Без дотримання цих принципів, як відомо, неможливі успіхи у навчанні, навчальній роботі.

Для заучування напам'ять підбиралися байки, вірші, оди, еклоги, уривки прози різних авторів. Знайомлячись з питанням вивчення іноземних мов, можна дійти висновків: майже усі вчителі були носіями тієї чи іншої мови, тобто іноземна мова (грецька, німецька, французька, польська, російська, латинська) була для них рідною, або прекрасно засвоєною. На заняттях німецької мови використовувався готичний шрифт. Особливої уваги вартий такий методичний підхід при вивченні граматики: використання тих самих слів, словосполучень, речень під час пояснення відмін, дієвідмін, структури речень. Тобто завчені раніше структури-приклади надалі служать зразками-еталонами для пояснення інших граматичних явищ, правил. Інакше кажучи, служать підстановочними прикладами для розвитку навичок самостійної роботи.

Не менш повчальним і важливим для дорослих та учнів нашого часу є ведення гімназійної документації, зошитів, креслень, виконання ілюстрацій, оформлення перекладів, творів, листів до батьків тощо. Усе це велося чудовим каліграфічним почерком: польською, німецькою, російською та іншими мовами.

Для повної уяви про навчально-виховний процес у Вінницькій гімназії слід зупинитися на тому, як вчителі оцінювали знання учнів, які робили помітки, зауваження. В журналах, в екзаменаційних актах-відомостях після прізвища учня зустрічаємо позначки польською мовою: зухвалій, нічого не уміє, не уміє читати, не зле, добре читає. Часто оцінки передавалися

знаками плюс, мінус, плюс-мінус, або плюс та зверху двійка, інколи стоять два плюси.

З класних журналів видно, що учні добре відвідували заняття, майже відсутні пропуски. Весь колектив гімназії здійснював суворий індивідуальний підхід. Наприклад, у протоколі від 29.03.1814 року записано: з 22 учнів 12 названо на похвалу, а 10 – до нагани (догани). Хоч навчання було платним, але окремі учні по 2-3 роки залишалися в тому ж класі: для них основним було – отримати знання, засвоїти матеріал.

При гімназії існувала повітова школа, яка була створена у 1825 році. Ця школа була певною мірою базовою для гімназії.

Джерела і література

1. Державний архів Вінницької області. Ф. 44.–Оп. 5.–Од. зб. 20, 21, 25, 33,39, 40, 44, 59, 67, 71, 75, 84, 103, 106, 109, 119, 129, 138, 155, 159, 1164.

Матеріали III-ї історико-краснзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. 5 жовтня 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 15-18.

№ 20.

1994 р. жовтня 5. Вінниця. – Стаття А. М. Тростогон і М. А. Тростогона «Створення реальних училищ у кінці XIX ст.».

Поняття «реальна освіта» постало у XVIII столітті. Розвиток капіталізму вимагав підготовки людей до практичного життя, що передбачало вивчення природничих та фізико-математичних наук, живих мов (на противагу стародавнім – грецькій та латинській). Ідею реальної освіти схвалювали Я. А. Коменський та французькі просвітителі.

Перші реальні навчальні заклади було відкрито в Росії на початку XVIII століття. В них вивчали арифметику, алгебру, геометрію, тригонометрію, астрономію, геодезію, мореплавство тощо. Реальні навчальні заклади забезпечували не лише загальну, але й прикладну освіту. З навчальних планів було вилучено латинську та грецьку мови, основне місце посіли математика, фізика, природознавство, креслення, малювання, живі європейські мови. Навчання в реальних училищах тривало 6 років, існував ще 7-й додатковий клас. Починаючи з 1888 року, ці училища в Росії були перетворені на загальноосвітні середні навчальні заклади.

Перше реальне училище, що працювало в повітовому місті Вінниці, було переведено сюди з м. Могилева-Подільського в липні 1890 року. Воно мало своє власне приміщення. На утримання училища щорічно витрачалося 21108 крб., включаючи 8000 крб. від міської общини. Плата за навчання складала 50 крб. на рік. Всього тут навчався 251 учень, а завершили навчання 14 учнів, тобто кожен 16-й. При реальному училищі існувало Товариство допомоги незаможним учням. Воно із свого рахунку у 1897-98 навчальному році на допомогу бідним учням витратило 1358 крб.

Училище очолював директор, він же виконував обов'язки інспектора та був учителем історії і географії – колезький радник А. А. Анципо-Чикунський, кандидат історико-філологічного факультету Київського університету св. Володимира, нагороджений орденом Станіслава 3-го ступеня. Його утримання складало 2070 крб. та 750 крб. за виконання обов'язків інспектора.

Законовчителем був відомий православний священник Іоанн Омелянович Шипович, кандидат богослов'я Київської духовної академії. Він працював тут з липня 1893 року, мав орден св. Станіслава 3-го ступеня та скуф'ю, тобто круглу шапочку з одної туль'ї (верхньої частини шляпи, без полів, околиша). Його утримання складало 1350 крб.: за 16 уроків – 1100 крб. та за службу в церкві – 250 крб.

З березня 1897 року в училищі діяв також римсько-католицький сповідник, ксьондз Стан. Радлінський, магістр богослов'я Санкт-Петербурзької римсько-католицької духовної академії.

Серед вчителів різних навчальних предметів слід назвати надвірного радника І. Д. Сокологорського, кандидата історико-філологічного факультету університету св. Володимира. Він навчав російської мови та словесності. А вчителем математики та класним наставником був П. А. Савін, який закінчив С.-Петербурзький технологічний інститут у званні інженера-технолога. У 8-му класі математику викладав І. А. Арістов, який закінчив фізико-математичний факультет С.-Петербурзького університету з дипломом 1-го ступеня. Фізику та природничу історію викладав М. П. Каневець, що мав диплом 1-го ступеня після закінчення фізико-математичного факультету Київського університету. Він проводив досліди з фізики та природничої історії.

В училищі вивчали також французьку та німецьку мови. Французьку викладав Йосип Гобе, а німецьку – колезький радник Д. В. Жалковський, який мав звання вчителя німецької мови в гімназіях та прогімназіях, тобто в гімназіях з першими чотирма класами. Одночасно він був класним наставником. Уроки малювання проводив В. Ф. Коренев, що закінчив курс С.-Петербурзької академії мистецтв. Усі види робіт оплачувалися. Цей же вчитель малювання за виконання обов'язків секретаря педагогічної ради отримував 120 крб., а за класне наставництво – 160 крб. За чотири уроки краснопису (каліграфії) отримував 240 крб. При реальному училищі існував підготовчий клас, в якому працював колезький асесор (засідатель). Був і лікар – надвірний радник з оплатою 300 крб.

Слід підкреслити, що при всіх типах навчальних закладів, крім класних наставників, були ще й їх помічники: титулярні радники, відставні поручики з військовою освітою, письмоводителі, колезькі секретарі.

У Вінниці функціонувало також двокласне чоловіче й жіноче училище з підготовчим класом. Жіноче училище засноване було ще в 1869 році й утримувалося коштами міської скарбниці, за рахунок спеціальних

засобів та міської общини. В училищі навчалося 147 хлопчиків та 83 дівчинки; у 1898 році закінчило училище 20 хлопчиків та 18 дівчаток.

Попечителькою жіночого училища була Софія Адольфівна Кумбарі, штатним смотрителем і викладачем історії та географії – надвірний радник М. М. Картель. Законовчителем в основних та підготовчих класах був протоієрей І. О. Зефіров, кандидат богослов'я, нагороджений палицею (частина церковного одягу). У підготовчих класах проводив службу І. Шипович.

Учителі російської мови, математики, чистопису (каліграфії) і малювання мали належну освіту. Наприклад, вчитель малювання Ф. С. Погребщиків закінчив Строганівське училище, лікар О. О. Шафір закінчив факультет медицини.

Можна стверджувати, що навчально-виховний процес в училищах проходив на високому рівні та відповідав вимогам часу. Усі, хто успішно завершував навчання, були добрими спеціалістами своєї справи.

Джерела і література

1. Державний архів Вінницької області – Ф. 10600.
2. Наука і література при Петрі Великом. – Т. 11. – С – 1862.
3. Повний толковий словник. - М. -1905.

Матеріали III-ї історико-краєзнавчої конференції «Вінниця: минуле і сучасне», присвяченої 50-річчю визволення України від фашистських загарбників. 5 жовтня 1994 р. – Вінниця, 1994. – С. 18-20.

№ 21.

1994 р. Вінниця. – Стаття Ц. Й. Рожковського і М. А. Тростогона «Роль екологічного, медико-біологічного та краєзнавчого німецькомовного матеріалу у підвищенні працездатності і зміцненні здоров'я студентської молоді».

Екологічна, а також і медико-біологічна освіта студентської молоді педагогічного інституту є однією із складових частин викладачами кафедри іноземних мов у різних формах. Основні з них читання, переклад, та обговорення спеціально підбраного екологічного, медико-біологічного та краєзнавчого матеріалу, а також текстів на природноохоронну тематику; використання вправ та контрольних робіт, науково-дослідна робота викладачів та студентів різних факультетів (виступи з її результатами на звітних наукових конференціях, засіданнях гуртка), використання німецькомовних джерел у курсових, дипломних роботах тощо.

Прищеплення інтересу до будь-якого предмета, тим більше такого, як іноземна мова, неможливе без використання на заняттях (крім підручників, посібників, словників, довідників) різноманітних джерел. У нашому розпорядженні, зокрема, є такі добре ілюстровані посібники: журнали з Федеративної Республіки Німеччини «Гутен Таг», «Інтер Натіонес Пресс»,

«Тонбанд-відео-діа», «Дойчланд», «Теоріє унд праксіс дер Кьорперкультур», багато цікавого пізнавального й повчального матеріалу міститься також у газетах «Дойче трібуне», «Нойес Лебен», «Нахріхтен».

У першу чергу ми намагаємось відібрати такі статті та інші ілюстровані матеріали, які тісно пов'язані з життям та спортивним досягненнями відомих вітчизняних та зарубіжних спортсменів, з профілюючими дисциплінами, які вивчаються на факультеті фізичної культури.

Так, наприклад, в одному з німецьких текстів під заголовком «Сім миль не досить» («ДДР-Спорт», 1978/з, стор. 24) студенти дізнаються про те, що протягом одного життя (приблизно до 70 років) людське серце робить понад 2,5 мільярдів ударів». Це ж неймовірне навантаження!.. Один французький лікар ще у XVII столітті писав, що «... рух не можна замінити ніякими ліками, але усілякі ліки можна замінити рухом». Серце, як і кожен інший мускул, потребує тренувань, навантаження. Тому корисно займатися такими видами спорту як біг, плавання, волейбол, баскетбол, футбол, гандбол, великий теніс тощо. Але кожен повинен зробити крок від розуміння цього до дії. І немала роль тут належить спортивній медицині та журналістам.

Існує тверде правило: або щоденно один раз пропотіти, або ж шляхом фізичного навантаження тричі задихатися, - писав доктор медицини Ганс Кведнау. Вітчизняна проф. Малишева вважала щоденною нормальною дозою задля розвитку органів та їх функціонування – ходьбу в 10000 кроків. І ця доза вважається мінімальною.

Сьогодні уже в усьому світі дотримуються думки, що спортивне тренування для всіх категорій людей є життєвоважливим. Для фізично важкопрацюючих людей необхідні спеціальні види спорту, які б відновлювали нормальний стан людини. Спорт є також передумовою нормального самопочуття людей похилого віку. Тому постійні ритмічні вправи, харчування та гігієнічні умови можуть продовжити життя людини до 100-150 років.

Кожна людина, турбуючись про своє здоров'я, повинна не забувати казку про «чоботи-скороходи», які рухаються зі швидкістю сім миль на годину (але у наш час цього уже не достатньо!).

Отже, постійний щоденний рух – запорука здоров'я кожної людини.

Використання матеріалів краснавчого та екологічного характеру в значній мірі розширює виховний та освітній потенціал навчального предмета «Іноземна мова», допомагає ефективному засвоєнню його, сприяє розвитку у студентів інтересу до рідного краю, його природи, історії, культури.

Опора на відомості з краснавства та екології допомагає реалізувати й такий методичний принцип, як ситуативність в оволодінні, здавалось би, таким важким предметом як «Іноземна мова». Краснавчий та екологічний матеріал наближає іншомовну комунікацію до особистого досвіду студента, дозволяє оперувати у навчальній бесіді тими фактами й відомостями, з якими

стикається він у своєму повсякденному житті. На основі цього матеріалу моделюються реальні комунікативні ситуації (бесіда про рідний край, місто, село, Вінницю та Вінниччину, проведення екскурсії іноземною мовою тощо).

У результаті такої роботи у студентів формується система поглядів та переконань, які забезпечують бережне й відповідальне ставлення до оточуючого середовища, розвивається екологічне мислення та екологічна культура. Звернення до відомостей географічного, історичного характеру сприяє розвитку пізнавальної діяльності студентської молоді, свідомому й міцному засвоєнню матеріалу.

Усе це сприяє також реалізації міжпредметних зв'язків.

Багато цікавого та повчального для екологічного виховання знаходимо у побуті та звичках різних народів світу. На прикладі їх ставлення до навколишнього середовища формуємо та розвиваємо кращі риси поведінки, гуманного ставлення студентів – майбутніх вчителів – до природи.

Міжнародна науково-практична конференція «Фізична культура, спорт та здоров'я нації». Частина III. – Вінниця, 1994. – С. 373-375.

№ 22.

1995 р. Кам'янець-Подільський. – Стаття М. А. Тростогона і А. М. Тростогон «В. М. Страшкевич – визначна постать в українській науці».

Володимир Михайлович Страшкевич народився 16 липня 1875 р. в селі Вишевичі Радомишльського району Житомирської області в українській родині сільського священика. Закінчивши Київську духовну семінарію, він поступає у 1895 р. до Петербурзької духовної академії, яку закінчує в 1899 році. Одночасно він закінчує Археологічний інститут, деякий час працює в експедиції. За період з 1902 по 1907 рік він побував майже в усіх країнах Європи, крім Англії та Іспанії, де вивчав твори мистецтва та пам'ятки старовини. За наказом синодального оберпрокурора він був призначений вчителем історії та латинської мови в Київському Софіївському духовному училищі; пізніше викладає українську мову в гімназії Е. А. Крюгера (в Києві), а з 1923-го по 1926 р. працював вчителем української мови в електропрофшколі ім. Ілліча м. Києва, в трудовій школі № 52.

Протягом 1926-1929 рр. – на посаді штатного члена-редактора в Інституті Української наукової мови при ВУАН (Всеукраїнській Академії Наук). У зв'язку з процесом над СБУ (Спілка визволення України) В. М. Страшкевичу довелося відбувати адміністративне заслання до м. Воронежа. Там він протягом 1930-1932 рр. займав посаду наукового працівника обласного архівного управління. У 1936-1938 рр. викладав латинську мову в Воронежському стоматологічному інституті, а з 1938 до липня 1942 року – в зуболікувальній та в школі санітарних фельдшерів.

Після захоплення німцями Воронежа змушений був з тисячами інших громадян залишити місто і разом з дружиною пішки, без грошей, босий, хворий на цингу добиратися до Києва. Невдовзі Страшкевичі перебралися до м. Звенигородка Київської області. Під час окупації ніде не працював.

На питання про репресії, яких він зазнавав, відповідав так: тричі обшуки та двічі арешт у 1905-1907 рр. за участь у Київській «Просвіті», адміністративне заслання на 10 років (1930-1940 рр.).

За наказом НКО УРСР від IV. 1944 р. був призначений на посаду викладача латинської та української мов у Вінницькому педінституті, в якому пропрацював до 25. V. 1959 року. У 1948 році склав кандидатський екзамен з латинської та грецької мов (на «відмінно»), з французької мови, античної літератури та античної культури (на «добре»). Слід зауважити, що екзаменатором був Білецький А. О. – відомий мовознавець, син О. І. Білецького.

Кандидатську дисертацію «Проблема викладання класичної лексики (семантика і словотвір) та матеріали для методики викладання латинської мови у вузах» В. М. Страшкевич захистив у 1953 році. Мені пощастило бути на тому захисті. Крім членів Ради, в залі знаходилося біля 20 осіб. Майже усі вони були літнього віку: одинокі, деякі з дружинами або з чоловіками. Тут були його колишні друзі, однокурсники, наукові співробітники інституту мовознавства.

В рішенні Ради відзначалося, що за глибиною висвітлення проблеми – дисертація є новим явищем у вирішенні проблеми створення наукової термінології українською мовою. Майже усі висновки, зроблені дисертантом, були новими, вперше поставленими. Голова комісії назвав деякі з 20 праць, опублікованих В. М. Страшкевичем ще до 1917 року. Серед недоліків, про які доповідав чл.-кор. АН УРСР І. М. Кириченко, були допущені друкарські помилки: він їх перераховував довгенько.

Після захисту я підійшов до В. М. Страшкевича, поздоровив його й запитав, чому він не дав хоча б мені вчитати друкарські помилки.

«Дорогий колего! У мене не було на це часу. Справа в тому, що дисертацію треба було двічі розшивати й вкладати нові сторінки, бо коли дисертація була готова, з'явилася «Нове вчення» М. Я. Марра. Треба було роботу «промочити» тими чотирма елементами. Доопрацював, переплів... Аж тут – «Марксизм и вопросы языкознания» генералісімуса, що розбивало ці елементи. Правда, проти А. С. Чікобави, знаного мовознавця, який готував матеріали вождю, я нічого не маю. Але ж і переробляти не було коли, тим більше, що це «вчення» не мало ніякого відношення до моєї дисертації...».

В. М. Страшкевич, як людина, як учений-гуманіст, вірив у добро, справедливість, чесність. Викладаючи українську мову, він розповідав про неї по-своєму, нетрадиційно: жаль, що не було можливості записати цикл його лекцій. Ми мали б новий, оригінальний, інший підручник української мови.

А ось, що було записано в характеристиці на асистента кафедри української мови Страшкевича В. М.: «Викладання щодо теоретичного рівня – задовільне; в методиці подавання учбового матеріалу має хиби. Виклад цієї дисципліни у Страшкевича мав надто академічний характер. Матеріал читався прямо з конспекта і не супроводжувався поясненнями і ілюстраціями ...усі ці хиби т. Страшкевич лише наприкінці читання курсу в деякій мірі зумів виправити» (25. XI. 1947 р.). Ось так!

Це було сказано на адресу людини, яка вільно володіла французькою, німецькою, польською, єврейською, російською, вільно цитувала оригінальні твори (художні та філософські) грецькою та латинською мовами, прекрасно орієнтувалася в курсах всесвітньої історії; педагогіки, психології, історії філософії, історії релігій, археології! Правда, в «характеристиці» були й позитивні моменти: «Ідеологічних збочень, буржуазно-націоналістичних перекручень у викладанні т. Страшкевича В. М. не виявлено». У «Характеристиці» від 23. V. 59 р. записано: «В зв'язку з похилим віком т. Страшкевич В. М. не може на належному рівні продовжувати тепер педагогічну роботу, але активно займається науково-дослідною. За час роботи показав себе скромним і чесним працівником... при відповідних умовах може ще багато зробити в питанні дослідження української мови, розвитку науки українського мовознавства, наявність потрібної бібліотеки і т. д.» (30. VI. 59 р.).

Ще в середині травня 1959 року він мріяв про хоча б однокімнатну квартиру в будь-якому районі м. Києва, щоб мати сприятливі умови для наукової роботи... Але цим його мріям не вдалося здійснитись.

Матеріали ІХ-ої Подільської історико-красознавчої конференції. Конференція присвячена 50-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 388-390.

№ 23.

1995 р. вересня 5. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона і А. Тростогона «До історії функціонування духовних навчальних закладів».

Відповідно до духовного регламенту 1721 р. були створені нижчі та середні духовні заклади православного духовенства, а також школи при архієрейських домах. У великих містах існували духовні семінарії, які були одночасно загальноосвітніми середніми навчальними закладами.

Перший устав духовних закладів підготовано у 1807 р. До середини ХІХ ст. склалась така система послідовно пов'язаних між собою духовних навчальних закладів: духовні училища, духовні семінарії, духовні академії. Майже усі духовні навчальні заклади були закритими або напівзакритими, що зумовлювалось консерватизмом та догматизмом, бажанням уникати ідей світського життя. Нижчим ступенем навчальних закладів цього типу були

училища з чотирирічним курсом навчання та програмою, дещо подібною до програм чотирьох класів чоловічих гімназій.

У 1913 р. на території Російської імперії було 183 духовних училища, де навчалось 24 тис. учнів, в тому числі 22 тис. дітей служителів культу. Духовної семінарії склалися з чотирьох загальноосвітніх та двох спеціальних богословських класів. У 1913 р. їх нараховувалось 57 з 23 тис. учнів. Випускники семінарій мали право працювати священиками або поступати до університету. З 1884 р. право вступу в університет обмежено до Казанського, Томського та Дерптського (Юр'ївського). Для дочок православного духовенства існували єпархіальні училища з обмеженою програмою жіночих гімназій (6 класів та 7-й педагогічний).

Вищим типом духовних навчальних закладів уважались духовні академії. Вони готували вищих адміністраторів (єпископів), міське духівництво та викладачів для духовних навчальних закладів.

Саме в таких закладах (зокрема в Кам'янець-Подільській духовній семінарії), готувалися кадри православного духівництва для Подільської губернії. Звергає на себе увагу те, що його не вчили української мови, так необхідної для спілкування з віруючими.

Тези доповідей чотирнадцятої Вінницької обласної історико-красознавчої конференції. 5 вересня 1995 р. – Вінниця, 1995.- С. 28-29.

№ 24.

1995 р. вересня 5. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона «Леонід Литвинов – керівник антифашистської організації в Тиврівському районі (1942 – 1944) ».

Понад 900 днів тривала окупація Тиврівського району Вінницької області. Знищено 7100 мирних громадян та військовополонених.

У селах району почав розгортатися рух Опору.

З осені 1942 до березня 1944 р., коли звільнено район, у с. Красному діяла підпільна антифашистська організація, створена вчителем Литвиновим Леонідом Івановичем. Він народився в 1885 р., закінчив Шамовську гімназію в Одесі в 1912 р. Працював в початкових школах сіл Аджиска, Вікторівка, Матясове, Адамівка Тилигуло-Березнянського району Одеської області, пізніше, закінчивши заочно педагогічний інститут, перейшов на роботу у школи Тиврівського району. З 1930 до 1934 р. працював у м. Гнівані, з 1934 до 1935 р. – у с. Ворошилівці, а з 1935 до 1941 р. – у с. Онитківцях. У липні евакуювався до м. Рубіжного Луганської області, де працював у заводській школі хімкомбінату. В червні – липні 1942 р. після оточення фашистами Донбасу повернувся на місце попереднього проживання в с. Красне Тиврівського району. Тут з першого дня став зустрічатися з людьми, яких добре знав ще до війни. В результаті вдалося організувати вищезгадану підпільну організацію.

До складу цієї організації входили: Галинський І. С., Качинський О. І., Дзюбак П. П., Дідур О. О., Мартиросов А., Литвинов І. Л., Тростогон М. А., Куба І. Д., Переваров Б. З., Когут Д. С., Когут М. С., Гливенко В. Д., Підлісний Р. Г. та Ковальчук М. А.

Явочні квартири були організовані в селах Качанівка, Россосхе та Нове Місто. Ми збирали важливі відомості про заміри румунських окупантів, писали та поширювали листівки, інформували населення про події на фронтах. Удалося відбити у румунських загарбників худобу, захоплену в селян.

Керівник нашої організації Литвинов Л. І. мав фотомайстерню, яка водночас була явочною квартирою, де можна було отримати доручення або дати якісь відомості. Одного разу жандарми зробили обшук у фотолабораторії, заарештували Литвинова та відправили його до Тирасполя, де судили політичних в'язнів. Наша організація з населенням допомагала заарештованим і полоненим одягом та продуктами харчування.

Оскільки підпільники працювали в різних румунських організаціях, то могли діставати службові бланки румунською мовою і вносити в них прізвища партизанів та вилікуваних бійців, щоб урятувати їх.

У нас знайшли притулок ст. лейтенант Романюк Дмитро, ст. лейтенант Саша (це його псевдонім), лейтенант Косушкін, Сандул – працівник міліції та інші.

Мені довелося підбирати з німецьких та румунських газет інформацію про становище на фронтах, складати епіграми, вірші та листівки проти гітлерівців та «кукурудзників» (так подоляни називали румунів та румунських жандармів). Деякі з них збереглися й були надруковані лише у 1944 – 1945 рр. у газеті Вінницького району.

З уст румуна – агронома, з яким я бував у деяких селах, почув: «Чого це ваші не засівають поля, що ж ви будете їсти, адже ми звідси підемо?». Це було восени 1943 р. Я сказав про це Литвинову. Через підпільників ми повідомили більшість старост (голів колгоспів) про необхідність проводити посіви.

Нарешті, слід зауважити, що кожен член організації міг знати лише одного підпільника, добре йому знайомого. Все це робилося з метою конспірації. Лише за два місяці до приходу наших військ ми почали збиратися разом.

Тези доповідей чотирнадцятої Вінницької обласної історико – краєзнавчої конференції. 5 вересня 1995 р. – Вінниця, 1995. – С. 82-84.

№ 25.

1996 р. травня 14. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона «Михайло Калинович – визначний український мовознавець з Поділля».

Михайло Якович Калинович народився в 1888 р. в с. Жакнівці Тиврівського району. На жаль, не вдалося знайти ніяких свідчень про його батьків, їх діяльність, освіту. Можна припускати, що вони переїхали до Києва, де в 1907 р. молодий Калинович закінчив гімназію, а потім поступив на романське відділення історико – філологічного факультету Петербурзького університету. Проте за станом здоров'я повернувся до Києва, де з 1908 по 1912 рр. навчався на історико – філологічному факультеті Київського університету, в якому тоді працювали такі визначні вчені, як В.М.Перетц та Ф.І.Кнауер.

Протягом трьох років Калинович брав активну участь у роботі семінарів, які проводили ці вчені. Вже у своїй студентській роботі «Походження займенників, прислівників та прийменників російської мови» (1911 р.) він виявив глибоку мовознавчу підготовку. Ця робота була відзначена золотою медаллю. М. Я. Калинович закінчив університет із двох спеціальностей – порівняльного мовознавства та слов'яно-російської філології. Був залишений при кафедрі порівняльного мовознавства та санскриту. У 1915 р. склав магістерські іспити.

Понад три десятиріччя викладав такі курси: «Вступ до мовознавства», «Порівняльна граматики індоевропейських мов», «Санскрит і готська мова», «Історія давньоіндійської мови».

У 20 – х роках працював в АН України, займаючись питаннями лексикології, а з 1930 р. по 1949 р. керував відділом загального мовознавства в інституті мовознавства АН України.

Найбільш відомі праці вченого: «Вступ до мовознавства» (1947), «Поняття окремого слова» (1935) та «Про походження мови», «Як виникла людська мова», «Походження мови» (1946). Протягом 1917-1942 рр. працював над проблемою «Наука про мову в СРСР і українська мова» (перший том цієї праці з'явився в Куйбишеві 1944 р.).

Тривалий час займався проблематикою індіаністики, про що свідчать такі його праці, як «Природа і побут у древньо-індійській драмі» (1916), «Концентри індійського світогляду» (1916), «Бхавабхут і Шрикантха».

Для наукових праць Калиновича характерні чіткість викладу, переконлива інтерпретація найскладніших проблем та питань з загального мовознавства, граматики тощо. Це стосується, зокрема, лінгво – граматичних дисциплін – лексикології, лексикографії, семасіології, ідіоматики, етимології, загальної фонетики та її різновиду – експериментальної фонетики.

У працях ученого знайшли належне місце також допоміжні мовознавчі дисципліни – метрика, риторика, патологія мови, графіка тощо.

Пояснюючи процеси історичного розвитку лексики, Калинович ілюстрував їх прикладами з багатьох індоевропейських мов, оскільки він добре знав санскрит, більшість європейських мов, латинську та грецьку.

Зупиняючись на причинах змін у фонетиці мов, він аналізував теорії благозвучності (Франц Бопп), теорії «найменшого зусилля» (Курціус Ернст,

Фердінанда де Соссюра). У його дослідженнях знайшла оцінку також теорія взаємовпливу мов і лінгвістичного субстрату.

Зміни в семантемах та морфемах ілюстрував Калинович прикладами з англійської, німецької, грецької, латинської, самоанської та інших мов.

Для більш повної характеристики Калиновича як вченого треба додати, що він був відомим лексикографом у царині російсько – української та англо-української лексикографії. Став головним редактором опублікованого російсько-українського словника на 80.000 слів.

В 1940 р. подав до видавництва укладений ним разом з Н. В. Калачевською великий «Англо-український словник» (200 авт. аркушів). На жаль, під час війни рукопис безслідно зник.

М. Я. Калинович протягом 1926-1937 рр. опублікував ряд досліджень про творчість Г. Уелса, Р. Стівенсона, Д. Дідро. Перекладав українською мовою твори М. Горького, А. Чехова, Е. Золя, Дж. Конрада та інших письменників.

Помер талановитий учений і перекладач у 1949 р.

Тези доповідей п'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 14 травня 1996 р.– Вінниця, 1996. – С. 33 – 35.

№ 26.

1997 р. лютого 11. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона «Індоевропейська основа власних імен на Поділлі».

Наші імена та прізвища свідчать про те, що творцем мови, окремих слів та власних імен є сама людина тієї чи іншої країни. Легко пересвідчитися в тому, що багато імен (власних назв) мають загальнолюдський, загальнопланетарний характер: у словах-іменах відображенні риси характеру людини, її вдача, надія на краще, характер тощо.

Написання та вимова власних імен у споріднених мовах дуже близькі, проте вони можуть мати іншу структуру, звучання, написання, зберігаючи те ж саме значення. Питанню походження та значення людських імен присвячені цілі дослідження майже всіма мовами світу, в тому числі українською. У зв'язку з тим слід подати праці подолянина І. Глинського.

Велика кількість власних імен європейського ареалу має календарне походження, тобто пов'язане з тим чи іншим календарним святом, зокрема релігійним, порою року тощо.

Імена Іван, Ваня, Іванчик зустрічаємо в усіх європейських мовах. Це ім'я давньоєврейського походження і означає «божий дар, божа благодать». У новогрецькій мові подибуємо чоловіче імя «Янніс», тобто «Йоганнес». Це ім'я дуже поширене й зустрічається в багатьох мовах, хоч звучить та пишеться по-різному. Порівняймо форми цього імені в різних мовах: «Іван», «Ваня» (укр.), Иван (рос.), «Вано» (груз.); «Йоганн, Іоанн, Іоанна» (нім.),

«Іванна», «Іоанна» (укр.), «Жан» (фр.), «Джон» (англ.); «Юхан» (ест., фінське); «Ян» (польськ.). Ім'я «Іван» - одне з найпоширеніших у світі.

Поширення набуло ім'я «Федір», «Федор» (з грец. мови – «дар божий»); «Феодор», «Феодора»; «Феодосія», «Тодор», «Тудор», «Тодора», «Федора», «Федот». У грецькій мові «тео», «фео» означає «Бог, дар Божий», «дар Бога». Прозорі для розуміння імена «Богдан», «Богдана» є, по суті, калькою слів-імен «Феодор», «Федір», «Хведір», «Тодось» (Теодор).

Форми імен «Оксана, Ксеня, Ксения, Аксения, Аксинія» теж грецького походження. Грецьке слово «ксенос» означає «чужий, чужа, іноземна, з іншої (чужої) країни, землі». В розмовній мові часто зустрічаємо форми цього імені: «Оксеня, Аксеня, Аксинія, Аксиня», Авксентій, Овксентій, Овксент, Оксен, Аксиня».

Імена «Зіна, Зінаїда» (народжена Зевсом), «Зінька, Зеніда» (дочка Зена, тобто Зевса), «Зіновій», «Зенобіос» (Зевсова сила: «Зен» (Зевс) та «біос» - життя, сила)). Ім'я Зена мала також дочка Тараса Франка – сина Івана Франка – Зіновія Франко.

Ім'я «Ценко» болгарського походження: це пестлива форма від «Зено», «Цено», що є короткою формою слова «Цветан», «Стефан».

Ім'я «Арія» походить з нідерландської (голландської) мови: це коротка форма імені «Адріана» (мешканця Адрії – порівн. з назвою «Адріатичне море»).

Досить поширені імена «Карл (Шарль), Карліна (Шарлена)», що означають «малий», «маленька». Цікаво поєднати такі власні імена зі словами «великий», «малий»: Карл Великий, тобто «малий Карл великий», Карл Смілий (Сміливий) з латинської мови «Каролус Магнус» (Карл Великий).

Власне ім'я «Андрій, Андрей» в грец. мові означає «людина, чоловік», в болгарські «Андро» - коротка форма слова «Андрій». В українській мові зустрічаємо багато прізвищ з цим словом: Андрійко, Андрушко, Андренко, Андрійчук, Андрієвський, Андріїшин, Андросюк тощо.

Тези доповідей шістнадцятій Вінницької обласної історико-красназничої конференції. 11 лютого 1997 р. – Вінниця, 1997. – С.76-78.

№ 27.

1998 р. лютого 3. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона «Думки вінницького філолога про становлення граматичної термінології української мови».

В українській мові, як і в інших мовах Європи, формування граматичної термінології відбувалось під впливом латинської та грецької мов. Тому вже в перших підручниках з мови знаходимо багато термінів-синонімів.

Грамматична синонімія існує в більшості мов світу, в першу чергу в романо-германських та слов'янських мовах. Грамматична термінологія латинської мови сформувалася ще до нашої ери. Латинська мова вивчалася в

усіх навчальних закладах раннього та пізнього Середньовіччя, була обов'язковою для кожного, хто мав стати вченою, ерудованою людиною. Тут варто згадати М. І. Пирогова, знаного подолянина, який, перебуваючи в Німеччині, написав свою докторську дисертацію латиницею (екземпляр дисертації знаходиться в краєзнавчому музеї ім. М. Пирогова).

Частина граматичних термінів – це звичайні кальки-переклади. Творилися вони також за аналогією до класичних мов. Наприклад, термін «фонетика» перекладався по-українськи «звучня», або наука про форми звуків тощо, морфологія (морфольогія) з буквою «Г» тощо.

Щодо граматичної категорії роду. Кожен речівник має певний рід, чи то чоловічий, чи жіночий, чи ніякий (дитя). В латинській мові середній рід називають словом «нойтрум», тобто: ні чоловічий, ні жіночий рід. Другий відмінок називається ганитив (родовий) тощо. В німецьких граматиках уживається власна та латинська граматична термінологія: перший відмінок – називний (номінатів), другий (генітів) родовий, датів (давальний). Четвертий відмінок (знахідний) заслуговує дещо більшої уваги. Справа в тому, що стоїки-послідовники стоїцизму, назвали знахідний відмінок досить вдало «аїтіатос», що означає: «той, те, що зазнає впливу», а латинські граматики (вчені) помилково утворили цю назву від дієслова «аїтіаомаї» (етіаоме) – «я обвинувачую», по-латинськи «аккузо», тому назвали цей відмінок «аккузатівус» («обвинувачений»).

У німецькій, англійській, скандинавських мовах (не кажучи вже про романські) вживається латинська граматична термінологія. Мови Європи, в тому числі українська, часто вживають терміни-кальки, що привело до виникнення термінів-синонімів. Таким шляхом пішли мовознавці ряду країн Європи, в тому числі українські граматики. В «Українській граматиці» визначного українського мовознавця, перекладача Є.К. Тимченка зустрічаємо такі терміни граматики: часівник (дієслово), безоглядна форма (інфінітив), активна (чинна) сторона, пасивна (терпна - терпіти); недоконані дієслова називалися «протяжними» (від латинського «дураре» (тривати, продовжуватись), інші дієслова – повторними (ітератива). Щодо будови слова, то в підручнику читаємо: «у флексійному слові розрізняють сталу й рухому частину: перша зветься інем, друга – кінцівкою».

Тези доповідей і повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 3 лютого 1998 р. – Вінниця, 1998. – С. 30-31

№ 28.

1999 р. лютого 18. Вінниця. – Тези наукової доповіді М. Тростогона, Г. Григорчук, Т. Столярчук та А. Тростогон «Іншомовна загальнонавчана й термінологічна лексика в історичній повісті Богдана Лепкого «Не вбивай».

Визначний український письменник, автор багатьох збірок оповідань, повістей, поезій, романів, член літературного об'єднання «Молода муза», куди належали також інші відомі українські письменники та поети – П. Карманський, М. Яцків, В. Пачовський, - Богдан Лепкий народився в 1872 році. в с. Крогулька Тернопільської області.

Повісті та романи Богдана Лепкого висвітлюють життя та боротьбу українського народу за незалежність та свободу. В історичній повісті «Не вбивай» описуються події Визвольної боротьби українського народу за свою свободу й незалежність. У повісті йдеться про побут, життя, боротьбу народу України за своє визволення, про формування та створення козацького війська, його вишкіл, озброєння.

Ми зупинимося на висвітленні лексичного багатства повісті, зокрема на категоріях запозичених слів та термінів. Запозичена лексика зустрічається в усіх сферах життя та праці українського народу, але найбільше вона зустрічається в розповідях про життя, побут, боротьбу проти шведських та царських загарбників. Часто ті ж самі терміни знаходимо не лише в наказах, розпорядженнях гетьмана Мазепи, але й в розмовних ситуаціях, у розмовах козаків, старшин між собою. Це призвело до того, що запозичені слова-терміни набули кількох значень.

Гетьман Іван Степанович Мазепа був високоосвіченою людиною, добре володів тактикою та стратегією бою, знав багато іноземних мов, зокрема латинську, грецьку, польську, німецьку, шведську та російську, не кажучи вже про староруську, старослав'янську та українську.

Назвемо серед сотень запозичень декілька категорій термінологічної лексики іншомовного походження.

1. Загальноповивана (частково побутова) лексика: гармидер, швагер, каштелян, каштеляння – резиденція каштеляна, квартира, шинкар, контуш, кунтуш-верхня чоловіча, жіноча одежа, керя (киря), шаровари, фотель (польське крісло), файка (трубка для паління, сигара), пфайфен (нім. палити), шляховання (шляховаць – йди слідом), юфть (польське юхт – м'яка шкіра з биків), тонзура (стрижка), трикутні капелюхи, темносині чемерки (венгерки - верхня одежа в чоловіків), двірська атмосфера (атмосфера при дворі), ексцелентна едукація (найвища, прекрасна освіта), реверенція (шанобливий уклін, порівн. із словом «реверанс»), протектор (з лат. охоронець, захисник).

2. Судова, адміністративна, загальнополітична: політичні дороги, дипломатичні шляхи, політичний союз, політика, ситуація, формація, контраргумент і постулат, політик, протектор, цар-антихрист (Петро I), канцлер, віце-канцлер, зелені каптани (каптан московський), трикутні капелюхи, автономія України, економічні й культурні, публічні й особисті прорухунки, політичні дороги, дипломатичні шляхи, політичний союз.

3. Військова лексика: ранг (компанійський), полковник, мундир, регімент, регіментар (від нім. регімент - поляк), компанія і рота (по суті, те ж саме), командувати, дежурний офіцер, райтери (нім. райтен- їхати верхи на коні), драгун (драгун – фр. солдат-вершник, який умів боротися в пішому строю). Офензива (нім. оффензіве – наступ), дефензива (оборона), курфїст (з нім. Курф'юрст-князь); фронт, шабля, конвой; муштра, фельдмаршал, ротмістр, конвой; сагайдак (тюрське: сагдак- комплект ручної металльної зброї кінного воїна); фузія (фузея) - польське старовинна крем'яна рушниця, піротехнік тощо.

4. Релігійна: архімандрит, келія, тринітарії: члени католицького чернечого ордену святої трійці (XII ст.), католицизм, мамони, мряка містицизму, ректор єзуїтської школи (у Вінниці).

5. Імена, назви біблійно-старогрецьких героїв: Арес-бог війни, Гектор та Патрокл, уніяти, ксьондз, тринітар та інші.

Ми не розглядаємо ряд інших категорій запозичень. Зауважимо, що більшість запозичених слів та виразів засвоєні українською мовою з польської та через польську мову.

Тези доповідей і повідомлення дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. 18 лютого 1999 р. – Вінниця, 1999. – С. 78-80.

№ 29.

1999 р. липня 17. Вінниця. – Стаття А. Тростогон і М. Тростогона «Роль самостійної роботи в житті людини».

Ця проблема уже протягом кількох століть посідає чільне місце у працях багатьох вчених-філософів, дидактів, у публіцистичних і художніх творах письменників, у практичному досвіді педагогів, працівників вищих та середніх навчальних закладів, професійних училищ, гімназій, приватних навчальних закладів.

У статті мова йтиме про роль, значення самостійної роботи (самодіяльності) для досягнення успіхів у будь-якій сфері життя.

Відомо, що без праці, ініціативи та самодіяльності, прояву себе в різноманітних сферах громадського життя неможливий не лише особистий, але й суспільний успіх. Чим глибші й різноманітніші знання, інтереси людини, тим різнобарвніша її самодіяльність. Від самодіяльності прямий шлях до саморозвитку, власного мислення, творчих пошуків, до науки, натхненної праці.

Здібності кожної людини можуть проявитися лише в наполегливій, систематичній, щоденній самостійній праці (у школі, вузі, на виробництві, вдома). У праці розвиваються навички, уміння й бажання постійно працювати (без нагадувань).

У свій час проф. М. Руткевич (Уральський університет) висловив цінну думку: «Молодь не може бути лише об'єктом чіхось турбот та пошуків. Визначення свого місця в світі – процес індивідуально-активний. Самим треба випробовувати себе, думати, читати... треба самому розширювати своє уявлення про науки й на основі знання обирати свій шлях».

Існує багато шляхів успішного опанування науками, набуття знань, вироблення умінь тощо. Найбільш поширені такі – традиційно-самостійне читання, навчання в школі, гімназії, вузі; виконання лабораторних та контрольних робіт; - самостійне виконання робіт учнем, студентом, працівником будь-якої професії.

Найкращий шлях – вміле поєднання (пропорційне співвідношення) навчання на уроках, лекціях, практичних заняттях з самостійною працею учнів, студентів, спеціалістів певних галузей знань, виробництва.

На нашу думку, для тієї категорії людей, які люблять і хочуть працювати самі, опіку можна послабити або зовсім зняти.

Навики самостійної роботи розвиваються перш за все з бажання, інтересу, прагнення людини щось досягнути, збагнути, збагатитися знаннями. Такі навички можуть розвинути лише шляхом систематичної праці над собою, над джерелами, в лабораторіях, кабінетах, у домашній бібліотеці. О. Врубель – художник, академік – у свій час підкреслював: «З усіх знань ми краще всього схоплюємо саме те, до чого дійшли самі, що самі відкрили».

Для кожної справи потрібен час, а час (вільний, необхідний) залежить від самоорганізації кожного з нас. Під час самостійної роботи виробляється, набувається власний досвід, без якого немислимий, неможливий творчий, ініціативний спеціаліст. Словесними методами цих навичок не можна сформувавши. Часто доводиться спостерігати таку картину: чим більше вітійствує викладач, учитель, тим гірші знання в студентів, учнів, тим менше він їх навчав.

Відсутність особистого досвіду не замінить жодна порада, лекція чи прочитана книга. Одна справа – слухати, читати, інша – проробити все самому, перевірити все на практиці. Ми переконалися в цьому, проводячи заняття з іноземних мов. Учні, студенти, якщо систематично й серйозно працювали самостійно, не обмежувались поясненнями вчителя, викладача, успішно опановували другою іноземною мовою.

Усі більш-менш великі люди – це перш за все великі трударі, які приходили до відкриттів шляхом наполегливої самостійної праці, постійних пошуків. Якщо немає творчого ставлення до праці, то немає й нових наукових праць, художніх творів, відкриттів, а є лише копії, наслідування, які завжди гірші, ніж оригінали. З цього приводу Лессінг – визначний представник Просвітництва (1729-1781) говорив: «Розмірковуюте, думайте, як хочете, навіть, можливо, неправильно, але розмірковуюте самі!».

Яскраву ілюстрацію про значення самостійної роботи для засвоєння науки наводить акад. І. Тамм: «Переходимо до глави 12-ої нашого курсу – теорії Дж. Масквелла. Теорія настільки складна, що лекційному викладу не піддається. Тому пропонує вам самостійно опрацювати сторінки мого літографічного курсу... Переходимо тепер до наступної глави нашого курсу».

Часто спостерігається у нас, на жаль, така картина, коли учні, студенти вигукують:

- Цього ми не знаємо!
- Цього нам не задавали!
- Я не вивчила, тому що подруга забрала у мене конспект.
- Я забув удома підручник.
- Я вам відповім завтра.

Постає запитання: чому саме «вам», а не «собі»? Слід виконати завдання спочатку для себе, а вже потім щось добре зробити для інших. Спочатку вчать для себе, настирливо працюючи, засвоюють якомога більше, бо лише коли будуть знання, уміння, власний досвід, то буде що віддавати іншим.

Варто пам'ятати мудрі висловлення вчених, письменників. Є. Патон: «Будувати, творити на радість людям». А. Брем: «Все побачити, всім оволодіти, щоб щедро віддати людям». Поет, представник сентиментальної лірики, Т. Грей (1716-1771) писав: «Вчитися – значить, бути щасливим».

Самостійна праця охоплює, по суті, майже весь життєвий шлях працюючої людини. Особливо ціняться в ній допитливість, спостережливість, потреба розумно й багато працювати. Допитливість – причина і джерело багатьох великих відкриттів. Англійський філософ Ф. Бекон (1561-1621) в «Новому Органоні» (1620) писав: «Уміння вище від знання, тому що уміння утворює нове, а знання нічого не створює. Знання потрібне для роботи не саме по собі, а як основа для вміння».

Значення самодіяльності для розвитку людської особистості

Самодіяльність – необхідна умова будь-якого розвитку. Термін – поняття «самодіяльність» передбачає відсутність постійного опікування, догляду, які гальмують розвиток особистості, паралізують її. Люди, які відчують постійну опіку, інколи хворобливо невідчепну підтримку, поступово перетворюються на інертних та безпорадних.

Інколи не розрізняють понять «спрямувати», «скерувати» та «опікувати». У перших двох виражене сподівання самостійності у вчинках та мисленні, а в останньому – побажання її. Зрештою успіх кожної людини, незалежно від професії, роду занять, місця роботи, буде визначатися тим, наскільки вона самостійно, вміло, чесно застосовує набуті знання, уміння, власний досвід у кожному конкретному випадку, оскільки життя – джерело постійних проблем та завдань, що їх потрібно вирішувати.

Слово педагога. – 1999. – № 8. – Серпень. – С. 3.

1999 р. липня 17. Вінниця. – Стаття А. Тростогон і М. Тростогона «Значення самостійної роботи в житті людини».

Прогрес у будь-якій галузі знання, науки, господарства, державного управління залежить від кожної чесної, працелюбної людини, яка самостійно розв'язує завдання. Уміле поєднання навчання в школі, вузі, технікумі, училищі з впливами навколишнього середовища, життя, уміння керувати собою, спостерігати, аналізувати різні явища здатні підготувати людину до вирішення найскладніших проблем.

Самостійна робота – шлях до всебічного розвитку, в тому числі до фізичного. Стародавні люди будували свої системи навчання та виховання за всесвітньовідомим висловом «*mens sana in corpore sano*» («здоровий дух у здоровому тілі»). Цей афоризм належить римському поету-сатирику Ювеналу Деціллу Юнію.

Зневага до фізичного розвитку провокує різні захворювання, не кажучи вже про млявість, сонливість, сутулість тощо. Влучну характеристику розумово-однобоким людям дав датський теоретик і практик з фізичної культури І.П. Мюллер у книзі «Моя система»: «Якби жінки дотримувались цієї поради (займалися спортом, робили зарядку, фізично працювали), то нам не довелося б спостерігати, як граціозно порхаюча сільфіда (сильфи – духи повітря у кельтсько-німецькому епосі) раптом перетворюються на корову або клишоногу, кульгаву качку, яка намагається за будь-яку ціну догнати трамвай».

Наведемо приклади вдалого поєднання розумового й фізичного розвитку. Видатний англійський письменник Вальтер Скотт міг впоратися з диким конем, палицею відбити напад трьох розбійників. Шотландський поет Роберт Бернс не мав конкурентів у стрибках та боротьбі. З Дж. Байроном, який трохи кульгав, ніхто не міг зрівнятися у плаванні. Здобуті власними силами знання та успіхи – найбільш достовірні, найміцніші. Працелюбність – всемогутня, і завдяки систематичній праці людина здатна досягти високої досконалості. Так, англійський письменник Дж. Рейнольдс (1723-1792) не визнавав натхнення, вірив лише у працю, невтомну працю, яка, на його думку, веде до геніальності. «Якщо ви маєте великі таланти, працелюбство вдосконалить їх; якщо ваші здібності не блискучі, працелюбство розвине їх і ліквідує недоліки. Нема нічого неможливого для добре організованої праці».

Талановиті, геніальні люди завжди були в числі найбільших трудівників, їх характерна риса: здатність до більш напруженої роботи, ніж інших людей.

Більшість видатних людей (не за посадою) вийшли з працелюбних, діяльних, добросовісних, чесних трудівників. Переборювати труднощі кожному потрібно вчитися все життя. Повчально, що серед славнозвісних людей світу різних епох переважають вихідці з «бідного стану». Такі факти дозволяють зробити висновок, що переборення життєвих труднощів, боротьба

з бідністю пробуджували у людини енергію, прагнення знайти вихід. Так, Ініго Джонс (1573-1652) – виходець з теслярів – став творцем англійської школи архітектури, розвинув кращі традиції архітектури епохи Відродження. Його споруди: Уайтхолл – у Лондоні, вілла королеви у Грінвічі. Д. Лівінгстон (1813-1873) – родом з ткачів – став знаменитим мандрівником, дослідником Африки, басейну ріки Замбезі, озер Ньяса, Ширва, Багвеоло та ін.

Французький ентомолог Фабр Жан-Анрі (1823-1915) – син селянина. У його житті все було: селянська бідність, низка випадкових робіт (пастух, збирач овочів, вантажник, продавець, дорожний будівельник) та... професія на все життя – провінційний вчитель. Мав півдюжини вчених ступенів, але селянське походження закрило йому шлях на університетську кафедру. Дуже багато працював. Його улюбленим висловом було латинське «лаборемус» – «за діло, за працю, до роботи». В усьому виявляв наполегливість, допитливість, терпіння. Став одним з найбільш вчених його часу. Один з американців писав про нього: «Чемпіон самоучок світу, людина, яка сама себе створила». Ще за його життя вийшли з друку написані ним сто одинадцять книг з хімії, ботаніки, зоології, агрономії, історії, господарювання та ін. Написані блискуче. Вийшли десять великих томів – про комахи. Ці праці обезсмертили ім'я Фабра. Знали його і як одного з кращих поетів минулого століття. Визнання прийшло до вченого, коли йому було біля 89 років.

Згадаємо нашого земляка Михайла Маслюка, родом з с. Рижавки Жмеринського району. Про нього написано десятки статей, створено 17 документальних фільмів, його винаходи-мініатюри відомі в усьому світі.

В одній з кімнат його квартири експонуються виготовлені ним годинники. Один з них сконструйовано так, що показує час у 70 країнах світу. Завершимо наші роздуми про знання, що добувалися самостійною працею, словами про необхідність ведення блокнотів. В Японії немає жодної людини, яка б не мала записної книжки, блокнота. Недарма японців називають «нацією... з блокнотами».

Організованість та самодисципліна кожної людини передбачають:

1. Точне визначення своєї мети, пункт призначення, до якого треба прийти протягом дня, тижня, місяця.
 2. Зосередження на основному, визначення завдань 1, 2, 3, 4 тощо.
 3. Визначення часових параметрів для кожної справи, роботи, розділу тощо.
 4. Не відкладати заплановане «на пізніше».
 5. Обов'язково мати записну книжку.
 6. Навчитися слухати, про незрозуміле обов'язково довідатись.
 7. Під час обіду, сніданку, вечері продумувати, що і як треба зробити наступного дня.
 8. Усі думки, сумніви, згадки про що-небудь записувати.
- Слід запам'ятати такий вірш:
Какое б море мелких неудач,

Какая бы беда не удручала,
Руками стисни горло и не плачь,
Засядь за стол и все начни сначала!
Слово педагога. – 1999. – № 9. – Вересень. – С. 11.

№ 31.

1999 р. листопад. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Вчений, літературознавець і мовознавець Л. М. Венгерів».

Леонід Маркович Венгерів народився в м. Києві в родині купця у 1901 р. У 1909 р. поступив і в 1918 р. з золотою медаллю закінчив 1-у Київську гімназію; в тому ж році поступив на історико-філологічний факультет Київського університету, після закінчення його у 1921 р. був залишений при кафедрі всесвітньої історії для підготовки до професорської діяльності. Але вже на початку 1923 р. відбулась реорганізація «професорських стипендіатів» в «інститут аспірантури». Аспірантура була організована лише при Академії наук, куди він не потрапив.

Трудовий шлях свій він розпочав у 1921 р.: спочатку – в губнаросвіті, потім – штатним викладачем у Вищій військово-педагогічній школі, пізніше – у Вищому інституті народної освіти, де був залишений на кафедрі всесвітньої історії. З 1923 по 1940 рік працював у найрізноманітніших закладах та установах, оскільки життя ставало все важчим. Протягом 1936-37 рр. – у школі апарату ЦК КП(б)У, далі – секретарем у комісії з питань академічного найму; у видавництвах «Книгоспілка», «Сяйво», «Час» був на посаді викладача. На різних посадах у школі друкарів тресту «Укрполіграф», у залізничному філіалі тресту НКШС (народного комісаріату шляхів сполучення), в інституті торгівлі. В останньому працював штатним викладачем, а потім завідувачем кафедри російської мови та літератури. З квітня 1941 р. до липня 1941 р. – штатним лектором Центрального лекторського бюро у Накомпросі УРСР та лектором КП(б)У.

З 17 липня 1941 р. брав участь у боях з німецько-фашистськими загарбниками. Виходячи з оточення, біля села Підвисокого був поранений і потрапив у полон. У серпні 1941 р., обманувши охорону, втік з полону. Перебуваючи на окупованій території, працював секретарем у Вінницькому сільгоспбюро, шукав зв'язків з підпіллям, вступив у партизанський загін ім. В. Леніна. З лютого 1942 р. до березня 1944 р. – член підпільної організації «Україна» у м. Вінниці. Писав та редагував листівки, поширював зведення Радінформбюро. У довідці, виданій вінницьким міськомом КП(б)У, зазначалося: «Винницький КП(б)У сообщат, что, согласно отчету подпольной коммунистической организации «Украина» г. Винницы, т. Венгеров Леонид Маркович, 1901 г. рождения, состоял членом подпольной большевистской группы с. Якушинец с февраля 1942 г. до ухода в партизанский отряд в декабре 1943 г.».

У партизанському загоні був пропагандистом штабу, політруком, санітаром, складав, редагував листівки російською, українською, німецькою мовами, брав участь у двох боях з фашистами (квітень 1944 р.). Через поранення та контузію був демобілізований, а загін злився з частинами Червоної Армії.

21 квітня 1944 р. Л. М. Венгеров був призначений в. о. викладача, а з травня цього ж року обком партії рекомендував його на роботу в педагогічний інститут, де в липні він став завідувати кафедрою російської та зарубіжної літератури. Він був надзвичайно працьовитий: постійно займався питаннями вітчизняного та зарубіжного літературного процесу. Ось лиш короткий перелік його занять: лекції на літературні, літературно-публіцистичні та міжнародні теми, про політичний, суспільний, мистецько-культурний процес у країнах Європи й Америки. В цьому допомагало йому знання іноземних мов: французької, німецької, польської, англійської, іспанської, італійської, грецької та латинської. Цю любов до гуманітарних дисциплін прищепила йому мати Маріанна Давидівна, яка теж була поліглотом й володіла, крім того, багатьма методичними прийомами у навчанні та вивченні іноземних мов. Пам'ятаю слова Маріанни Давидівни, коли вона звернулася одного разу до сина: «Леня, а давай поспробуем, кто быстрее научит Мишу английскому!». Крім знання методичних напрямів та шкіл з питань вивчення мов, кожен з них виробив і мав власні шляхи та прийоми.

Друкуватися Л. М. Венгеров почав досить рано, ще у 1921 р., коли йому виповнився 21 рік. Його статті з'являлися в київських газетах «Коммунист», «Советская Украина», в літературних журналах України та Києва. Весною 1941 р. він почав працювати над кандидатською дисертацією «Н. Г. Чернышевский – беллетрист». Його статті з'являлися в журналах «Радянська література», «Соціалістична культура», «Молодий більшовик», у газетах «Вісті», «Сталинское племя». Інколи він виступав зі статтями на політичні теми: «Курс германского империализма в 1918 г.» та ін. 13 статей надрукував у журналі «Соціалістична культура» (біля 11 друк. аркушів). З'явилися його монографічні дослідження «Творчість А. Міцкевича», «Іспанська антифашистська література» та ін.

Лекції він читав натхненно, по-справжньому науково, з використанням різномовних оригінальних джерел: однаково пристрасно розкривав епоху творчості Боккаччо, Данте, Шекспіра, філософію М. Монтеня, Ф. Бекона, творчість Гете, Г.-Е. Лессінга, Ф. Харденбера (Новаліса), Дж. Байрона, К. Гамсуна, Ф. Достоевського, С. Єсеніна, О. Блока, творчість символів та акмеїстів М. Гумільова, А. Ахматової, О. Мандельштама, С. Городецького та ін.

Пам'ятаю кінець літа 1946 р., коли вийшла постанова про журнали «Звезда» і «Ленинград», яку вивчали й проробляли на всіх рівнях, від школи до вузу, і яка вимагала підшукати «місцевий матеріал». На жаль, таким «матеріалом» став Л. М. Венгеров, на лекції якого, крім студентів, пішли й

люди, наділені владою. В обласній газеті було надруковано рішення бюро обкому КПУ, в якому нищівній критиці піддавалася громадсько-літературна діяльність викладача. Тоді ж з'явився наказ по інституту (16 лист. 1946 р.), в якому був висновок: «За отсутствие должного руководства кафедрой русской литературы и необеспечение качества преподавания русской литературы т. Венгерова Л. М. с 15 ноября 1946 г. от работы освободить».

Після всіх цих перипетій Л. М. Венгеров змушений був виїхати до Києва...

До кінця життя не забуду тривожних очей його матері, майже 90-літньої людини, яка, коли я зайшов до неї на квартиру, звернулася зі словами: «Мишенька, может, у Вас есть знакомый аптекарь, достаньте мне яда. Лёни нет, никто не заходит, даже те, кого он оставил на кафедре... Отняли хлебную карточку...» Кругле благородне змучене чесне обличчя з великими очима на ньому тремтить, сліз у них уже не було, виплакала...

Лише через роки він влаштувався на канцелярську роботу. Пізніше був запрошений до Житомирського педінституту на посаду завідувача кафедри й читав лекції з зарубіжної літератури французькою, німецькою, англійською мовами на факультеті іноземних мов.

На його 70-річний ювілей, який відзначався дуже широко, прибули друзі з багатьох вузів України. Тоді ж ювіляр нам на пам'ять подарував свій підручник з зарубіжної літератури ХХ століття, який тільки-но вийшов друком.

Слово педагога. – 1999. – № 11. – Листонад. – С. 14.

№ 32.

2000 р. грудня 12. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Розвиток філологічних знань студентів».

Бурхливий розвиток науки і техніки, поглиблення науково-культурних зв'язків між країнами світу вимагають від кожної людини знання хоча б однієї іноземної мови. Це завдання виконує середня школа, а учні мають усвідомити, що іноземною мовою можна оволодіти в молодому віці шляхом наполегливої систематичної самостійної праці. Звертаючись до молоді, акад. К. І. Скрябін писав: «Велике значення має товариський контакт, встановлення дружніх стосунків між молодими представниками різних країн, бо майбутнє належить молоді, яка є потенційною силою наукового прогресу. Це зобов'язує кожного наукового працівника володіти хоча б однією з європейських мов, щоб уміти користуватися зарубіжною літературою зі своєї спеціальності.»

Студенти усіх курсів і факультетів (не тільки філологічного) цікавляться питаннями походження мов, їх кількістю на земній кулі. Їм треба розповісти, що в мові кожного народу відтворюється його культура, побут, минуле та сучасне.

З найдавніших часів народи спілкувалися між собою, запозичали нові для себе речі, предмети, їх назви. Величезна кількість запозичених слів у тій чи іншій мові з'явилася завдяки постійним зв'язкам між народами. Це стосується в першу чергу словника таких наук як медицина, хімія, фізика, математика, географія, природознавство, біоніка, радіоелектроніка тощо. Десятки тисяч запозичених слів-термінів можна знайти в будь-якій мові.

В цьому легко переконалися під час вивчення профільних наук того чи іншого факультету. Порівнюючи запозичені слова зі словами рідної мови, студенти знаходять спільне та відмінне між цими словами, краще розуміють значення цих слів. Поступово в студентів формується «чуття мови», вони глибше сприймають особливості та красу рідної мови.

Для розвитку й поглиблення філологічних знань корисні епізодичні екскурси в історію слів, знайомство з моно- та полісемією, із зміною змісту та зовнішньої форми. Такі екскурси слід робити тоді, коли трапляються слушні випадки. Звичайно, викладач мусить завчасно готуватися до кожного заняття, бо повідомлювані факти мають бути науково обґрунтованими.

Можна зупинитися хоча б на походженні та значенні відмінків, їх кількості або відсутності в деяких мовах, про відсутність категорії роду в угорській, турецькій, китайській мові. Слід зосереджувати увагу студентів на тому, що одні і ті ж предмети, поняття, явища називаються по-різному. Навіть в одній мові зустрічаємо різні назви одного й того предмета. Для студентів, учнів цікавий і такий факт, що в споріднених мовах однозвучні слова мають різне значення. Наприклад, слова чеської, російської та української мов: bagr - ескаватор, balvan - валун, великий камінь, не «болван»; batoh - рюкза́к, а не батіг; bezrosetny - незчислений, а не «беспочётный», «неповажний»; biograf - кіно, кінотеатр, а не «біограф». Або візьмемо приклади з іспанської мови: lucerna - люстра, а не «люцерна»; ambar - янтар, а не «амбар», «комора»; planto - банан, а не платан тощо.

З часом слова можуть поширювати чи звужувати своє значення. Наприклад, слово Wurm у німецькій мові означає «черв'як», а раніше означало і черв'яка, і дракона, і змію. Або, наприклад, слово «чорнило» («чернила») в сучасній українській та російській мовах означають рідину взагалі, а раніше - рідину тільки чорного кольору. Для розвитку чуття мови має велике значення використання топоніміки, яка вивчає походження географічних назв. На заняттях з географії, ботаніки, історії та інших предметів студенти зустрічаються з назвами країн, рік, озер, міст, визначних місць, пам'яток тощо. Відповідний матеріал був би набагато краще, міцніше засвоєний, коли б учитель зупинявся на етимології та походженні цих назв. У німецькій мові: Grönland (green, grün - зелений, Land - країна, земля; Niederland, nieder- низький; в англійській мові: bridge, Brücke міст, Cambridge; castle - кріпость, замок (порівн. Belfort; blanc, blanche (білий); Mont Blanc (Біла гора); в іспанській, португальській: Argentinien-argento; Silberland -срібна країна; bueno - добре; Buenos Aires - хорошіше повітря (множина); в

італійській мові: Montenegro - Чорна гора; порівн. назви міст «Чернігів», «Чернівці»; Митици (місце, де брали «мыт» (мито); Смоленськ - варили смоли; Schwarzwald – «Чорний ліс» (порівн. «Чорний ліс» на заході від Вінниці та багато інших прикладів.)

Для того, щоб заняття було цікавим, пізнавальним, викладачі різних предметів повинні працювати спільно, постійно користуватися словниками: топонімічними, етимологічними, іншомовних слів, енциклопедичними тощо.

У розвитку філологічних знань будь-якої людини велику роль відіграє вміння розбиратися в будові слова, словотвірних елементах, в моделях словотвору. Морфологічний аналіз слів дає змогу використовувати різні види вправ, особливо з розвитку мовлення: це - підбір споріднених слів з однаковими префіксами, суфіксами, вправи на засвоєння маловідомих та невідомих слів, вправи на утворення антонімічних пар за допомогою префіксів, на утворення складних слів та неологізмів тощо. Це стосується також запозичених, калькованих та інтернаціональних слів. Таких слів, за нашими підрахунками, лише в підручниках з німецької мови V-VIII класів нараховується біля 1400, ще більше слів цієї категорії-в підручниках для вузів з англійської, французької та німецької мов.

Для засвоєння таких слів треба зупинитися не лише на тому, що вони зрозумілі без перекладу, але й на їх формі, звучанні, будові. За будовою такі слова діляться на декілька груп: прості-однокорінні (з точки зору сучасного сприйняття будови слова): Bus, Chor, Bluse, Drama; двоосновні (з двох основ), складні: Stadtzentrum, Zirkusdirektor, Telefonnummer; слова з трьох основ: Neu-See-Land, Apfelbaum-Museum.

Звертаємо увагу на слова, які повністю збігаються за значенням та формою в двох - трьох мовах: Appetit, Bank, Diafilm, Front, Hotel. Потім розглядаємо слова, в написанні яких є часткові розходження в порівнянні з рідною мовою: Papier, Autobus, Absatz, Autor. Далі зупиняємося на словах з відмінним написанням останнього складу: Akazie, Anekdote, Ballade, Banane.

Серед запозичених слів у навчальній літературі переважають латинізм, грецизм, советизми: ade, Bus, decern, novem, Messe, Tomatensalat, Sputnik, Subbotnik.

Таким чином, серед цих категорій можна визначити кілька словотвірних моделей: безафіксна - Punkt, Reim, Park; суфіксальна, вона найчисельніша, - Agronom, Meister, Material, Gymnastik, Mantel, Druckerei, dramatisch, olympisch, kulturell, symbolisieren, passieren, reparieren; префіксально-суфіксальна: exportieren, international, reflexiv тощо.

Якщо є потреба, то підкреслюємо здатність інтернаціональних слів приєднувати до себе не лише інші запозичені елементи, але й автохтонні російські чи німецькі. Внаслідок цього постає ціла сім'я однокорінних або споріднених слів.

Працюючи над текстами рідною чи іноземною мовами, студенти виписують споріднені слова, визначають їх подібність чи спорідненість. Під

час таких занять студенти переконуються в тому, як легко й цікаво можна збагатити не лише свій словниковий запас, але й розвивати здатність «бачити», «відчувати» слова, уміння безперекладно правильно зрозуміти в текстах запозичені слова.

Зупинимося на ще одному шляху філологічного розвитку студента: це - знання етимології: пояснення походження якого-небудь слова, словосполучення, терміна. Тут викладач вузу чи вчитель школи може порекомендувати учням та студентам неодмінно користуватися словниками іншомовних слів, двомовними, тримовними, тлумачними словниками, латинськокомовними та грецькомовними.

Інколи слід використовувати зіставлення, порівняння. Наприклад, слово «Satz» стане зрозумілішим, якщо навести інші однокореневі слова: ерзац, абзац; слово fahren легше запам'ятається, якщо порівняти з ним слова української мови: фура, фурман; glänzen - порівн. слова «глянц, глянєць, блиск»; Pflug - плуг та інші.

Оскільки студенти вивчають різні предмети, то було б корисно розкривати значення назв наук, термінів з фізики, біології, хімії, математики, філософії тощо. Треба звертати увагу на те, що ці терміни раніше були загальноновживаними словами, якими позначали звичайні предмети або поняття. Це можна проілюструвати на прикладах, взятих з підручників, словників сучасних іноземних мов; такі загальноновживані слова італійської мови стали в інших мовах термінами: dieficit - недостача, incasso - виручка, agricoltura(it) – землеробство, accordo - згода тощо.

Розвиваючи філологічні знання студентів, ми збагачуємо їх світогляд, сприйняття ними явищ навколишнього світу, закріплюємо їх словниковий запас термінологічною лексикою.

Сучасні концепції викладання іноземних мов у середній та вищій школі. Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. – Вінниця, 2000. – С. 141-144.

№ 33.

2001 р. Стаття М. А. Тростогона «Система освіти у ФРН (в історичному розвитку)».

Сучасній системі освіти в Німеччині вже майже 70 років. Спадщина XIX століття щодо освіти була досить хаотичною: існували як «школи високого рівня», так і «народні школи». Лише під час існування Веймарської Республіки була створена обов'язкова для всіх дітей чотирирічна початкова школа («грандшуле») як складова частина восьмирічної народної школи («фольксшуле»). Закінчивши «грандшуле», дитина могла ще 4 роки залишатися в народній школі чи поступити до реальної школи (6 років) або в гімназію (9 років). Проте учні реальних шкіл та гімназій повинні були оплачувати своє навчання, тому лише незначна кількість дітей мала змогу

навчатися. Шкільна освіта через це стала об'єктом різноманітних реформ (педагогічних та політичних). США, Велика Британія, Франція, СРСР зразу ж після Другої світової війни взялися за реорганізацію системи шкільної освіти Німеччини. Американська комісія з питань виховання вже в 1946 році вимагала проведення якнайрадикальнішої реформи німецької школи, тобто створення рівних можливостей для всіх, обов'язкового відвідування школи всіма дітьми віком від 6 до 15 років, при цьому передбачалось створення єдиної для всіх школи до продовженого дня. Західнонімецькі політики, педагоги, промисловці продовжували захищати поділ загальноосвітньої школи на народну, реальну школу та гімназію.

Загальнонімецький закон 1920 року про початкову школу, в якому передбачалася обов'язкова єдина початкова освіта для всіх дітей, набув подальшого розвитку. Народна школа («фольксшوله») мала два ступеня: чотирирічну (самостійну початкову школу «грандшوله») та «хауптшوله» з п'ятирічним строком навчання. Термін «хауптшوله» краще перекласти як «основна школа», а не головна, як часто перекладають.

Набула подальшого розвитку реальна школа та гімназія, а нововведення «комплексна школа» («гезамтшوله») та орієнтовний ступінь - ні. Крім звичайних дев'ятих та десятих класів, існували ще дев'яті та десяті класи з підвищеним рівнем викладання, що давало змогу зразу ж перейти до навчання в «розширеній обершوله». Крім цих двох типів шкіл, існувала незначна кількість різних спеціальних шкіл, дитячих і юнацьких спортшкіл.

В обох частинах Німеччини існували досить різні думки про структуру шкільної освіти, хоч кількість навчальних годин на загальноосвітні предмети від першого до десятого класу була майже однакова. Години на працю в шкільному садку та огороді були лише в НДР.

Сучасна Німеччина складається з таких 16 федеральних земель: Бундес-Лендер, Баден-Вюртемберг, Баварія, Берлін, Брандербург, Бремен, Ханбург (Гамбург), Хессен (Гесен), Мекленбург-Форпоммерн, Нідерзаксен (Нижня Саксонія), Нордрайн-Вестфален (Північний Рейн-Вестфалія), Райнланд-Пфальц, Заарланд (Саар), Заксен (Саксонія), Заксен-Анхальт, Шлезвіг-Гольштайн, Тюрінгія.

Відповідно до конституції кожна федеральна Земля сама відповідає за планування та практичне здійснення народної та вищої освіти на своїй території. Конституція Німеччини гарантує свободу пересування та свободу вибору професії на всій території Німеччини. Для цього усі федеральні землі співробітничать між собою та з федеральним урядом. Відповідно до угод між федеральними землями була вироблена уніфікація основних структур шкільної освіти в усіх землях ФРН.

Шкільна освіта в Німеччині перебуває під контролем держави. Школи, як правило, є державними або муніципальними закладами. Існують також і приватні школи, що теж контролюються державою. Система управління школами триступенева. Вищий рівень управління - Міністерство

освіти та культури відповідної (даної) федеральної землі. Середній рівень - шкільний відділ при губернаторі – («регірунгс-президент», чиновник, призначуваний урядом Землі та відповідальний за «регірунгс-бецірк», тобто губернію федеральної землі) або незалежний від нього заклад під назвою «Обер-шкуль-амт». На чолі обер-шкуль-амта стоїть регірунгс-директор, а референтами в ньому є чиновники з титулами «обер-шкуль-рат» або «шкуль-рат» (рада школи).

Заклади під назвою «Шкуль-амт» відносяться до нижнього рівня управління; вони контролюють «грундшуле» та основні школи («хауптшуле»), а також спеціальні школи («зондершуле»): школи для дітей-інвалідів. В деяких землях ці заклади контролюють також реальні школи. Керівник «шкульамта» має титул «шкульрата» (шкільного радника).

Вчителі в державних та міських школах вважаються службовцями тої чи іншої (відповідної) федеральної землі або муніципальними (місцевого, переважно міського самоврядування: муніципалітету). Більшість з них входить до професіональних спілок, які захищають їх інтереси перед громадськістю, управлінським апаратом міністерства освіти та культури.

Крім того, в Німеччині функціонують такі профоб'єднання: Об'єднання німецьких учителів реальних шкіл, Німецька спілка філологів, Федеральне об'єднання вчителів шкіл професійного навчання та Федеральне об'єднання вчителів шкіл прикладної праці. Вони входять як члени до «Німецького об'єднання вчителів».

У 1969 році до Конституції ФРН була внесена стаття 91 б, за якою Федеральний уряд та уряди Земель можуть співпрацювати з питань планування освіти. Для цього Федеральний уряд та Уряди Земель заснували в 1970 р. спільні комісії з питань планування освіти. До комісії входять усі майстри освіти та культури федеральних земель Німеччини.

Щороку Комісія випускає кишеньковий довідник (біля 500 стор.) з інформацією про наявність місць у ВУЗах під назвою «Штудіен-унд беруфсвааль» (Де та на кого вчитися). Півмільйону екземплярів довідника роздаються безплатно в школах та вищих навчальних закладах. Комісія займається також іншими проблемами: діти іноземців, нові технології в сфері інформації та комунікації, охорона довкілля.

Унаслідок усіх реформ шкільної освіти перше місце серед усіх типів шкіл посіла реальна школа («реальшуле»). Після майже двадцятирічних дискусій та всіляких змін стабілізувалася гімназія. Верхній щабель гімназії, тобто 11-13 класи приваблює до себе все більшу кількість учнів, а комплексні та школи продовженого дня не набули значного поширення.

Вільна Демократична партія Німеччини (ВДП) вимагає рівноправної конкуренції шкіл різних типів, щоб батьки скрізь мали можливість вибору. Став центром суперечок між партіями також так званий орієнтовний ступінь. У 70-ті роки в більшості федеральних земель 5-ті та 6-ті класи були

оголошені перехідними або орієнтовним ступенем на шляху від початкової школи до гімназії, реальної школи або основної школи. Раніше до закінчення 4-го класу вчителі та батьки приймали радикальне рішення про подальший шлях учня. Став практично неможливим перехід від основної до реальної школи, а від реальної-до гімназії.

Тепер учень має можливість проявити себе в 5 та 6 класі, вчителі слідкують за його успіхами. І лише тоді приймають рішення про перехід учня до школи наступного ступеня.

Постійна комісія міністрів культури та освіти (Бремена, Нідерзаксена, Хессена) зафіксувала в 1974 році цей орієнтовний ступінь. В інших Землях орієнтовний ступінь організаційно є частиною гімназії або реальної школи. Майже усі партії Німеччини виступають за те, щоб прийняти закон про обов'язкову десятирічну освіту.

Система освіти в Німеччині складається з шести ланок.

1. Дошкільні заклади: дитсадки та інші заклади (де отримують елементарну освіту).

2. Початкові школи (грунд-шULE) - перший ступінь освіти.

3. Основні школи (хаупт-шULE), реальні школи, комплексні школи та гімназії (другий ступінь освіти I).

4. Старші класи гімназії, школи професійного навчання на виробництві тощо (другий ступінь освіти II).

5. Вищі навчальні заклади.

6. Навчальні заклади для підвищення кваліфікації.

Існуюча система освіти пропонує учням велику кількість курсів навчання, які дають змогу набути кваліфікації як загального, так і спеціального характеру (профілю). Набуті знання, здібності та навички повинні дати молодому поколінню можливість користуватися своїми правами й дотримуватися своїх обов'язків у суспільстві, де проживаєш.

Одним з основних завдань індустріального суспільства є забезпечення гарантійного співвідношення між системою освіти та системою зайнятості молодих людей в народному господарстві. Цими питаннями займається Комісія федерального уряду та урядів федеральних земель і публікує результати досліджень з питань попиту на ті чи інші професії.

Рівноцінність професійної та загальної освіти передбачає, що підвищенню кваліфікації шляхом професійної освіти надається таке ж значення, як і закінченню загальноосвітніх навчальних закладів. Зараз в Німеччині є можливість і право після кількох років трудової діяльності поступити до вузу. Для цього існують підготовчі курси або складання вступних екзаменів.

Батьки та школа. В Основному законі ФРН говориться: «Турбота про дітей, їх виховання є правом батьків та їх першочерговим обов'язком».

Держава ретельно перевіряє виконання батьками цих обов'язків. Школа та шкільна освіта перебувають під контролем держави. Про це записано в Конституціях Земель та Законах про школу кожної федеральної Землі. Слід підкреслити, що батьки та школа послідовно і серйозно вирішують проблеми виховання дітей.

Становище учня в школі. В травні 1973 р. Постійна конференція міністрів освіти та культур федеральних земель прийняла рішення про становище учня в школі: права окремого учня та виборних органів. Права учнів розглядаються в тісному зв'язку з правами вчителів та батьків. Кожен учень має право на інформацію, яка його стосується, право на участь вирішувати шкільні справи. Суть педагогічної ідеї про виховання полягає в тому, щоб учні мали змогу брати участь у житті суспільства та школи.

Приватні (вільні) школи - школи з обмеженим допуском. Основний Закон Федеративної Республіки Німеччина гарантує «право на створення приватних шкіл». На сьогодні їх нараховується до 6500, частина з них - школи-інтернати. Організаторами та керівниками таких шкіл є Римсько-католицька церква, євангельські церкви, всілякі об'єднання, фонди, а також приватні особи. У цих школах дотримуються традицій освіти, шкіл, ідеалів молодіжних рухів початку IX століття.

Іноземні учні в німецьких школах. У 1989-1990 році, тобто перед об'єднанням Німеччини, в загальноосвітніх та школах професійного навчання у ФРН було 930400 іноземних учнів, на 200000 більше, ніж на початку 80-х років. Переважна більшість іноземних учнів складалася з громадян Греції, Італії, Югославії, Португалії, Іспанії та Туреччини, з якої найбільше учнів в Німеччині.

Іноземні учні користуються тими ж правами та обов'язками, що й німецькі учні. Високу кваліфікацію можна здобути, коли опануєш німецьку мову. Для дітей іноземних робітників та службовців поряд зі звичайними класами існують такі форми навчання: підготовчі класи, предметні класи рідною мовою та ці ж класи німецькою мовою; інтенсивні курси, додаткові курси, додаткові уроки для невстигаючих. Такі школи існують у кожній федеральній землі. Тих дітей іноземців, які народилися в Німеччині та відвідували дитсадки, здебільшого з дитсадочка приймають у перший клас.

Викладання предметів для особливо обдарованих дітей. У Німеччині існує 9 організацій, які допомагають особливо талановитим студентам. Разом з тим у Німеччині не існує якоїсь спеціальної методики для виявлення та розвитку хисту, таланту. Правда, проводяться олімпіади, на яких діти можуть розкрити свій талант. Такі учні грають право на дострокове складання екзаменів.

Питання вибору професії. Значне місце при виборі професії, профілю, напрямку посідають консультації які узаконені урядами всіх

федеральних земель. У Німеччині, крім загальнопрофесійних консультацій (для старшокласників) основних та реальних шкіл, є спеціальні консультанти для інвалідів, абітурієнтів та студентів. Консультації ці організуються вузами, значну допомогу при цьому надають інформаційні центри самообслуговування. При бібліотеках існує велика бібліотека інформаційної літератури.

Шкільні підручники можна використовувати лише ті, що схвалені Міністерством культури та освіти. У кожній з 16 федеральних Земель міністерство схвалює декілька підручників з кожного предмета, що дає змогу вчителів вибирати, на його думку, кращий. Учні оплачують одну третю вартості підручника.

Різні типи загальноосвітніх шкіл. За останні 37 років кількість учнів основних шкіл зменшилася наполовину, а кількість учнів у реальних школах та гімназіях подвоїлася. Сьогодні приблизно одна третина школярів навчається в основних школах, дві третини - в реальних школах та гімназіях.

Охарактеризуємо стисло кожен тип школи.

Початкова школа - спільна для всіх перша сходинка шкільної освіти. Строк навчання — 4 роки (в Берліні - 6 років). Завдання початкової школи - дати дітям основи знань, які допомогли б їм продовжити освіту. При цьому завжди враховуються індивідуальні здібності та інтереси кожної дитини.

До першого ступеня шкільної освіти можуть належати також дошкільні дитсадки, підготовчі класи. Тут навчають читанню, письму рідною мовою, а на уроках під назвою «зах-унтерріхт» («Світ, в якому ми живемо») отримують знання основ майбутніх предметів (дисциплін): «Соціаль-кунде» («Людина і суспільство»). Історія, географія, біологія, фізика, хімія. Крім цього, викладаються: математика, релігія, музика, художнє виховання, ручна праця, шиття тощо, а також обов'язково – фізкультура. Усі предмети обов'язкові. Кількість уроків на тиждень від 20 до 30 (четвертий клас).

Закінчивши початкову школу, учні переходять у школу наступного ступеня – «Другий ступінь І».

Оптимальний вибір школи для учня визначається самою школою, бажанням батьків, рівнем шкільних оцінок та результатами вступних екзаменів.

Вчителі початкових шкіл здобувають свою кваліфікацію в педагогічних вузах, університетах чи комплексних вузах. Тривалість навчання не менше шести семестрів. Випускники складають державні екзамени, проходять підготовчу практику (півтора-два роки). Складають ще один державний екзамен.

Орієнтовна стадія – *п'ятий та шостий класи*. Програма цієї стадії та назва її у різних землях – різна. Ця стадія покликана дати батькам, учням та вчителям переконливу основу для рішення про перехід учня в школу

другого ступеня (5 та 6 класи).

Основна школа є обов'язковою для всіх учнів, які, закінчивши початкову школу, не пішли в реальну школу чи гімназію. Останнім обов'язковим класом цієї школи є дев'ятий. Інколи - десятий клас.

Мета основної школи – підготувати учня до продовження освіти в рамках другого ступеня (II), на шляху професійного навчання та відвідання загальноосвітніх курсів. Особлива увага тут приділяється ознайомленню учнів з робітничими професіями. Для всіх учнів обов'язковими є такі предмети: німецька мова, іноземна мова, математика, фізика, хімія, біологія, географія, історія, «арбайтс-лере» (світ праці), релігія, музика, художнє виховання, політика та фізкультура.

Вчителі основних шкіл здобувають свою кваліфікацію в педагогічних вузах або в університетах та комплексних вузах.

Реальна школа. Реальна школа становить другий ступінь (II), до якого входять 5-10 класи. Для учнів основної школи, які вирішили після закінчення 7 класу перейти до реальної, існує спеціальний трикласний варіант реальної школи. Учні, маючи високий рівень оцінок в атестаті про закінчення реальної школи, зобов'язані вивчати іноземну мову. В реальній школі пропонують на вибір кілька іноземних мов, учень повинен обрати одну з них. На відміну від цього в основній школі немає вибору, там майже скрізь учні вивчають англійську мову. Протягом тижня учні мають 30-34 уроки.

Реальна школа порівняно з іншими типами шкіл користується найбільшим авторитетом.

Учителі реальних шкіл набувають своєї кваліфікації в педагогічних вузах, в університетах чи в комплексних вузах. Тривалість навчання - не менше шести семестрів. Випускники складають державні екзамени, проходять підготовчу практику (1,5-2 роки), складають один державний екзамен.

Гімназії - це загальноосвітні навчальні заклади. Тривалість навчання, як правило, 9 років (класи з 5 до 13). Старші класи з 11 до 13 називаються «гімназіале обер-штуфе» (верхній ступінь) та належать до «верхнього ступеня II». Після закінчення гімназії випускник отримує атестат зрілості, який дає право вступу до вузу.

Характерною рисою гімназій є диференційований набір предметів для вибору учнем. Наприклад, кількість іноземних мов та черговість їх вивчення. В 9 класі учень має змогу вибору предметів певного напрямку (природничо-математичний, науково-економічний, художньо-музикальний тощо). Все це допомагає враховувати індивідуальний напрямок обдарованості широких кіл учнів.

З 1972 року діє угода Постійної конференції міністрів культури та освіти, за якою в старших класах гімназії запроваджена система курсів як

основних (провідних), тобто обов'язкових для всіх, так і індивідуальних курсів підвищеної важкості. До основних курсів та курсів підвищеної трудності входять: німецька мова, іноземні мови, художня творчість, музика, філософія, історія, географія, релігія, вчення про релігію, про суспільство, економіка, математика, фізика, хімія, біологія. До курсів не підвищеної важкості можуть включатися: педагогіка, психологія, соціологія, основи права, геологія, астрономія, статистика, технологія, обробка даних за допомогою ЕОМ та інше. Спорт, як правило, входить в основні курси.

Екзамени на атестат зрілості проводяться з 4-х предметів. Учень мусить показати добрі знання з названих дисциплін, а з обраних ним курсів підвищеної важкості - продемонструвати більш широкі знання. Екзамени проводяться усні та письмові.

Значення гімназій за останні роки значно зросло порівняно з реальними школами.

Вчителі гімназій набувають своєї освіти (кваліфікації) в університетах або в комплексних вузах.

Комплексна школа. До неї входять класи: з 5 по 10 (або 7-10), вона належить до «другого ступеня І». Мета цієї школи – поєднати під одним дахом усі школи другого ступеня І, разом з їхніми предметами, курсами, вимогами до випускних атестатів тощо. Ця школа готує випускників до переходу в навчальні заклади та курси професійного навчання другого ступеня (ІІ). Крім того, у багатьох комплексних школах існують курси навчання, що надають право вступу до вузу. Існує два види комплексних шкіл: кооперована та інтегрована. У кооперованій комплексній школі під одним дахом містяться: основна школа, реальна школа та гімназія. Організаційно, методично та дидактично вони незалежні одна від одної. Кооперована комплексна школа може мати спільне для всіх відділень педагогічне керівництво. Інтегрована комплексна школа аж до 10 класу не розрізняє окремих типів шкіл. Єдиним критерієм організації класів є вік учнів. В кінці 9-го та в кінці 10-го класу школа видає свідоцтва про закінчення школи.

Вчителі в комплексних школах набувають своєї кваліфікації таким же шляхом, що й вчителі шкіл традиційного типу (мова йде про вчителів основних шкіл, реальних шкіл та гімназій).

Спеціальні школи для дітей-інвалідів називаються «зондер-шULE», в них навчаються діти та підлітки, які через фізичні та розумові або психічні особливості не можуть отримати в загальноосвітніх школах необхідного підходу щодо виховання та освіти.

Окрім спеціальні класи існують у початкових та загальноосвітніх школах, а також окремі спецшколи з шестигодинним або продовженим днем, а також спецшколи-інтернати – майже 10 типів спецшкіл. За винятком шкіл

для психічно хворих дітей, усі спецшколи дотримуються навчальних планів загальноосвітніх шкіл (початкові, основні, реальні, гімназії), але користуються при цьому методами викладання та дидактичними принципами, які найкраще підходять до потреб школярів.

В деяких Землях намагаються якнайраніше залучити учнів спецшкіл до загальноосвітніх та забезпечити в них наявність відповідним чином підготовленого персоналу, здатного працювати з дітьми-інвалідами.

Учителі в спеціальних школах набувають своєї кваліфікації шляхом закінчення курсу підготовки вчителя початкової та основної школи, потім слідує додатковий курс навчання, який готує їх до спецпраці в спецшколі (не менше 8-ми семестрів) при відповідному вузі. Випускники-вчителі складають держекзамени, проходять підготовчу практику (півтора-два роки). Після цього складають ще один державний екзамен.

Професійна освіта в школі та на підприємстві. Закінчивши обов'язковий строк навчання (9-10 років), більша частина молоді (від 15 до 18 років) набуває професії. Процес навчання проходить паралельно школі професійного навчання та на підприємстві.

Школа професійного навчання – дуальна система «Беруфс-шULE» належить до другого ступеня II. Такі школи відвідують ті молоді люди, які вперше набувають професійної кваліфікації.

Закінчивши школу, учень без екзаменів отримує відповідне посвідчення, яке в поєднанні з посвідченням про успішне закінчення профнавчання на підприємствах («фах-арбайтер-бріф» або «гезеллен-бріф») - лист підмайстра (для підмайстра) - дає право для вступу в школу «фах-шULE»), яка дає професійну освіту більш високого рівня.

У школах професійного навчання працюють вчителі загальноосвітніх предметів та ті, хто висвітлює питання теорії відповідних професій і вчителі-практики, які прищеплюють учням навички, необхідні в обраних професіях.

Професійне навчання на підприємстві. Школи професійного навчання, як і усі школи та вузи відповідної федеральної землі, підпорядковані урядові цієї Землі, а навчання на підприємствах перебувають у віданні федерального уряду Німеччини. Навчальні плани шкіл професійного навчання складаються відповідно до вказівок уряду відповідної Землі, а навчання на підприємстві проводиться згідно з директивами федерального уряду.

Підприємство та учень укладають договір, за яким підприємство зобов'язується дати учневі знання та прищепити вміння та навички, достатні для оволодіння даною професією. Тривалість навчання – від 2-х до 3-х років. Мета такого навчання – дати кваліфікацію, необхідну і достатню для виконання всіх основних робіт в рамках даної професії. Відповідна ремісничо-промислова або торгово-промислова палата проводить заключний

екзамен. У тих, хто оволодіває професією фермера, часто екзамени приймає міністерство сільського господарства, інколи – сільськогосподарська палата.

На підприємствах учні прикріплюються до кваліфікованих робітників, які мають відповідний атестат. Робітник керує процесом навчання учня. Вік робітника повинен бути не менше 24 років, робітник повинен мати достатній досвід роботи (зі своєї спеціальності). Крім того, від нього вимагають володіння основами педагогічних знань. Такий робітник називається «аусбільдер».

Після закінчення навчання на підприємстві учні складають випускні екзамени з практичної роботи, усний та писемний. До екзаменаційної комісії входять: представники підприємств, робітники, а також вчитель (один або декілька) від школи професійного навчання. Успішне складення екзаменів є передумовою отримання кваліфікаційного атестата «гезеллен-бріф» (дослівно «лист» та «підмайстер») або «фахарбайтербріф», що дає право працювати за обраною професією та отримувати відповідну зарплату.

Технікум («беруфс-фах-шULE»). Школи цього типу близькі до нашого навчального закладу типу «технікум». Сітка годин у них від 30 до 35 занять на тиждень. Тут учень отримує не лише професійну освіту, але й загальноосвітні знання.

Школа типу «беруфс-ауфбау-шULE». Це школа професійного навчання підвищеного рівня. В цих школах навчається молодь, яка набуває професійної кваліфікації або уже має таку.

Школа типу «фах-обер-шULE» [надає] практичні професійні знання. Це дворічна школа, до якої входять два старших класи: 11 та 12. Приймають до неї тих, хто має атестат про закінчення реальної школи або рівноцінний документ. В цій школі набувають звань загальноосвітнього характеру, а також відвідують практичні заняття з даної професії. Атестат про закінчення цієї школи називається «предметний атестат зрілості». Він дає право вступу до вузу університетського рівня (типу), але тільки для вивчення відповідних предметів. Школи цього типу мають такі профілі-напрямки: інженерна справа, економіка, адміністрування, домашнє господарство, соціальні науки, художня творчість та дизайн, морська навігація та десятки інших.

В 11 класі протягом року чотири дні на тиждень учні отримують практичні знання та навички з даної професії. Не менше 8 годин на тиждень проводяться теоретичні заняття, навчання. Хто закінчив трирічний курс навчання зі своєї професії, може зразу ж поступити в 12 клас, де вивчаються загальноосвітні та специфічно-професіональні предмети по 30 годин на тиждень. Обов'язковими предметами є: німецька мова, вчення про суспільство, математика, природничі науки, іноземна мова, спорт.

Вчителі в школах «фах-обер-шULE» повинні мати кваліфікацію вчителя гімназії або закінчену вищу освіту природничого, наукового,

технічного чи науково-економічного напрямку, а також стаж роботи (багаторічний) з обраної професії (напрямку).

Гімназія типу «фах-гімназіум». Це навчальний заклад другого ступеня (II). Він призначається для тих, хто закінчив реальну школу або рівноцінний до неї навчальний заклад другого ступеня (II) та набув відповідної професії. Великої уваги тут надають розширенню та поглибленню знань в даній галузі. Випускник отримує предметний атестат зрілості. В усіх федеральних Землях існують такі напрямки: «економічні науки» та «інженерно-технічні науки».

Інші школи для тих, хто має професію. Це такі типи шкіл: беруфс-обершуле, технічна обершуле, фах-академія, беруфс-академія, колеж-шуле. Спільною рисою цих типів шкіл є те, що вони, враховуючи наявність в учнів професійної освіти, підводять до атестату зрілості.

Альтернативний шлях до атестата зрілості - вечірня гімназія. Вечірні гімназії та школи типу «колеж» є навчальними закладами так званого «другого шляху до атестату зрілості». Угода 1979 року про реорганізацію вечірніх гімназій створила основи, що дають змогу цим двом типам шкіл вийти на новий шлях розвитку й забезпечити порівняння з усіма іншими шляхами до атестата зрілості. До вечірніх гімназій та шкіл приймають людей не молодших 19 років, з закінченою профосвітою або не менше ніж з трирічним стажем роботи. У вечірній гімназії можна навчатися, не залишаючи місця роботи. Рівень підготовки вчителів у вечірніх гімназіях та школах такий же, як у гімназіях.

Школи фах-шуле поглиблення професійних знань. Школи цього типу розраховані на тих, хто закінчив основну або реальну школу та пройшов курс професійного навчання або має досвід роботи за спеціальністю. Ці школи поліпшують загальноосвітню підготовку учня й дають йому додаткові знання за спеціальністю. Тривалість навчання – 1-2 роки, інколи більший строк для тих, хто лише кілька раз відвідує курси.

Фінансування сфери освіти здійснюють федеральний уряд, федеральні землі, муніципалітети.

1. Жодна федеральна земля не збирає грошей за навчання в громадських школах.

2. Майже усі землі видають учням підручники та навчальні посібники за незначну частину їх вартості.

3. Усі землі за свій рахунок надають школярам автобуси для їх перевозу від дому до школи й назад.

4. Певній категорії школярів держава надає матеріальну допомогу.

5. Свідoctва та атестати про закінчення школи будь-якого типу, отримані в будь-якій з федеральних земель, визнаються на всій території Німеччини.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Abendgymnasium (вечірня гімназія) - дає можливість отримання атестата зрілості тими, хто вже розпочав працювати.

Abendhauptschule (вечірня основна школа) - дає змогу дорослим протягом одного року одержати знання, достатні для здобуття посвідчення про закінчення основної школи.

Abendrealschule (вечірня реальна школа) - дає дорослим протягом чотирьох семестрів знання, достатні для здобуття атестата про закінчення реальної школи.

Berufsaufbauschule (школа професійного навчання підвищеного рівня для молоді) - її відвідують паралельно з відвідуванням школи професійного навчання («беруфсшULE») або після закінчення строку обов'язкового відвідування школи професійного навчання. До програми входять спецпредмети за професією та загальноосвітні предмети. Атестат про її закінчення рівнозначний атестату про закінчення реальної школи.

Berufsfachschule («беруфс-фахшULE») - школа повного дня та цілого тижня. Тривалість навчання - не менше року. До школи приймають без професійної кваліфікації. Основне завдання: дати такі професійні та загальноосвітні знання, щоб випускник зміг скласти екзамени з однієї з визначених професій, яку можна набути лише в навчальних закладах.

Berufskollegs (школа типу «беруфс-коллеґ») - езуїтська школа (Kollegn) та професійна школа (Kolleg). Цей навчальний заклад дає професійну кваліфікацію протягом одного-двох чи трьох років. До цієї школи допускаються лише ті, хто має атестат про закінчення реальної школи або рівноцінний йому документ. Цей тип школи за певних умов дає *атестат зрілості для фах-хох-шULE*. Як правило, це школа цілого дня та цілого тижня.

Berufsoberschule (школа типу «Беруфс-обершULE») - школа повного дня та повного тижня лише для тих, хто має професійну кваліфікацію або атестат про закінчення реальної школи (або рівноцінний документ) та достатній досвід практичної роботи у відповідній галузі. Випускники отримують предметний атестат зрілості (тобто - з конкретної спеціальності), тривалість навчання - не менше 2-х років. «Беруфс-обершULE» в деяких «Землях» означає те ж саме, що й «фахгімназіум» в інших Землях (областях).

Berufsschule (школа типу «БеруфсшULE») - школи професійного навчання для молоді, для тих, хто вперше набуває професії або вже працює за трудовим договором. Завдання школи: дати учневі загальноосвітні та професійні знання, при цьому враховуються специфічні вимоги, які виникають у процесі навчання професії. Навчання триває протягом всього навчального року: від одного до двох днів на тиждень або декілька разів на рік по кілька повних тижнів підряд (навчання блоками). Під час навчання підтримується тісний зв'язок з процесом, навчання на підприємстві.

Berufsvorbereitungsjahr (рік підготовки до навчання професії). За цей час молодь, яка не отримала в даному році місця учня на виробництві (підприємстві), готується до трудової діяльності. Завдання: дати молодим людям основи теоретичних та практичних знань з обраної ними професії.

Fachakademie (школа типу «фах-академія») - навчальний заклад, який дає знання в сфері певної професії. У ній навчаються тільки ті, хто має атестат про закінчення реальної школи або еквівалентний документ. Тривалість навчання – не менше двох років.

Fachhochschulreife (атестат зрілості для фах-хохшULE) - дає право вступу лише до технічного вузу типу «фах-хохшULE» (рівень трохи нижчий від університетського) відповідного профілю.

Fachgebundene (предметний атестат зрілості) - дає право вступу до університету, але тільки для вивчення відповідного (обраного) предмета. Це право можна отримати, наприклад, у так званій предметній академії (фахгімназіум).

Fachgymnasium (школа типу «фахгімназіум») - у такій гімназії особлива увага звертається на здобуття знань, необхідних у сфері певної (відповідної) професії. До фахгімназіум допускаються лише з атестатами про закінчення реальної школи або мають еквівалентний документ. Випускники отримують предметний атестат зрілості з певної (відповідної) професії.

Fachschule (школа типу «фахшULE») - для вступу до школи необхідна відповідна професійна кваліфікація або достатній досвід роботи за спеціальністю. Навчання триває більше року.

Fachoberschule (школа типу «фахобершULE») - у такій школі навчаються лише ті, хто має атестат про закінчення реальної школи або еквівалентний документ. Тут отримують знання з теорії та практики з відповідної професії, а також знання загальноосвітнього характеру. Випускники отримують атестат зрілості для «фах-хохшULE» (див. вище).

Gesamtschule (комплексна школа) - поєднує три основних типи шкіл для дітей, підлітків та молоді до 19-ти років: основну, реальну школу та гімназію. Поєднання має місце в чисто організаційному плані (кооперована комплексна школа) або йде ще далі, змінюючи одночасно і зміст, і форму викладання.

Grundschule (початкова школа) – охоплює перших 4 роки (в Берліні – 6 років) шкільного навчання дітей; усі діти отримують основи знань та готуються до переходу в школу наступного рівня.

Gymnasium (гімназія) – це загальноосвітня школа для підлітків та молоді до 19 років. До неї діти переходять з початкової школи, інколи з 6 класу основної школи.

Hauptschule (основна школа) - охоплює, як правило, 5 років навчання в школі: з 5-го до 9 -го класу, в деяких землях - 6 років (з 5 до 10 класу). У

Баварії має місце поєднання початкової школи з основною. Така об'єднана школа називається «фолькс-шULE» («народна школа»).

Kolleg (школа типу «колег») - єзуїтська школа (первісне значення цього терміна). Це школа повного тижня та повного дня.

Kollegschule (школа типу «колег-шULE») - цей тип інколи поширений, головним чином, на землі Північний Рейн-Вестфалія. Він належить до другого ступеня (II), в ньому навчаються діти від 16 до 19 років. Тут пропонуються різні курси з різних предметів.

Orientierungsstufe (орієнтовний ступінь) - складається з двох класів - п'ятого та шостого, вони організаційно включені до складу шкіл наступного рівня або існують як самостійні організаційні одиниці. Фахівці говорять тут про орієнтовний ступінь, залежний чи незалежний від типу школи.

Realschule (реальна школа) - це загальноосвітня школа другого ступеня (класи: від 5 до 10 або від 7 до 10). В них навчаються діти після закінчення початкової або після 6 класу основної школи. Атестат про закінчення реальної школи необхідний, як правило, для вступу в школи професійного навчання підвищеного рівня. Він дає також право вступу до фахобершULE, фах-гімназіум, або до гімназії з додатковими курсами для тих, що прийшли з реальної школи.

Sonderschule (спеціальні школи для дітей-інвалідів) - це школи цілого (повного) тижня та цілого дня, з обов'язковим відвідуванням для дітей-інвалідів (мається на увазі інвалідність усіх видів, в тому числі й психічного характеру), а також для дітей з неблагополучних родин, навчання яких не може бути в достатній мірі забезпечено в звичайних школах та родинах. Крім того, існують також спеціальні реальні школи та спеціальні гімназії для інвалідів.

1. *Tatsachen uber Deutschland. - Die Bundesrepublik Deutschland. - Bertelsmann. - Lexikon Verlag. - 99.329-415. - Braunschweig. - Zedruckt in der Bundesrepublik Deutschland. - 1987.*

2. *Bildung und Wissenschaft № 1/1998. - Heratisgaber: inter Nationes. - D-53175 Bonn. - № 4. - 1998.*

3. *Bildung und Wissenschaft. - 133 N; 0172-0171. - 21. Juni 1994.*

4. *Bildung und Wissenschaft. - № 1. - 2000. - D-53175. - Bonn.*

5. *Bildung und Wissenschaft. - № 3. - 2000. - D-53175. - Bonn.*

Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. - Вип. 4. - Вінниця, 2001. - С. 163-170.

2001 р. Вінниця. – Стаття М. А. Тростогона «Поліглоти світу».

У мові народу відбивається його культура, побут, звичаї, історія, сучасне, минуле та майбутнє. Постає цікаве питання: скільки мов існує на Землі? Скільки людей, якої національності та якою мовою розмовляють? Дванадцять великих мов: китайська, англійська, хінді, російська, німецька, іспанська, японська, французька, бенгальська, малайська, португальська, італійська; 1200 мов припадає на американських індіанців, хоча їх всього 19 млн. З цього переліку можна зробити висновок: той, хто володіє великими мовами, може розмовляти з понад двома мільярдами людей нашої планети.

З найдавніших часів народи перебували у постійних зв'язках, намагалися порозумітися між собою, запозичали для себе все корисне й нове: в першу чергу – різні предмети та їх назви. Цим пояснюється наявність запозичених слів у кожній мові світу. З розвитком цивілізації, науки, техніки, культурного обміну процес взаємопроникнення мов особливо активізувався. У наші дні відбувається інтернаціоналізація словникового складу мов, передусім у таких науках, як медицина, ергономіка, біоніка, медійна освіта тощо. Це, звичайно, полегшує вивчення мов. Однак кожен знає, що опанування навіть рідної мови – дуже нелегка справа.

І все ж у всі часи були поліглоти, які володіли багатьма мовами. Зауважимо, більшість з них за професією – не мовники. Значить, і про це свідчать факти, до вивчення мов цих людей стимулювали потреби удосконалення в обраній професії та прагнення широкого оволодіння світовою культурою і, звичайно, інтерес, любов до мови. Але, безперечно, треба відзначити і наявність у них особливих природних даних.

Людиною з легенди називають італійського кардинала папу Римського Джузеппе (Йосип) Гаспаро Меццофанті (1774-1849). Про нього писав Джордж Байрон у жовтні 1821 року: «Я не пам'ятаю жодного з іноземних літераторів, кого б мені хотілося побачити вдруге, хіба що лише Меццофанті, це лінгвістичне диво, цього Бріарейя» (у грецькій міфології – гігант-чудовисько зі 100 руками та 50 головами, син Урана, Неба, та Геї, Землі).

Коли російський письменник Андрій Муравйов звернувся до папи Меццофанті із запитанням про точне число мов, які той знає, він написав йому слово БОГ на 56 мовах, в тому числі на 30 європейських, 17 азійських, 5 африканських та 4 американських. Деякі дослідники вважають, що він вивчив біля 200 мов [5]. Характерно, що Меццофанті ніколи не виїжджав за межі Італії. Народився він у сім'ї бідного столяра, мав чудовий слух. Багато мов вивчив він за підручниками та словниками. Після смерті кардинала залишилась ретельно підібрана лінгвістична бібліотека, яка нараховувала 140 граматик та словників з його позначками. Крім філології, Меццофанті захоплювався алгеброю, ботанікою; він добре знав історію літератури, німецьку поезію.

Розповімо про цікавий епізод, що стався з прибалтійським художником Кюгельгеном. Той зі своїм товаришем естонцем потрапив на прийом до папи. Сподіваючись, що в Італії ніхто не володіє естонською мовою, вони вголос обмінювалися своїми думками. Під час урочистої церемонії їм довелося проповзти через весь зал на колінах, щоб поцілувати папську туфлю. Приятель голосно сказав: «Плюнь йому на ногу...». Який же був їх подив, коли після закінчення церемонії підійшов до них папа Джузеппе Меццофанті й чистою естонською мовою зауважив: «Молоді люди, наступного разу будьте обережними».

Німецький археолог Генріх Шліманн (1822-1890) своє життя вирішив присвятити вивченню стародавнього світу, а для цього потрібно було знати багато мов. Слід зауважити, що в дитинстві в нього буда погана пам'ять, тому, щоб розвинути її, він щоденно заучував напам'ять по 20 сторінок прозового тексту. Спочатку Шліманн займався купецькою справою, керував та фінансував у 1870-1885 рр. розкопки Трої, Мікен, Тіра тощо.

Вивченням перших двох мов – французької та англійської – він займався два роки, пізніше, розвинувши феноменальну пам'ять, новою мовою він опановував за тижні, а то й дні. Так, російську вивчив за 6 тижнів. Іспанською мовою оволодів під час подорожі до Венесуели, до місця своєї нової служби. У цьому йому допомагала книжка іспанською мовою, яку він знав напам'ять кількома мовами. Щоразу, приступаючи до вивчення нової мови, він запасався новим перекладом цієї книжки.

Деякі з всесвітньо відомих лінгвістів діляться своїм досвідом, своєю творчою лабораторією щодо вивчення мов. Їхні думки, потасмні зізнання мають велике значення для тих, хто цікавиться мовами. До таких мовознавців належить Фрідріх Енгельс (1820-1895). Він з раннього дитинства дуже багато читав, читав усе, що потрапляло до рук. Усі науки він вичав лише за оригінальними творами та посібниками: знання з психології здобував за «Етикою» грецького філософа, універсального мислителя Арістотеля; знання з географії – зі щоденника Джеймса Кука (1728-1779), британського морського офіцера; латини навчився з промов Ціцерона, літературу вивчав за «Естетикою» Георга-Вільгельма-Фрідріха Гегеля (1770-1831), ботаніку – за «Натуральною історією» Бюффона Жоржа-Луї-Деклерка, фізику – за «Механікою» Ісаака Ньютона (1643-1727); стародавню історію – за творами давньогрецького письменника Плутарха, релігію – за книгами Біблії.

У школі та гімназії він прочитав в оригіналі твори Франсуа Рабле (1483-1553), оди Шіллера, трагедії В. Шекспіра (1564-1616), познайомився з творами Ернста-Теодора-Амадея Гоффмана (1776-1822), з творами англійського філософа Френсіса Бекона (1561-1626) тощо. Він нічого не брав на віру: все сам серйозно читав та перевіряв. «Краще шукати істину всю ніч, ніж потім сумніватися в ній все життя», - зазначав він. Відомий вислів «Геній – це старанність» повністю відноситься до праці, життя, навчання Ф. Енгельса. Його вчитель Філіп Шіфляйн так говорив про Енгельса: «Ви

тільки подумайте: йому лише 17 років, а він уже практично користується 15-ма мовами: стародавніми, французькою, англійською, італійською, скандинавськими, португальською, польською. Фрідріх – рідкісний поліглот, справжній мовний феномен». Вчитель історії говорив про нього: «Боже мій, яка безмежна пам'ять! І все це передається чистою грецькою мовою». Врешті зауважимо, що Ф. Енгельс розмовляв і писав на 12 мовах, читав на 20-ти [4].

До всесвітньо відомих поліглотів належить також Агатангел Юхимович Кримський (1871-1942). Батько його – білорус, мати – полька. Вищу освіту здобув у Москві, в Лазарівському інституті східних мов, а у 1918 р. був обраний академіком Української Академії Наук. Деякий час перебував в арабських країнах. Життя А. Кримського – суцільний трудовий подвиг, вартий подиву і найглибшої поваги. Загальнолінгвістична та спеціальна мовна ерудиція А. Кримського величезні. Він володів 60-ма мовами: усіма європейськими, східними мовами. Він написав підручники арабською мовою, за якими вивчали й вивчають арабську літературу [2].

А. Кримський відомий також як український поет – лірик, перекладач з арабської, перської, турецької, англійської, французької, німецької та інших мов. «У внутрішньому образі Агатангела Юхимовича гармонійно злились учений і поет», - говорив М. Рильський [3].

Згадаємо ще одне славне ім'я: Василь Якович Єрошенко (1899-1952). Народився він у селі Обухівка на Білгородщині в заможній селянській родині. У чотирирічному віці він важко захворів на кір, простудився. Богобоязлива бабуся понесла його в церкву, а мороз досягав 30 градусів. Піп «зцілив» його свяченою водою: хлопчику стало ще гірше: він осліп. Та у хлопчика виявився винятковий природний слух: з семи років він почав грати на гітарі й скрипці. У 1908 році він успішно закінчує московську школу-інтернат для сліпих й працює в оркестрі сліпих. З 1911 року він об'їздив багато міст Росії, пізніше працює в оркестрі при московському ресторані «Якір», де на нього звернула увагу одна вчителька іноземних мов. Від неї він довідався, що в Лондоні є Академія музики для незрячих. Брат цієї вчительки навчив Василя есперанто, яким хлопчик оволодів за 2 місяці. Цією вчителькою була рідна сестра Льва Толстого – Ганна Миколаївна Шарапова-Толстая.

У 1912 році Єрошенку вдалося поїхати до Англії, де він, відвідуючи коледж для сліпих, вивчив англійську мову, написав нею декілька дитячих казок, високо оцінених англійською критикою. Крім Англії, він побував у Франції, Індії, Бірмі, Сіамі, Китаї, пізніше – в Середній Азії, на Чукотці.

Російське товариство есперантистів посилає Єрошенка до Токіо, де він викладає есперанто в столичному університеті, оволодіває технікою японського масажу. Одночасно в японській періодиці з'являються його оповідання та вірші: він стає одним із найпопулярніших письменників «Країни Ранкового Сонця». У 1959-1961 рр. в Японії були видані й двічі перевидані його твори в 3-х томах.

У Бірмі Василя Яковича застала звістка про Жовтневу революцію. В ній бачив він втілення своїх мрій про щастя людей праці. Але тим більше сумно й страшно, що в рідній країні про нього дізналися лише через 10 років після його смерті, коли Білгородське видавництво надрукувало невеличкий томик його вибраних творів. В Японії ж його вважають класиком японської літератури, його ім'я навечно вписано в японській енциклопедії.

Василь Єрошенко вільно володів 17-ма мовами: англійською, французькою, німецькою, китайською, японською, бірманською, тайською, хінді, есперанто, туркменською, чукотською, пушту (афганська мова), італійською, іспанською, португальською, латинською, санскритом. В. Єрошенко скрізь залишав про себе добрий слід, тому завершимо розповідь про Єрошенка його віршем:

Запалив я у серці вогонь,
Хто здолає його загасить?
Ясне полум'я в грудях пала,
Доки дихаю – вогник горить.

Доки житиму – хай він буя,
Зогріває, осяює нас.
Мій вогонь – то любов до людей,
До свободи любов повсякчас ... [7, 226].

Ми зупинилися лише на деяких поліглотх, не згадавши славнозвісного Карло Тальявіні, який знав 120 мов, наших сучасників: Андрія Залізняка, який володіє 40 мовами; Пауля Арісте – професора, члена естонської АН, що створив унікальний опис граматичної системи й лексики 600 мов світу.

На закінчення наведемо цікаву думку інженера Е. М. Чернявського, який володіє 40 мовами. Він поділяє учнів, студентів, що вивчають мови, на 4 групи: до першої належать ті, кому вивчення іноземної мови приносить радість; до другої групи – ті, кому іноземна мова потрібна в їх роботі; до третьої групи – ті, які легко можуть опанувати мовою; до четвертої – ті, що вивчають мову лише для того, щоб скласти екзамен. Перша категорія вивчить мову у будь-якого вчителя, за будь-якою методикою та підручником. Четверта група учнів, студентів (а їх, на жаль, більшість) не вивчить мови ніколи.

Література:

1. Чертков Л. Лингвистическое чудо // Наука и жизнь. – 1969. – № 8.
2. Тельнюк С. Сторінками історії // Літературна газета. – 1966. – 20 грудня.
3. Агатангел Юхимович Кримський. Вибрані твори. – К., 1965.
4. Стефан Продев. Фред, або весна. – К., 1970.
5. Иностранные языки в школе. – 1984. – № 1.
6. Крымский, Агатангел Ефимович (1871-1941) // БСЭ. – М., 1953. – Т. 23. – С. 560.

7. Василь Єрошенко. Квітка справедливості. Легенди, казки, нариси, вірші, статті. – К.: Молодь, 1969.

8. Като Ломб. Как изучать языки. – М., 1978.

Особистість в культурі: Збірник наукових праць. – Вінниця, 2001. – С. 206-210.

№ 35.

2002 р. Вінниця. – Стаття М. Тростогона і Т. Лебедєвої «Терміни та запозичення в наукових працях І. Я. Франка».

Серед багатьох шляхів поповнення словникового запасу людини етимологічний – найбільш надійний, бо сприяє свідомому засвоєнню того чи іншого слова у вивченні не тільки рідної, а й іноземних мов. Слова-терміни іншомовного походження, використані в наукових та публіцистичних творах І. Я. Франка, можна поділити на дві групи: давні термінологічні та загальнозживані, що на перший погляд сприймаються як автохтонні, тобто такі, що постали на місці їхнього сучасного існування, та на нові запозичення, які виступають органічною складовою всіх мов та термінологічних систем різних галузей науки.

У статті аналізується лексика іншомовного походження наукових праць І. Я. Франка (XII-XX томи) [Франко, 1955]. Карткуванню підлягали іншомовні слова, що зберегли ознаки свого походження, а також ті, що адаптувалися в лексичній системі української мови завдяки словотворчим процесам. Для економії місця не будемо зазначати том та сторінку, бо вони вказуються в «Словнику» [Тростогона, 2001]. Наприклад, *авспіція* слово запозичене з латинської мови (із спостережень за польотом птахів), де мало п'ять значень: спостереження за польотом та крилом птахів, право на здійснення ауспіціїв, верховенство; влада, воля; знамення, ознака часу. *Абстиненція* - цілковите утримання від вживання спиртних напоїв, статеve утримання. Інші запозичення: *бенедиктин* (бенедиктинці) - католицький чернечий орден, заснований в 530 році Бенедиктом Нурсійським в Італії; *боніфікації* (поліпшення, надбавка), *майоризація* (використання більшості голосів для відхилення пропозицій меншості), *мізерія, мізерота* (польськ: бідність, нещастя та «бідна частина людей»); *мініатюрист* (той, що зображає мініатюри) та сотні інших. Іншомовні слова, як і власне українські, можуть утворювати словотвірні гнізда, які об'єднують всі спільнокореневі похідні:

<i>мораль</i>	моралізм	мораліст	моралістичний
	моральний	моральність	
	моралізатор	моралізувати	моралізування

Ці запозичення органічно ввійшли до словникового складу української мови завдяки префіксам та суфіксам українського походження,

серед яких найбільшу частотність використання виявляють префікс *най* та суфікс *аль*, *іш*: *найкомпетентніший*, *найконсервативніший*, *найпатетичніший*, *найгеніальніший*, *найелементарніший*, *найефективніший*, *найінтенсивніший*, *найінтимніший*, *найпопулярніший* та ін.

У наукових працях І. Франка нерідко натрапляємо на моделі слів із префіксом *напів*:- *напівактор*, *напівгумористичний*, *напівклоун*, *напівміфічний* тощо.

Серед досліджуваної лексики значну групу складають слова (іменники та прикметники) з часткою-префіксом *НЕ*: *неавтентичність*, *неандертальський*, *неартистичний*, *невмотивований*.

У наукових творах І. Франка зустрічаються слова з НЕО перекладають словами (букв.: *новий*, *молодий*): *неоромантичний*, *неокатолик*, *неологізм*. Зустрічається ряд слів зі словом *пан* (грец. «все»): *панславізм*, *панславіст*, *панславістичний*; *пантеїзм*, *пантеїст*, *пантеон*.

Назвемо ще декілька запозичених слів з творів І. Я. Франка: *параван* (*ширма*, *прикраса*), *парад*, *парада-канонада*, *парадний*. Префікс *пара*, що зустрічається у лексемах грецької генезис і означає суміжність, відступ, відхилення: *паралелізм*, *паралізувати*, *паралітик*, *параліч*, *парадокс*.

Слід зауважити, що майже всі термінологічні лексеми іншомовного походження вжиті І. Франком в їхньому науковому значенні. Наприклад, слова *парламент*, *парламентаризм*, *парламентний* (від фр. слова *parler* – говорити, загальна назва представницьких народних зборів, виборний законодавчий орган; *парцели* (XIX, 265) та сім'я споріднених з ним слів – *парцелювати*, *парцеляційний*, *парцеляція*, *парціалний* від фр. слова *parcella* (*parcelle* – буквально частинка, дрібне приватне земельне володіння (парцелярне – дрібне). *Парцеляція* – роздрібнення землі на малі ділянки; частковий, парцелярний (парціалний) – з польської мови *parcelacja* – розбивка землі, *parcelacyjny* - парцеляційний).

Слова *пассус* – місце в тексті, *пасаж*, щось незвичайне трапилось, може означати абзац, пропуск. *Патер* – батько – у нім. мові *фатер*, порівн. в рум. мові *патерностру* (фатер нострку = отче наш). Вживаючи слово *партіотерята*, І. Франко висловлював своє ставлення до «лжепатріотів».

У творах І.Я. Франка зустрічається лексика, що відноситься до сфери навчання, виховання, школи: *педагогіка*, *педагогія*, *педагогічний*, *педагогічно* тощо, інколи І. Франко замінює запозичені слова калькою-перекладом: *первотвір* (оригінал), *оригінал* (перводрук, первопис); книжне *перегрінація* – подорожування, *передкапіталістичний* (докапіталістичний).

У працях І. Я. Франка трапляється багато слів, пов'язаних зі словом *патріот* – спільністю кореневої морфеми: *патріот-ідеаліст*, *патріотенята* (з негативним відтінком), *патріотизм*, *патріотичний*, *патріотка*. Заслужують етимологічного пояснення слова *педагог*, *педагогія*, *педагогічно*. Слово *педагогія* грецького походження, воно складається з двох слів: *пед* (дитя) та *аго* (водити).

Високу частотність використання виявляють лексеми з префіксами ПРО, ПСЕВДО. Префікс *про* означає «для», «на боці», «в інтересах»: продукт, продуктивний, продуктивність, продукування, продукувати, продукційний, продукція, продуцент; з префіксом *псевдо* (від гр. слова ПСЕВДО обман, вигадка, помилка): псевдоетимологічний, псевдоісторичний, псевдокласицизм, псевдокритичний, псевдоклементини (clemens, -entis), м'який, погожий, тихий, ласкавий; псевдокритичний, псевдомузикальний, псевдонаука, псевдонауковий, псевдонім тощо.

Серед досліджуваної лексики чимало лексем на РЕ: *регулювати, регулюючий, регулямін* (устав, розпорядження, розпорядок), *регламент, регула* (правило, закон), *регулювати, регулюючий, регулярно, регуляційний, регуляція; редагований, редагуючий, редижирувати, редукувати.*

Аналізуючи етимологію багатьох запозичень польської генези, можна простежити її функціональні особливості на українському лінгвальному ґрунті. Наприклад, *рурка* в укр. мові виступає як діалектизм (трубка). Від слова *ентузіазм* зустрічаються такі похідні форми: *роzentузіазмований* (ентузіазм); *розпарцельований, розвойований, розгардіяш, безпорядок, суматоха* (сум'яття), *кутерьма* (гармидер).

Серед запозичень з польської мови, крім термінологічної лексики, І. Франком вживаються слова, які належать до побутових загальноживаних слів: *руптура* (грижа), *руркуватий* (трубчатий, трубчастий, рустикальний, книжн. сільський), *рутенець, рутинізм* (лінгв. українізм).

Серед запозичень на букву «С» зафіксовано також багато слів іншомовного походження: *сак* (дорожний мішок), в нім. мові *Sack* – мішок, куль; *сак, сачок* означають також конусоподібний мішок з сітки для лову риби. Слово *сальва* означає «залп» (орудійний, гарматний постріл). Слова *санскрит, санскритист, санскритський* походять від слова *sanskrit*, так називають мову стародавньоіндійської літератури, а санскритологами називають знавців санскриту. Слова *сендрал, сецесія* (відокремлення), *сецесіоніст* (відступник, відокремленець, сикофант (ський) – *шантажист, наклепник, сутяжник* (друге значення: вид хижих птахів). Слово *синедрион* в стародавній Іудеї (III ст. до н.е.) означало раду старійшин (збори, судилище). Слово *симонія* означає продаж чи купівлю за гроші церковного сану, церковних посад, воно походить від міфічного волхва Симона, який нібито просив апостолів продати йому дар творити чудеса.

Слова *соцініани* та *соцініанство* означало відокремлення від унітаріїв протестантської секти послідовників Лелія та Фауста Социнів (XVI ст.). Слово *ставропігія* (ставропігійський монастир, який безпосередньо підлягав синоду або іншій церковній владі (в Росії IX 7).

Мають багато похідних форм слова *стиль, фантазія*: стилізація, стилізовання, стилізувати, стиліст, стилістичний, стилістично; фантазувати, фантазмагорія (від. грец. *привид* та *говорю*: примарне, фантастичне уявлення про що-небудь; фантастика, фантастичний, фантастичність, фантастично,

фантастично-міфологічний, сентиментальний). Група термінологічних запозичень на букву «ф» значна за обсягом, вона нараховує 253 слова. Зупинимось на деяких з них, зазначимо джерела їх походження. Наприклад, слово *фабльо* (фр. *fabliau* від лат. *fabula* – байка, жанр якої особливо був поширений у Франції XII-XIII ст.). Словом *фабльо* називали сатиричні оповідання та вірші трубадурів – мандрівних поетів-співців XI-XIII ст. З часом слово *трубадур* стало вживатися з іронічно-негативним відтінком.

Запозичення *фацеції* (жарт, дотеп) походить від назви збірки *фацеції*, написаної у 1452 р. італійським письменником-гуманістом П. Браччоліні. Звідси пішло слово *фацеціоніст* – автор коротких оповідань сатиричного змісту.

Зустрічаються похідні слова від слова *федерація*: федералізм, федералісти, федералістичний, федерально-всеслов'янське, федеративний, федераційний, федеральний.

Терміни *філософ*, *філософ-індивідуаліст* вживаються також у кількох споріднених словосполученнях: філософ-індивідуаліст, філософічний – польське *filozoficzny* – філософічно-естетичні, філософія, філософствування, філософувати. Слова *фільварок*, *фільварковий* запозичені з німецької мови: (*Vorwerk* – означає хутір). Слово *форамініфери* має в лат. мові форму *foraman* (*foraminis*) – отвір та *fero* – несу і означає ряд найпростіших тварин класу саркодових - від *sarkode* (*Schleimtierchen* з грецької мови – плотський, тілесний) (клас безхребетних тварин), напр. амеби-паразити.

Часто зустрічається слово *форма* та похідні від нього: формалізм, формалістика, формалістичний, формат, формула, формулювання, формулювати, формулюючи, формуляр, формульований. Багато слів-латинізмів засвоїла польська мова, якою І. Франко володів як рідною, тому в його творах широко представлені полонізовані латинізми: форса (розмовне): гроші. Слово *Fort* запозичене німецькою та французькою мовами з лат. *fortis*: міцний, сильний (порівняй слово *фортеця*: в даньоримській міфології – богиня долі, талану, щасливого випадку). Слово *форум* - площа, двір, широкі представницькі збори, з'їзд, конференція набуло особливо в наш час великого розповсюдження. Слово *фраза* (грец. спосіб вираження, висловлювання) має декілька значень: речення, невелика частина музикальної теми; у фехтуванні – окрема, завершена фаза боротьби; гучний, але пустий вислів, як, наприклад, фразеолог, фразеологічний, фразеологія, фразерство, фразистий вжито переважно в переносному значенні.

Багато похідних слів від слова *хроніка* (грец.: літопис, час): хронікарський, хроніст, хронічні, хронологічний, хронологічно, хронологія. З 83-х запозичень на букву Ц назвемо тільки деякі, вжиті І.Я. Франком: *цензура*, *цензор*, *цензурний*, *цензурувати*; *центр*, *централізаційний*, *централізація*, *централізм*, *централізований*, *централіст*, *централістичний*, *централістично-московський*, *центральний*, *цивілізатор*, *цивілізаційний*, *цивілізація*, *цивілізований*, *цивілізуватися*, *цивільний*.

Слово *шаблон* німецького походження: Schablone означає зразок, за яким виготовляють вироби певного розміру та форми. Scheibe (шамбелан szambelan) – камергер (Kammerherr: придворне звання, чин у дореволюційній Росії). Шандар (жандарм), шарварок, шарварк szarwar – іст. шарварк – дорожня повинність; шовінізм, шовіністичний (від прізвища солдата армії Наполеона Shovin'a; польські слова szuwarг камиш, szuter щєбінь, щєбінка (нім. Jahrmarkt ярмарок; польське jaskinia – печера, лігво, грот, сховище).

У цій статті ми зупинилися лише на незначній кількості інонімів, зафіксованих у творах І. Франка, проте навіть з цих названих запозичень можна переконалися в багатстві лексику, яким користувався у своєму житті великий син українського народу, письменник, поет, вчений та громадський діяч І.Я. Франко.

Література

1. Грінченко Б. Д. Словар української мови (Словарь украинского языка). – К.: Вид-во АН УРСР. – 1958-1959. – Т.Т. 1-4.
 2. Большой немецко-русский словарь в 2 т. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1969. – Т.Т. 1-2.
 3. Латинско-русский словарь. – Состав. И. Х. Дворецкий и Д. Н. Корольков. – М.: Госиздат иностранных и национальных словарей, 1949.
 4. Полный толковый словарь всех общепотребительных иностранных слов / Составитель Н. Дубровский. – М., 1905.
 5. Словник іншомовних слів / За ред. акад. АН УРСР О. С. Мельничука. – К., 1985.
 6. Тростогон М. А. Словник іншомовної лексики наукових та публіцистичних праць І. Я. Франка. – Вінниця: Континент-Прим, 2001.
 7. Dymitr Hessen. Ryszard Stypula. Welki slownik polsko-rosyjski. Okolo 75 000 hasel. – Warszawa-Moskwa: Panstwowe wydawnictwo wiedza powszechna, 1967.
 8. Франко І. Я. Твори. – Т.Т. XVI-XX. – К.: Держ. вид-во художньої літератури, 1955.
- Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія. – Вінниця, 2002. – Вип. 4. – С. 75-79.*

№ 36.

2002 р. Тернопіль. – Стаття М. Тростогона «Стан і розвиток медійної освіти в Німеччині».

Протягом 1999-2001 років у Німеччині багато уваги приділялось забезпеченню навчальних закладів інтернетом. Якщо в Канаді до нього підключені 80% шкіл, в США – 60%, в Нідерландах – 40%, та в Німеччині – лише 12%. У 1999 р. заснована ініціатива Д-21 – об'єднання підприємств, які

намагаються забезпечити Німеччині провідне місце в глобальній інформаційній епосі. Абревіатура Д-21 означає «Прорив Німеччини в XXI століття». У минулому році медійна освіта посіла в Європі провідне місце. Слово «інтернет» означає «національно-освітній центр телебачення та радіо // Inter-National Educational Television and Radio Center (по-німецьки: Rundfunk-und-Fernseh-Gesellschaft der USA).

Правда, не всі вважають, що німецькі школи технічно відстали щодо оснащення їх комп'ютерами й інтернетом. Журнал «Der Spiegel» («Дзеркало») в №42 (жовтень 1999 р.) заперечив це відставання, а в журналі «Die Zeit» була надрукована стаття «Багатообіцяючий інтернет», де підкреслювалось, що дискусії про інтернет і комп'ютери відвертають увагу школи від проблем педагогічних завдань. У статті висловлюється думка про те, що люди не можуть жити без пророкування, без надії на краще. Зараз накреслюються контури нових обіцянок щодо врятування та спасіння. Це – Інтернет. («Die Zeit» №14, 2000). Такі й подібні думки про майбутнє висловлював у свій час Й. В. Гете в бесіді з Еккерманом, літературознавцем, ученим (1792-1854). Йоганн Петер Еккерман опублікував свого часу чудові спогади «Розмови з Гете». В них говориться: «Зі швидкістю бурі сучасне мчить назустріч сухому механізму; ми не можемо зупинити його ходи, проте нам не можна дорікати, якщо ми намагаємося визначити для нас самих та наших близьких земне містечко та будемо обережати цей острів як якомога довше від індустріальних хвиль, що проносяться повз нас». Сьогодні слово «глобалізація» також асоціюється з урівноваженістю культурних зв'язків, з вирівнюванням культурних відмінностей.

Повна телефонізація в Німеччині настала лише в 70-ті роки: телефон став засобом щоденного спілкування.

Використання індивідуальних та комунікаційних технологій формується, здебільшого, під впливом географічних та кліматичних особливостей країни, густоти населення, інформструктури й культури країни.

Останнім часом у Німеччині зростає обсяг користування інтернетом: в жовтні 1999 р. близько 9,5 млн. німців, що становлять майже 15%, хоча б по одному разу виходили в інтернет. Чим молодша категорія людей, тим частіше вона користується інтернетом: люди 20-29 років складають в інтернеті 28,1%, 40-49 – 15,5%, 50-ти років – лише 7,1%. 58,9% користувачів інтернету мають середню або вищу освіту. Середня тривалість виходу в інтернет приблизно біля 53 хв. На сьогодні майже 10 млн. жителів Німеччини надіються через півроку забезпечити собі можливість користуватися інтернетом. Інформаційна технологія прискорює загальний ритм життя й охоплює усі його сфери. Опір процесу модернізації зрештою стає ретроградною утопією, за якою жаліють люди з відсталими поглядами. Варто зауважити, що люди дуже часто на все нове реагують негативно, порівнюючи більш спокійне життя своїх предків із сучасними катаклізмами. Як говориться в прислів'ї: неознаність, невідання приносить людині спокій.

Проте таке становище – це лише самообман. Німецький філософ та соціолог Георг Зіммель (1858-1918), пишучи про життя великого міста, зазначав: «Інтелектуальний характер духовного життя великого міста» перебуває в «глибокому протиріччі з життям у провінції та на селі, з більш повільним, звичним ритмом її чуттєво-духовного способу життя». Соціолог Ноберт Еліас, говорячи про «цивілізацію», зауважує, що вона досить корисна, але цінність її – лише другої категорії, що вона охоплює лише зовнішній бік людини, лише поверхню людського життя. Тим часом для самовираження, самоінтерпретації, для вираження гордості за власні досягнення, для вираження національного характеру в німецькій мові використовується слово «культура». Уже давно відомо про існування тісного зв'язку між культурою та культурними технологіями. Для обчислення надто складних операцій потрібні допоміжні інструменти: рахівниця, папір, олівець, обчислювальні машини або комп'ютер. Культурна революція, прогрес пов'язані з еволюцією технічних засобів. Це стосується також можливостей естетичного вираження, в чому сприяв комп'ютер не лише в музиці та образотворчому мистецтві.

В журналі «Die Zeit» №28 / 1997 розповідалося, що ще 200 років тому педагоги визнали особливе значення грифельної дошки для навчання письма. Вона викликала задоволення тому, що все на ній написане можна було зітерти, як при використанні сьогодні комп'ютерів та інтернету, що міцні знання – це в першу чергу – справа духу, а не технічних засобів. Віддаленість німецького поняття «Культури й техніки» (від техніки) допоможе також протистояти ототожненню будь-якого технічного розвитку з прогресом, допоможе в умовах інтернету не залишити поза увагою традиційних культурних технологій.

Природне та компетентне користування мультимедійними технологіями й інтернетом стає провідною кваліфікацією, що забезпечує доступ до робочого місця та участь у різних сферах життя. В цьому плані сьогодні існує широкий громадський консенсус, який без медійної компетенції був би неможливий. Як усе нове, що виникає, медійне виховання було кон'юктурним лише на початкових етапах, коли ця тема обговорювалась у літературних рубриках газет і журналів. Коли ж засоби інформації стали звичайним явищем, то інтерес до них почав зникати, особливо до питання медійного виховання. Якщо ж суспільство називають інформаційним або суспільством знань, тоді безумовно в центрі цього визначення переважають інформаційні технології. Звідси впливає думка: формування медійної компетенції посідає чільне місце в модернізації школи і медійною компетенцією займаються не лише експерти-педагоги, а переважно економічні та політичні структури. Отже, масові інформаційні технології (засоби масової інформації) стали вживатися в усіх сферах життя.

Використання комп'ютерної техніки дає змогу забезпечити єдиний підхід до колись розділених, відокремлених сфер, вимагає інтегрованої концепції для формування медійної компетенції.

Напрямки медійної педагогіки

Батьки та педагоги повинні проводити цілеспрямовані бесіди про безпеку, яка виникає під час користування інформаційними засобами, варто також залучати юридичні засоби для контролю за інформаційними технологіями. З 70-х років традиційні технології, відштовхуючись від питання «Що робить інформаційна технологія з людиною?», сформували питання «Що робить людина з інформаційною технологією?». Сьогодні ідеально-типові медійно-педагогічні концепції дотримуються такої схеми: підлітки повинні усвідомити, якими мотивами вони керуються, дивлячись телевизор, яку функцію виконує телебачення в їхньому щоденному житті. Підлітки мають оцінити, якою мірою використання інформаційних технологій задовольняє їхні потреби.

Культурно-аналітичний підхід

Він передбачає: цінності й норми суспільства відображаються в змісті масових інформаційних технологій. Для ліквідації некомпетентності необхідно оволодіти специфічними для інформаційних технологій кодами, які б допомагали розшифрувати й розуміти повідомлення, що передаються за їхньою допомогою. Мета такого підходу – поглиблення диференціації та інтенсивності сприймання, зокрема вироблення критичного ставлення до медійної дійсності, яка оточує нас.

Швидкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, використання технічної апаратури може привести до витіснення безпосереднього спілкування, прямих контактів із людьми та навколишнім середовищем. Щоби цьому запобігти, треба розвивати у молоді комунікативні здібності, прищеплювати інтерес до інформаційних технологій і техніки, створювати можливості для індивідуальної активності, творчості.

Освітньо-теоретичний підхід

Він передбачає усвідомлене сприйняття відповідних процесів. У цьому розумінні медійна педагогіка не є окремою дисципліною чи додатковою пропозицією: усі дидактичні дисципліни мають зважати на те, яким чином сприймається та засвоюється дійсність через інформаційні технології.

Медійне виховання

Дискусії про медійне виховання розпочалися з появи кіно. Проте вже в перші місяці 1912 року, коли з'явилося кіно, штутгартські викладачі в «Тезисах щодо кінематографічного питання» вимагали створення загального демонстраційного залу в одній із шкіл міста, який поряд з іншими чудовими засобами унаочнення – фото, мікроскопічними демонстраціями, експериментальними лекціями – також повинен давати можливість для кінематографічних демонстрацій. Після появи телебачення в 50-ті роки медійно-педагогічна дискусія пройшла через різні етапи. Сама медійна педагогіка завжди реагувала на технологічні та суспільні перетворення, а також на нові дискусії в наукових, педагогічних, політехнічних колах.

Унаслідок цього проходить процес зменшення їх значення, інтеграції та зміни. Аж до 90-х років у центрі уваги була дискусія про телебачення як основну суспільну інформаційну технологію, хоч у сфері молодіжної культури значну роль відіграють також радіо та музика.

Нові інформаційні технології та впровадження початкової інформаційно-технічної освіти

На початку 80-х років нові інформаційні та комунікаційні технології стали в школі панівною темою. Бурхливий розвиток мікроелектроніки призвів до «третьої промислової революції», або до переходу від індустріального до інформаційного суспільства.

У грудні 1958 року Комісія Федерації та федеральних земель із планування освіти та сприяння дослідженням (Bund-Länder-Kommission für Bildungsplanung und Forschungsförderung – BLK) прийняла «Рамкову концепцію про інформаційно-технічну освіту в школі та системі професійного навчання».

Основними напрямками інформаційно-технічної освіти є узагальнення та систематизація досвіду, набутого учнями в контакті з інформаційними та комунікаційними технологіями, розпізнавання їх основних структур, засвоєння простих форм їх застосування; оцінка шансів та ризику, пов'язаних з інформаційними та комунікаційними технологіями; засвоєння критеріїв для самостійної оцінки, прийняття рішень та дій у тих ситуаціях, в яких названі технології відіграють значну роль і, таким чином, вироблення раціонального ставлення до них.

На основі цих освітньо-політичних настанов у федеральних землях були проведені модельні іспити (випробування) з розробки та випробування навчальних концепцій та матеріалів. У 1987 р. Комісія Федерації та федеральних земель із планування освіти та сприяння дослідженням схвалила «Загальну концепцію інформаційно-технічної освіти», яка містить центральну вимогу – всі учні повинні отримувати початкову інформаційно-технічну освіту.

У більшості федеральних земель відбулося обов'язкове запровадження початкової інформаційно-технічної освіти в старших класах першого ступеня шляхом інтеграції (поповнення, відновлення, об'єднання, асиміляції, зближення) в програми існуючих предметів, наприклад, у формі етапів чи проектних занять. Таким чином, початкова інформаційно-технічна освіта набула якісно нового рівня обов'язковості.

На цьому етапі в шкільній практиці переважала робота із стандартним програмним забезпеченням: на заняттях вивчали будову та функціонування комп'ютера. Потрібно було б також осмислити наслідки нових технологій для суспільства, опираючись на конкретний досвід занять. Тоді ще не йшла мова про проведення занять із використанням комп'ютера та навчання за комп'ютером, за винятком застосування програм-стимуляторів.

Загальна концепція медійного виховання

У 1996 році Комісія Федерації та федеральних земель із планування освіти представила рамочну програму «Медійне виховання в школі». В ній відзначалося, що інформаційні технології «перетворилися в самостійний світ виховання та освіти, на що повинна відреагувати школа, як класична система організації освіти». Комісія вимагала від федеральних земель створення ефективної та міцної системи медійного виховання. Основна вимога полягала в розробці інтеграційної концепції, яка мала торкатися всіх інформаційних технологій – від книжок (підручників) через аудіовізуальні технології до комп'ютера – та об'єднати в минулому розрізнені концепції «виховання читання інформаційного виховання або початкової інформаційно-технічної освіти».

Конференція міністрів культури (12 травня 1995 р.) опублікувала заяву «Про місце медійної педагогіки в школі», в якій говорилося про необхідність значного зміцнення медійної педагогіки та інтегрованого підходу. Про це мова йшла також у постанові Конференції міністрів культури (лютий, 1997 р.) «Про нові інформаційні технології та телекомунікації у сфері освіти». Підкреслювалася думка про необхідність інтенсивного осмислення структур, їх взаємозв'язків, змісту й мети інформаційних технологій в усіх сферах освіти, оскільки впевнене майбутнє життя у світі з інформаційними технологіями можливе лише за умови диференційованих знань про їх основи. Особлива небезпека може виникнути тоді, коли молодь, учні будуть користуватися інформаційними технологіями, не розуміючи, в чому полягає ризик, бо за межами школи вони також використовують інформаційні засоби. Тому школа має відігравати роль ремонтантної майстерні, яка оберігає дітей від шкідливого впливу інформаційних технологій на заняттях.

Медійно-педагогічні вимоги сьогодні ставляться перед економічними структурами. На перше місце впливає уміння критично сприймати й оцінювати принцип дії інформаційних технологій, здатності вести пошук, диференційовано оцінювати й самостійно обробляти інформацію.

Лише в умовах «нової культури навчання» нові інформаційні технології набувають якості нових інструментів, здатних створити численні можливості для диференційованого, мотивованого, творчого, нового навчання не лише в професійному та приватному житті, а й у школі. Постала потреба у таких формах роботи, які забезпечують самостійну (індивідуальну) та спільну працю з іншими людьми, на підставі даних інформаційних технологій.

Сьогодні за допомогою цифрової чи аналогової, фото – чи відеокамери, сканера, звукової графічної відеокарти та відповідного програмного забезпечення можна інтегрувати й обробляти найрізноманітніші види інформації: у формі фотографій, віршів; відеокліпів, інтерв'ю, оповідей у малюнках, мультіплікацій, семплерів (англ. Sampler має кілька значень – шаблон, зразок, модель), колажів (фр. collage) із різних матеріалів: папір,

тканина, фото; з малюнків, креслень (складений, склеєний малюнок) зображень, коміксів тощо.

Якщо вдуматися в усі види занять та праці вчителів з учнями, то медійна педагогіка існувала ще в 20-ті роки: трудові школи, навчання за допомогою самостійної роботи.

Медійна компетенція передбачає професіональний аспект навчання протягом всього життя. Адже одне з основних завдань школярів у школі – «вчитися навчання». В цьому випадку в школі діти мають навчитися навчання з допомогою інформаційних технологій, бо їх значення для навчання буде зростати протягом усього життя кожної людини.

Про медійне виховання, інформатичну освіту, комп'ютерну інтеграцію інформаційних технологій можна довідатися з книги «Про інформатичну освіту та медійне виховання», яка з'явилася в 1999 р.

Школа зможе виконати своє виховне й освітнє завдання в інформаційному суспільстві лише при орієнтації на життєву дійсність дітей, пам'ятаючи: які зміни спричиняє розвиток інформтехнологій у соціалізації (залучення індивіда до системи суспільних відносин) дітей та підлітків; як змінюється навчання під впливом розвитку інформаційних технологій; яким чином розвиток інформаційних технологій позначається на вимогах до процесу навчання? як їх розвиток впливає на роль викладача тощо; яким чином сам предмет бере участь у розвитку інформаційних технологій; в якому обсязі в них представлений традиційний зміст предмета?

Інформтехнології можуть забезпечити нову культуру навчання: навчитися навчання протягом усього життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bildung und Wisseneschaft. - №1. – 1998. – С. 3-31.
 2. Bildung und Wisseneschaft. - №1. – 2000. – С. 3-43.
 3. Bildung und Wisseneschaft. - №3. – 2000. – С. 3-66.
 4. Primar № 4. 1993. Zeitschrift fur Deutsch als Fremdsprache im Primarschulbereich: Fotos, Filme, Folien, Figuren, Comics. – С.1-64.
 5. Handlexikon in Zwei Banden. – Veb bibliograisches Institut Leipzig, 1984. – С. 133, 436, 1259.
 6. Tatsachen uber Deutschland. – Lexikon Verlag. – 1989. – С. 328-1404.
- Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2002. - № 2. – С. 95-99.*

ЧАСТИНА ІІІ. ПОЕТИЧНА СПАДЩИНА М. А. ТРОСТОГОНА (ВИБРАНЕ)

Ото приходиться в житті затанцювать і в решеті... (байка)

В болоті й крові по коліна
Зібралась братія Берліна:
Тут Гітлер був – звірюка, підлий кат,
І Гебельс - мавполюд - це його брат,
І тупорилий Герінг,-
Як відгодований на фермі мерин
Та Гімлер, мов ведмідь з печери...

Ну, словом, всі на літеру «Ге»...
І заговорили про таке:
«Ми в 41- шім маршем йшли
Простори звоювать великі;
Хоч часто в крові була пика
Та ми усе вперед повзли,-»
Почав отак слюнявий Гітлер,
Розхрестаний, як п'яниця на вітрі...

«Бувало бігли ми фокстротом,-
Почав підбрехач Гебельс,
Бо вірили ми в тебе.
Та з того що?... Арійці потім
На вальс і танго перейшли,
Пізніш товклись на місці
І трупами дороги занесли,
Конали не в одному місті.

Тоді щодень, щорік,
Та все - цурік...»
Та раптом змовк довгоязикий,
Бо Гітлер ткнув його у піку.
А Гітлер й Герінг – дугиші-мовчать:

Про що їм говорить і як почать?
«У Сталінграді і Орлі,
Під Каневом і Кишиневом
Всі німці згнили у землі,
Як покидьки дешеві.

Дають нам жару руські в Буді,
Що в пеклі гірш, мабуть не буде.
Ну, а в Пешті – прикінчити до решти.

Потанцювали так ми на Дніпрі,
Що вирвались лиш наші тіні.
А що буде о тій порі,
Як затанцюємо в Берліні?...»

Замовкли всі і посумніли...
Та що, злодюги, вам робить?
Могли ви кашу заварить,
То треба, щоб і з'їли.

Ото приходиться в житті
Затанцювать і в решеті...
м. Вінниця.

Сталінським шляхом. – 1945. - № 12. – 28 лютого.

Удар за ударом

Немає Сілезії, Рура...
Фашистська зараза похмура
В підвали ховається скрито –
Та скрізь буде нами розбита.

Останній в Німеччині блазень –
Це Гітлер – пройдисвіт капутний.
Не хоче конати відразу.
Шукає підтримки безпутний.

Піднятись на небо бажаєш,
Щоб ангелом звідти явитись?
На небо таких не пускають, -
Уб'ють кровопивцю – бандита.
Пропаде і тїнь з тебе, ворог, -
Зітремо тебе ми на порох.
1945 р.

Сталінським шляхом. – 1945. - № 23. – 5 травня.

Радість перемоги

Сади стоять в задуманій красі,
Стрічають радість величаву.
На вулицях зібралися усі,
Кому цей день дорожче слави.
9 травня – свято. Серце, вір:
Віднині мирна праця лине.
В безодню кинутий триклятий звір,
Що хтів життя спинить невпинне.
Життя, життя – твій успіх бачу я
В обличчі хлопчика малого;
В устах народу – щастя течія...
О, день великий Перемоги.
Віднині небо шовком голубим
Над нами висітиме вічно.
І кожен день наш вкладом дорогим
Вшануєм пам'ять героїчних.
Увічниться в сяєві століть
Наш стяг Свободи й Перемоги,
Бо правді знов рости, брехні ж – зітліть!
Щоб сонцем сяяли дороги.
Привіт, земля моя! Хвала тобі,
Що ти багатирів родила,
Що ти у цій надлюдській боротьбі
Життя і працю захистила.
Сталінським шляхом. – 1945. - № 26. – 16 травня.

З'явилися деякі «пророки»

Японський журналіст Токутомі, що проливає сльози по причині краху Гітлера, заявляє: «Якби Гітлер не почав військових дій проти Радянського Союзу і всю свою бойову силу зосередив на Західному фронті, він, мабуть, досягнув би своєї персональної мети». (З газети «Известия» за 13 травня 1945 р.).

З'явилися деякі «пророки»
Країн сусідніх з нами,
Що брехні захищають
І дружать з ворогами.

Німеччину на всі лади
Вони словесно вихваляли,

Покіль не сталася біда
І німці зброю склали.

Дурні вони, неграматичні,
Такі і їх пролазки,
Що рвуть зв'язки дипломатичні
Після її ... поразки.

В Японії з'явивсь якийсь удав,
Що, як сліпий, вороже:
«Якби на Захід німець сили дав,
То уцілів би може.»

Так ворожила жаба за селом,
Де пасся віл. Вона із ним
Рівнялась розміром своїм.
Якби не лопла, то була б волом.
Сталінським шляхом. – 1945. - № 28. – 23 травня.

Я. М. Рекруту
письменнику, кореспонденту, давньому другу

На Кривошеїнському плесі
Сидить рибак без капельки питва
І думає, що це він десь в Одесі...
А кругом нього – із жінок братва!

На жаль ведуть Тебе до Сниводи лиш сни,
До тих травою вкритих берегів,
Де вільхи й верби та могутні ясени
Й стрункі кущі Петрових батогів.

Забув, мабуть, який смачний бував щавель,
Коли у хаті не було що їсти...
(Худенький, з вудкою ходив; як журавель),
Бо з хати все давно забрали активісти.

Жили і росли ми у праці безплатній,
Забулося наше злиденне дитинство,
Сміялись з портретів вожді...
Лісі й патлаті
Й залишили нам одне тільки свинство...

Життя пройшло, як води крізь загату...
Так, наче й не було життя.
Лише вві сні почувеш голос мами й тата
Та стогін їх з далекого буття...
Особистий архів А. М. Тростогон.

І. Г. Шульзі
професору, доктору історичних наук

Талантами багата Черкащина – земля:
Хай славиться в віках село Верещаки.
В якому народився вчений наш Ілля,
Замріяний, закоханий, стрункий.

Він поєднав в собі жадобу до наук,
Любов до слова, до ІСТОРІЇ, подій.
Щоденно пізнає він радість творчих мук,
Бо щастя бачить в творчості, в труді.

На жаль, є в нього низка прикрих вад
(Він сам це досить часто визнає):
Не любить молодиць, не любить і дівчат,
Крім того, ще й не палить і не п'є.

І все ж – хай з ювіляром нашим вічно буде
Весна квітуча, сонце, плинність рік,
Нехай міцне здоров'я й добрі люди
Його оточують повік.
Особистий архів А. М. Тростогон.

Ю. І. Попу
доценту, кандидату історичних наук, мовознавцю

Серед рівнин і луків Закарпаття,
Неподалік од Латриці-ріки,
В селі Страбічево, багатім на латаття,
Пройшли Юрка дитячі роки.

Він пас корів, в садки сусідські лазив,
Уроки вчив, сховавшись в бур'яні,
Нікому не прощав ніякої образи
І мамі помагав щоліта й навесні.

Сусіди, правда, кажуть, що наш Юрик
Слухняним був лише з лица,
Ганяв по двору гуси й кури,
Кидав грудками в огорожі й мури,
А ж поки не угледів в батька ремінця...

Все далі й далі нас роки відносять:
І юність й школи, неначе в тумані...
І в чубі брюнета з'явилася просідь,
На лобі й обличчі – борозни ранні.

А потім – Одеса та аспірантура,
Куди поступив – «без руки та без блату»,
Бо чесна у нього трудяща натура,
Тому заслужив він високу зарплату!

Читає історію нову і новітню,
У розквіті сил і надій, повноліття.
Він вносить свій вклад у науку всесвітню,
Сміливо крокує в нове ПІВСТОЛІТТЯ!
Особистий архів А. М. Тростогон.

Собі на пам'ять (в день народження)

Бежишь, торопишься, спешешь,
И, кажется, летишь куда-то...
А на душе не буря, тишь
И близость вечного заката.

Еще волнуют облака
На небесах, весной и летом...
Но в сердце – радость и тоска
Озарены осенним светом.

Друзья, знакомые, спеша,
Привычно смеха ждут, улыбок...
Не зная, как болит душа,
Как жалок смех мой, как он зыбок!

Печально: в книжке записной
Лишь адреса друзей остались...
Одни – ушли от нас весной,

Другие – осенью, зимой
Навеки с нами распрощались:...

Я помню всех их: не забыл,
Пока живой, я с ними буду.
Пока навеки не остыл,
Я никогда их не забуду...
Особистий архів А. М. Тростогон.

Дивний сон приснився Землі

Дивний сон понаснився Землі:
Ходять мирно граки по ріллі,
І весна – як весна, і зима – як зима...
І натхненно співають скрізь птиці,
Люди воду ще п'ють із криниці,
Зникли дири озону й нема
Рукотворної смерті – свавілля:
Випробовувань в мирних цілях.
Жаль, що сон лиш наснився Землі...
Зникло все у туманній імлі:
Ні зими, ні весни, ні тепла...
Бо навколо – отруйна імла
Й ні від кого нема Землі нагороди!
... Бо виною всьому -
Цар Природи!?

*Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня,
2000. – С. 3.*

Весінне, весняне...

Веселий дощик накрапа,
Пливуть хмарки легкі, летючі,
Озоном поле й ліс пропах,
Мчить поїзда орган співучий.
В промінні сонця тінь лісів,
В зелених хвилях поле грає
Й пташок строкатих чутно спів,
Що, як симфонія, лунає.
Он стронціаном на луку
Цвіте, як шовк, м'яке латаття...
І сонце надвечір в Бугу —
Немов краплакове багаття.

Та скоро хмарин абажур
Застеля і поля, і луги:
І ліс став холодний, як мур,
Заховавши усе навкруги.
На ранок нам джаз кольорів
Знов відкрис весна для очей...
І сонячний промінь вгорі
Нам ажурне плетіння зітче...

Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 5.

Дощ засітчує даль ...

Дощ засітчує даль,
Травень іде квітучий.
Цвіту біла вуаль
Вкрила зелені кручі.
Кружать пари лелек,
Грому лунають звуки...
Сонце таке мале
Променем косить луки.
Але зелень сама,
Наче ніжна пір'їнка:
Поки вітру нема,
То вона хазяїнка.
Раптом вітер війне,
Збудить шовкові коси...
Й хвиля хвилю жене,
Аж на обрій підносить.
Вітер стихне на мить
В кронах розкішних кленів...
Й тихим шумом шумить
Свіжий пломінь зелений.
Дощ засітчує даль ...
Травень прийшов співучий,
Цвіту біла вуаль
Вкрила зелені кручі.

Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 7.

Черешня пахне лісова

Черешня пахне лісова
Медовим запахом віднині,
Тремтіє в думках голова,
Цвігуть дзвіночки срібносині.
Вже май кудись від нас пішов
У небуття незміряно чудове...
Між літом і весною тонкий шов
Проклали квіти на полях шовкових.
Вже не вернути почуття
І сміху першої любові...
Як не повернеться життя
Пташок, загиблих в дні грозові...
*Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня,
2000. – С. 8.*

Запалав, загорівсь синій ліс

Запалав, загорівсь синій ліс,
Жовте полум'я п'ють пшениці.
...Вже і тут відкосили покіс
Для комбайнів – найкращих женців.
Одцвіли білопінно гречки,
В берегах заблудивсь верболіз...
Може, ранком погожим таким
У життя прокладу я покіс?
Піду в стерні сухі та жорсткі,
В світанковий рожевий туман...
В небі чутно: в походи важкі
Виліта журавлів караван.
Візьмуть правду про нас журавлі
І в світі понесуть, як пісні.
До моєї, як сонце, землі
Прилетять вони знов навесні.
*Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня,
2000. – С. 10.*

Як швидко минає літо ...

Як швидко минає літо!
Ледве червень настав,
А вже на панелі вітер
Листя понамітав.
Хоч сонце стоїть в зеніті
І скрізь зелень їдка
І вся природа у цвіті
Вічно красива така ...
Хоч зливи й дощі надвечір
Миють квітучий луг,
Липи й тополі старечі,
Села й міста навкруг,
Та сонце вже надто світить,
Спекою день пропах,
І видно, як в'януть квіти
Й листя на деревах...
І видно, як пил іржавий
Вітер котить в поля...
І видно, як в'януть трави:
Жнив чекає земля.

Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 12.

Де ви, ніжні квіти
Й сині небеса?
Де ти, моє літо,
Де твоя краса?
Одцвіли вже квіти,
Одцвіла весна,
Промайнуло літо
Й синя далина...
Сіє дощ крізь сито...
Як туман звиса.
Промайнуло літо
Й сині небеса ...

Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 13.

Синіє вечір за вікном ...

Синіє вечір за вікном,
І так мені присмодно, радо,
Що я забув про все давно,
Лиш на душі одна відрада:
Що поле ранішнє, гаї,
Що небо синє, тихі трави,
Що пінно-грізні ручаї —
Вкраїни образ величавий.
І теплий вечір, і листки,
І зелень ночі весняної,
І бурно грайливі струмки —
Усе наповнене тобою!
Духмяно шепче вітерець,
Хитає віти колисково...
О, скільки радісних сердець
Життя зустрине у любові.

*Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня,
2000. – С. 14.*

Промайнуло літо

Промайнуло літо,
Синь і далина,
Повсихали квіти
Близько від вікна...
Дивлюсь я в садочок
Крізь своє вікно...
І згадав віночок,
Що зів'яв давно.
Кладка через річку
Була на воді...
Набирав водичку
Саме я тоді,
Як приходив вечір,
Пломеніла даль,
Золотила плечі
Сонячна печаль,
Одягалась тихо
У туман вода...
Забувалось лихо,

Голод та біда...
Так минають роки,
Щастя і весна...
Стихнуть наші кроки,
Зникне далина...
Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 17.

Я вчора в темнім лісі був

Я вчора в темнім лісі був:
Стояв він тихий і журливий,
У верховітті вітер гув,
Шепталось листя полохливо.
Я пробираюсь по стежках
Вперед, до озера лісного...
Чіпля ожина за рукав
І кропива пече у ноги.
Живий паркан із осоки
Сховав кушир і цвіт лілеї...
Блищить вода і крізь гілки
Проміння сонця грає з нею.
Я струшу краплі дощові,
Нехай спадають в землю сонну...
Вже чутні мирній мураві
Весни пташині передзвони.
І далі йду: ось молочай...
А в небі ватою хмарина
Пливе й зникає на очах
І в далечінь прозору лине.
Трава всміхнеться... І чогось
Кругом вірадою повіє...
Верхів'я зеленню сплелось,
В горі колишеться і мріє...
Виходжу з лісу. Скрізь лани
Зеленим бархатом чарують...
В серпанку синім далини
Тополі вдаль кудись мандрують.
Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 18-19.

Зимовий малюнок

Віє вітер зимній серед поля,
Сизе небо аж до горизонту
І дроти співають мимоволі,
І санник додому їде ... он там...
Біло, сніжно – біло. Тільки шляхом
Все на місці тупцяють тополі.
Сива даль, покрита млою – дахом,
Не зігріє ниви охололі.

Мабуть, не знайдеш миліш ніколи :
Он реп'ях вклонився край дороги,
Посивілі верби хилять чола,
Гайвороння в'ється попід стогом.
Он хати у білім покривалі,
Що стоять, немов грибочки в лісі ...
Рій сніжинок промережить далі,
Горобець сховається у стрісі.
*Тростогон М. А. Природи вічної краса. – Вінниця: Віноблдрукарня,
2000. – С. 22.*

Дитинство

– Вставай, мій синочку-соколику, встань!
Вже зорі померхли і світиться рань.
Он місяць сховався, за обрій зайшов,
Твій татко давно на роботу пішов;
Он діти сусідські погнали корів,
А ти ще не вмився й нічого не їв...
Вставай же, синочку, скоріш, не лежи,
Водичкою швидше лице освіжи, –
Так мати моя говорила мені...
Я бачив той ранок крізь діри в рядні.
Як міцно поспати хотілось тоді!
До чого ж солодкі ті сни молоді!

...А ранок вже кликав, уже рожевів...
Із вулиць несло тупотіння корів.
В хагах одиноких тремтіли вогні,
Дими з димарів виростали чудні...
На сулуках пильних, в густім бур'яні,
Дрімали сполохані роси рясні.

Проса китягисті схилюлись серпом,
Рожева імла розлилась над селом.

На гривах шовкових зволожених трав
Гарячого сонця промінчик заграв:
Щезає туман з прирічкових долин,
Від нього прогрівся чебрець та полин...
Гугняво бубнять необачні джмелі
І бджоли на квітах, що п'ють сік землі.

Подекуди нудно гудуть гонзарі,
Що люблять кусати на ранній порі...
Давно познімали круті мотузки
З рогатих корів ще малі пастушки...
Поскубує смачно худоба траву
Та здмухує інколи злу мураву.

...Вже й гедзь появился і жалить в боки
Та гонить худобу до Бугу-ріки...
Купаєм корівок, загнавши у брід...
Самі ж ми сідаєм за скромний обід.

А ввечері видно: від руху черід
Стовпи пилноги затягли небозвід...

Здається, було це зі мною давно,
Та в пам'яті вічно зоріє воно.
Бо там, понад Бугом, я вперше пізнав
І працю, і спеку, і шерехи трав.
Там чув я, як ніжно вітрець говорив,
І зайцем гуляв серед скошених нив.
Там перші слова я любові шептав
До рідної ниви, до шовкових трав,
Там сонце, як матір, завжди зустрічав,
Там працю, і спеку, і голод пізнав.

*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 4-5.*

Джерело

Нерідко я згадую школу
(Не в нашім, а в третім селі),
Дорогу, в снігах захололу,
Воронячий крик у гіллі.

І весни, і зими, і стужі,
І теплі, й холодні дощі,
Як море, широкі калюжі,
Пташок гамірливі ключі...

Ходив я не раз босоногий
По стернях сухих, будяках,
Шукав у життя я дорогу,
Надії шукав я в книжках.

У батькових довгих чоботях
Три роки болото місив...
Хороші були і добротні,
Бо я їх таки не зносив.

Ще й зараз від них у коморі
Халяви в дірках — на стільці.
Мов хочуть сказати в докорі:
«Врятуй ти хоч рештки оці».

Нерідко я згадую друзів,
Що стали мені, як брати...
У їхнім яснім виднокрузі
Я правду зумів зберегти.

Тополі, акації, школа...
Курликання-спів журавлів...
Селянські турботи, довкола...
І дзенькіт сільських ковалів...

Нерідко я згадую школу
Красиву в саду, край села.
Кімнату малу й захололу
Та юність свою, що пройшла...
*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 6.*

В дорозі

Темінь, як попіл, нависла
З неба холодного в січні.
Видно: за мороком тьмяним
Місце, де місяць томиться.
Хоче він хмари роздерти
Та серед зірок гуляти,
Срібла підлити у небі,
Глянути ніжно на землю.
Важко йому це зробити –
Сам він, як срібло, холодний.
Тишею пахне, як цвіллю...
Глянеш: нічого не видно,
Наче хтось сувій розкинув
Сивого з сірим навколо.
Ноги, накриті кожухом,
Мерзнуть в соломі на санях.
...Ліс виростає навпроти:
Перші дерева стрічаєм,
Що, як сирітки, відбились.
Може, то дуб або липа.
З снігу вони виростають.
Гілля, як руки, піднявши,
Хочуть нараз привітати.
Холодно їм серед поля,
Нікому й слова сказати...
Часто і з нами буває:
Хвора, спішиш на роботу.
- Ти б хоч спочила, – благаю.
- Ні, адже хворі чекають,
Люди чекатимуть марно.
... Стомлена, ледве приходиш,
Вдома – звичайні турботи.
Діти до тебе: Ма... Мамо!
Аллочка каже: «На люки!»
Юра: «Читай мені казку!» ...
Ти ж не чекаєш на мене:
Я повернусь через тиждень...
...Коні біжать усе далі,
Морок розбризкують рвучко.
Сани пірнули в долину:

Зразу ж село засвітилось,
Сотні вогнів заскакало...
Співи лунають бадьоро...
Скоро приїдем у школу.
Думи ж вертають додому:
Знову – кімната і діти,
Ти, як метелик у жмені,
Тільки вернулась з роботи:
Треба, хоч дуже стомилась,
Дітям тепло дарувати,
Ласку, як сонце, веселе.
Мати для них – то є радість,
Щирість, весна і надія.
Мати – любов неподільна...
Я повернуся додому,
І знову дороги, дороги...

*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 8-9.*

Як часто сниться рідна хата ...

Як часто сниться рідна хата,
Пожитки в ній прості, скупі,
Родина щира й небагата,
Села провулочки сліпі.

Проте ці спогади, як пісня,
Спливають в пам'яті мої:
То вітру подих лиховісний,
То тихий, свіжий ранковий.

То Буг сердито хвилі носить,
В свинцевих хмарах піна їх...
І навіть чайки стоголосі
Черкають крилами по них.

То Буг спокійний, наче сонний,
В росі купається трава,
Мантачок чути передзвони
І косарів звучать слова.

Сховався Буг в просторих гонах –
Серед полів, в крутих ярах.

А сонце променів погони
Вже кинуло на димний шлях.

Заснули тіні верб крислатих,
Тополь ряди навкруг садів ...
Як часто сниться рідна хата,
Та тужно кличе до батьків!

І так зове, так кличе знову
До берегів і тих гаїв,
Де полюбив поля й діброву.
Де перший кусень хліба їв.

Де вперше стрів я чорноброву,
В народу вчивсь співать пісень,
Де полюбив народу мову
І в праці ширій світлий день.

*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 12.*

Виглядає мати сина

Ця дорога – в місто... аж до сина,
Нею він вертався по харчі,
Тут його жде мати щогодини
І про нього думає вночі.

Ще коли учився , часто їздив:
Чи в теплушці, чи на буферах,
Не питав, чи рано, а чи пізно,
З рогожевим кошиком в руках.

Приїжджав ... Була у нього «дома»,
Поки вчив своїх наук ази,
Поки не поклав в портфель диплома
Й не закинув кошик з рогози.

А тепер забув стежки й дороги...
Може, надто розпанів уже?
Береже в модельних туфлях ноги,
Голову у фетрі береже.

І листи лише під свято пише
(Бо про що ж розказувать старій?)
А вона, хоч часом ледве дише,
Вірить, не втрачаючи надій.

Гладить в мріях чуба на подушці...
Ніби знову син «на всіх парах»
З кошиком приїхав у теплушці
Чи добрався на вагонних буферах.

Стукне хвіртка... Може, кроки рідні?
Покида цибулю на грядки
І біжить шосили до ворітні,
Пальці розбиваючи в грудки.

Часто мокне у простій хустині,
Без плаща та зонтика в руках...
І пливають круги жовтаво-сині
В материнських змучених очах.

Мати!... Кривду і печаль забуде,
Не діждавшись дорогих гостей ...
Набере, що має і прибуде:
Як же без гостинця до дітей?

*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 14-15.*

На станцію Гнівань женуть «куркулів»

На станцію Гнівань женуть «куркулів»,
Змучених, чорних од муки:
На плечах – жebraцькі торби сухарів,
Малечу побрали на руки.

Забрали останню корівку з двора,
Коня відібрали і душу...
Кругом оточили, гукнули: «Пора!»
І натовп покірливий рушив.

Конвойний гвинтівку знімає з плеча,
Підштовхує діток у спину...
Закрутка з махорки і лють у очах,
Кида матюки безупинно.

Можливо, не відає, що його жде.
Чи завтра, чи у тридцять третім,
Що світле майбутнє й його заведе,
У пазурі лютої смерті.

На станцію Гнівань вели «куркулів»,
Позбавлених правди і долі...
Відірвані підло від клаптя землі,
Померли в сибірській неволі...
*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 16.*

«Айя»

Ти красуня дволітня моя:
Мов рожева билиночка Айя!
Очі твої – як волошки в полях,
Ти красива, як мати твоя,
Як чекаю я вас, виглядаю!

Придивляюсь до інших дітей,
Прислухаюсь до голосу й сміху...
(Лець не вискочить серце з грудей),
Не забуду я доці очей
Та дружини – і щастя, і втіхи.

Вранці мати твій льон запліта :
То на стіл, то на стільчик посадить,
По голівці рукою погладить
І цілує в рожеві уста:
Бути щирою й доброю радить...
*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 19.*

Одцвітає небо юності моєї

Одцвітає небо юності моєї,
Гасне зір, немов туманний шлях.
Птиці гордо пролітають над землею –
І надія з'явиться в очах...

Птахи восени вже знов свій літ почали:

І долають втому та біду...

Тау і я шукаю десь причалу,

Та, мабуть, ніколи не знайду.

Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:

Континент-Прим, 2000. – С. 23.

Восени вже бурі часті

Восени вже бурі часті,

Вітер злий, гучний,

Верби тягнуться гіллясті

В простір хмаровий.

Листя висохле, жовтіле

Падає, тремтить

І, скрутившись, поруділе

Сумно шарудить.

Всі земля знїтилась наче

Й літо кличе знов.

Ворон здалеку закряче

В пустоті дібров...

А мені війна ще сниться

В далині крутій.

Вбогий одяг, рукавиці,

Холод-сніговій...

Ніч несміливо зникає,

Ранок настає,

Мати сльози проливає

На лице моє.

Я лежу в кімнаті днями,

Стогну в самоті...

А зима снує нитками

Думи золоті.

Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:

Континент-Прим, 2000. – С. 24.

Рідна далечінь

Далечінь, далечінь, хто тебе сколихне?
Може, поїзда клич розітне, розворушить?
Теплий вітер у полі стрічає мене,
Придорожні ромашки завітчують душу.

Голуба далечінь... Хто не любить її?
Перепілку в дорідному стиглому житі.
(Розгулялись по нивах гарячі блакиті)
А на обрії сизім танцюють гаї.

Далечінь, далечінь, як ти вабиш, п'янка!
І до праці щоденно й настирливо кличеш.
Пропливаєш під срібним крилом літака,
Співом чайки у травах пахучих кигичеш.

Далечінь, далечінь! Ти безмежна така...
Димарі заводські упираються в висі.
Там – земля із-під плуга – блискуча,
сипка...
Тут – міста молоді у садах піднялися.

Далечінь, далечінь... голуба, степова!
На козацьких шляхах ожива Україна.
Це тобі, моя земле, і спів, і слова,
Моя щира матусенько, ненечко рідна.
*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 28.*

В синяві далекій

В синяві далекій
Заховався ставок,
Тільки чути клекіт,
Що спада з лоток.

Мріє все в тумані.
Сріблиться, тремтить,
Сонця промінь ранній
Воду золотить.

Пробудились рано
Поле, степ і ліс...
Десь туман розтанув,
В крапельни сліз.

Літо мої любе,
Трави росяні!
Хто тебе не любить,
Не співа пісні?

Вранці роси світять
В співі солов'я.
Що найкраще в світі?
Це земля моя!

Бризка по граніті
Срібна течія...
Що найкраще в світі?
Це земля моя!

*Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця:
Континент-Прим, 2000. – С. 29.*

Україно!

Крізь століття терпіла знегоди,
Срібний спів твій в неволі зачах...
І здавалось, що сонце свободи
Не освітить тернистий твій шлях.

Не раділа тобі і природа:
Сумувала ти в кожній весні.
У розпачливих зойках народу
Поставали прокляття пісні...

Піднімались повстання грозою,
І палала в серцях наших лють:
Весь народ піднімався до бою
Й нищив вражий туман – каламуть.

На руїнах, залишених катом,
Знов розквітли поля і гаї.
Щезли зграї чужинців проклятих,
Не свистять по спині нагаї.

Ти нарешті здобула свободу.
Наче квітка, ти знову ростеш,
Увіходиш у коло народів,
В їх життя трудове і просте.

Україно моя, Україно!
Горда серцем і в думках проста.
Хай життя твоє піснею лине
І добробут в хатах вироста!

Тростогон М. А. В небуття ідуть від нас роки. – Вінниця: Континент-Прим, 2000. – С. 30.

Голуба далечінь

«Далечінь, як життя,
Далечінь, як любов...»
А. М'ястківський

Голуба далечінь, хто тебе сколихне?
Може, поїзда крик розітне, розворушить?
Теплий вітер у полі стрічає мене,
Придорожні ромашки завітчують душу.
Голуба далечінь... Хто ж не любить її,
Перепілку в дорідному стиглому житі?
А на обрії сизім танцюють гаї
І тополі стоять гордовиті.

Голуба далечінь, мерехтлива ріка,
Незборима в віках моя Україна!
Пропливаєш під срібним крилом літака
І дзвениш, наче пісня розлога чайнна.
Голуба далечінь, ти безмежна така:
Он димар заводський, наче шпиль тополинний...
І рахманна земля, наче постіль пухка,
У задумі гаїв тихий клекіт буслинний.

Далечінь, далечінь, голуба, степова,
Ти біжиш і зовеш, і смієшся дитинно.
Це тобі, моя земле, величні слова,
Твоїм людям, що в праці ідуть безупинно.

Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. – С. 6.

Я вже давно нікуди не спішу

Я вже давно нікуди не спішу,
А як спішу, то не встигаю.
Перед людьми і богом не грішу
І всі образи всім прощаю.
Я вже давно нікого не смішу,
А як смішу, то серцем плачу.
Я вже давно нікуди не спішу
І не чекаю на удачу.
Я вже давно нікуди не спішу,
А як спішу, то не встигаю,
Перед людьми і богом не грішу,
Лиш одного в житті благаю:
Природу рідну бачити завжди
Своїми власними очима,
Могти черпнути келишок води,
Нести торбину за плечима.
Почути пісню рідну між людьми,
Розмови щирі й задушевні
І не боятись брехень і пітьми:
Вони такі минучі і непевні...
Я вже давно нікуди не спішу –
Землі ще вистачить для мене.
Печаль років з душі струшу,
Буяння трав люблю зелене.
*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Вінoblдрукарня, 2000. – С. 7.*

Липове лістя, липовий цвіт

Надворі лиш тиша та мертва спекота
І сонце палюче стоїть у зеніті...
І хоч би одна десь з'явилась істота
На цьому жорстокому білому світі!
Собак і котів вже давно всіх поїли,
В хатах і коморах – лиш стогін та пустка.
Хліб вивезли весь або в скиртах згноїли,
Усім нам створивши на смерть перепустку.
Як сили були, скойки в річці шукали
І тим, хто на березі, їх викидали,
Та об каміння, як могли, розбивали
І тут же схопивши, сирими з'їдали.

Наша старша сестра й наша рідная мати
Пішли на світанку поля обробляти,
А батько до світку поплівсь на кар'єр...
І в хаті – лиш ми і тиша могильна тепер...
І нас п'ятеро біля вікна:
Босі, у дранті й холодні.
Як дожити до вечора нам,
Коли ми завжди голодні!?
Вже за десять найстаршому з нас,
А найменшому – тільки за два...
Йде опухла сусідка в цей час:
«Діти, як болить голова...
Кажуть, що з листя і липи бруньок
Добрі виходять млинці...
От тільки б кошик або мішок
(Сльози сухі течуть по лиці),
Але сили нема їх нарвати,
І ці липи далеко ростуть,
А не тут біля хати...
То далека для мене вже путь...
Буду в хаті одна помирати...»
Липове листя, липовий цвіт!
Не нарвати тебе нам безсилим...
Хочу дуже забратись на пліт,
Щоб дістати хоч декілька квіть,
Бо менші діти їсти просили...
Липове листя, липовий цвіт,
Скойки в намулі у річці...
Скільки з тих пір зникло вже літ,
І в якій це було п'ятиріччі!?
*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 9-10.*

Відгомін веселий, відгомін печалі...

Стукають колеса і відносять далі...
В далечінь немиту, в далечінь крилату,
Щоб забути зміг я радість небагату.
Щоб забути зміг я назавжди кохану,
Що забрала радість й залишила рану.
Хай би трави стигли, випадали роси,
Умивалось сонце й цілувало коси,
І тремтіло листя трепетом вечірнім,

Щоб кохались люди, щоб дружили вірно...
Щоб була ти, бджілко, лебединно мила,
Щоб хоч для годиться ти мене любила,
Щоб хоч усміхнулась для людського ока,
Щоб була ти добра, не така жорстока,
Щоб надія в серці зорями палала...

Тільки ж, де любов є, там — розсудку мало.

Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. — Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. — С. 16.

Перед ранком небо рожевіє

Перед ранком небо рожевіє,
В небуття ідуть від нас роки...
Хто мене в житті теплом пригріє,
Не відмовиться подати руки?
Друзів є немало й не багато:
Кожен з них сердечний на свій кшталт.
Серед них є друзі, які радо
У вогонь підуть без всяких плат.
У важку хвилину допоможуть,
Теплим словом сум розвіють вмить.
І тоді людині кожній, може,
Стане легше в білім світі жити.
Є, на жаль, такі, що зразу ж кинуть
І втечуть у найтрудніший час...
Як же важко жити в ту годину,
Коли близькі забувають нас!
Тільки ти зі мною тридцять років
Ділиш горе й щастя пополам...
Я тебе, голубко кароока,
Нізащо й нікому не віддам!

Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. — Вінниця: Віноблдрукарня, 2000. — С. 18.

Монотонно хмарини пливуть

Монотонно хмарини пливуть,
В небі зграї кружляють пташині.
Вирушаю сьогодні я в путь,
Покидаю тебе я віднині.
Шлях до тебе для мене заріс
Бур'янами, як ліс, нелюбов'ю...

Знаю, плакати – сором, та сліз
Не соромлюся знов я.
Може, заздрість проснулась в мені,
Що ти з іншим тепер, – не зі мною,
Що забула мої ти пісні
І що стала для мене чужою?
Хай з печаллю залишився сам...
Співчуття і порад вже не треба,
Бо навколо розквітли життя і краса
Голубого безмежного неба.
Сумував, признаюсь без кривлянь,
Не хвилини, не дні – цілі роки...
І просив у вітрів, у світань:
«Поможіть розшукать карооку!»
І вітри відказали мені:
«Не чекай, вже нічого не вчиниш:
Не знайшов ти її навесні,
То зимою вже пізно: не стрінеш».

*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Вінoblдрукарня, 2000. – С. 19-20.*

З криком линуть в небі журавлі

З криком линуть в небі журавлі,
Восени курличуть на чужину,
Залишають гнізда на землі,
Там, де я тебе давно покинув.
Бліді ночі, сиза голубінь!
Пелена розлуки, давні стрічі...
Скільки в пам'яті моїй видінь,
Та одне, як пісня Беатріче.
Скільки днів, ночей у забутті!
Не полічиш, не прикинеш оком.
Скільки смерть стрічалась на путі
Неприхована, дурна, жорстока!
Поїзд мчить мене у ті місця,
Де співати словом я навчився.
Де зостався серцем до кінця,
Де з тобою, ніжна, вперше стрівся...
Двояться листки на деревах:
В горлі й серці – болі та печалі...
О хвилини радісного жалю,
Що сльозами вилились в очах!

Обходив місця стрічання знов,
Вулички та вулиці широкі.
Ти прости мені мою любов,
Першу, незабутню, самотню!
З криком линуть в небі журавлі...
Пам'ятаю наше розставання.
На квітучій, радісній землі
Розійшлись ми, ніжна, на світанні.

*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 23.*

Синій вечір за вікном

Синій вечір за вікном
І так мені приємно, радо,
Що я про все забув давно,
Лиш на душі одна відрада,
Що поле раніше, гаї,
Що небо синє, тихі трави,
Що пінно-грізні ручаї –
України образ величавий.
І теплий вечір, і листки,
І зелень ночі весняної,
І бурно-грайливі струмки –
Усе наповнене тобою.
Духмяно шепче вітерець,
Хитає віти колисково...
О, скільки радісних сердець
Заб'ється щастям від любові!
Мені не хочеться писати
Про вечір, холодок і тіні,
Але як хороше шумлять
Тополі в срібному тремтінні!
Вони завжди кудись зовуть
Струнки, високі й тонкостволі,
Вони, як паруси пливуть,
Що станеш ліриком поволі.
Все увижається мені
В якомусь радісному тоні:
І синій вечір у вікні, і дерева на небосклоні.
Вони завжди кудись зовуть,
Струнки, високі й тонкостволі,

Вони, як паруси, пливають
В передранковому тумані.
*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 28-29.*

Йоганн Вольфганг Гете

Откуда мы на свет явились?
Из любви.
А без чего б житья лишились?
Без любви.
Что побеждает нас без боя?
Любовь.
Как сочетать любовь с судьбою?
Через любовь.
Что нас лишает всех печалей?
Любовь.
Что единит нас в вечной дали?
Любовь.
Перевод М. Тростогона
*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 40.*

Прощаюсь, милий світе, я з тобою

Прощаюсь, милий світе, я з тобою
Без каяття, без туги за життям...
На жаль, піду не власною ногою,
А повезуть кудись в безвороття.
А що ж живе в мені у цю годину?
– Ставок, упуст та співи жабенят...
Ранкове сонце гріє хвору спину,
Перед очима бачу всю родину:
Нехай мені гріхи мої простять...
*Тростогон М. А. Відгомін веселий, відгомін печалі. – Вінниця:
Віноблдрукарня, 2000. – С. 44.*

СВІТЛИНИ ПАМ'ЯТІ

Батько Ананій Лук'янович Тростогон (зліва). Солдат I світової війни.

Матір Феодосія Іванівна Тростогон (дівоче прізвище Валігура).

З родиною. Зліва на право: брати Володя, Микола, сестри Женя, Оля, брат Яша, Михайло Тростогони. 70-ті роки XX ст.

З дружиною Вікторією. 1950 рік.

1957 рік. М. А. Тростогон з родиною.

Кафедра іноземних мов ВДП. Початок 70-х років ХХ ст.

З колегами-істориками. Середина 70-х років ХХ ст. Зліва на право: Воловик В.П., Римша М.Д., Заяць І.І., Тростогон М.А., Дровозюк С.І., Лойко О.І.

М.А. Тростогон, В.П. Воловик. 80-ті роки ХХ ст.

З професором Кравцем М.М. на малій батьківщині (с. Ворошилівка).
Серпень 1991р.

З керівником підпільної організації Тиврівщини в роки II світової війни Літвіновим Леонідом Івановичем.

Згадуючи юнацькі роки. Літвінов І.Л., Тростогон М.А. 90-ті роки XX ст.

Зустріч з членами вінницької міської організації ветеранів II світової війни.
2002 рік.

З донькою та онукою.
9 травня 2004 року.

Літературно-художнє видання

Михайло Тростогон у документах епохи:
збірник документів і матеріалів

Автори-упорядники: О. М. Кравчук, К. В. Завальнюк, А. М. Тростогон

На обкладинці зображено фото М. А. Тростогона, акварелі М. А. Тростогона: Озеро «Гуральня» (1974 р.); Рідна хага. Вечір (1994 р.); Річка в зимовому лісі (1992 р.).

Підписано до друку 19.08.15.

Формат 84x60/16. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Умов. друк. арк. 9,5. Обл.-вид. арк. 8,83.

Наклад 100 прим. Зам. № 9388.

Віддруковано з оригіналів замовника.

ФОП Корзун ДЮ.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.

21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Тел.: (0432) 69-67-69, 52-82-78

e-mail: info@tvoru.com.ua

<http://www.tvoru.com.ua>